

107

102
102

ΚΟΣΤΑΣ ΠΑΣΑΓΙΑΝΝΗΣ

Σπάρτη-

-Μυστράς

1028

ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ «ΤΥΠΟΣ»
ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ - ΑΡΙΣΤΕΙΔΟΥ
ΑΘΗΝΑΙ

B/4 101 M. B

702

406 A

~~128~~ 13/4 101 μ.β

ΣΠΑΡΤΗ - ΜΥΣΤΡΑΣ

ΚΩΣΤΑΣ ΠΑΣΑΓΙΑΝΝΗΣ

Σπάρτη-

- Μυστράς

“ ΤΥΠΟΣ ,”
Δ. Π. ΤΑΓΚΟΠΟΥΛΟΣ & ΣΙΑ
ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ - ΑΡΙΣΤΕΙΔΟΥ
ΑΘΗΝΑΙ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΣΑΝ τραγούδι και σά ρομάντζο θά διαβαστεί τὸ βιβλίο τοῦ ποιητῆ Κώστα Πασαγιάννη: «Σπάρτη—Μυστράς». Είναι ἓνα ξαναζωντάνεμα τῆς ἀρχαίας Σπάρτης στήν ἴδια, τὴν ἀθάνατη κοιλάδα, πού τὴ διατρέχει ὁ θρυλικὸς Εὐρώτας και τῆς δίνει τὸ ὄνειροφάνταστο φόντο ὁ «Τιτανικὸς Ταῦγετος».

Οἱ ἄνθρωποι ἐπέρασαν, ἡ ζωὴ ἄλλαξε, μὰ ἡ φύση ἔμεινε ἀναλλοίωτη. Ὁ Εὐρώτας κυλάει τὰ ἦρεμα νερά του, ὅπως και στήν ἐποχὴ πού ἔλουζαν σ'αὐτὸν τὰ λαξεμένα τους κορμιὰ οἱ Σπαρτιάτες ἔφηβοι και οἱ Σπαρτιατοπούλες τοῦ Λυκούργου κι ὁ Ταῦγετος, ἀγέρωχος, σὰν ἀρχαῖος Σπαρτιάτης ἔφορος, ἐποπτεύει τὴ σημερινή, ὅπως και τὴν ἀρχαία Σπάρτη.

Ὅποιος περάσει μιά φορά ἀπὸ τὴν ἐλατοβριθῆ Λαγγάδα δὲν τὴν ξεχνάει ποτέ. Μένει στὴ θύμησή του σὰ μιά ὀπτασία παραμυθένια. Κι ὅποιος ἀνεβεῖ ἴσαμε τὸ Μυστρά, θά βάλει μιάν εἰκόνα ἀκόμα ἄσβεστη ἀπὸ τὸ χρόνο στὴ θύμησή του. Μὰ ὅποιος ἀντικρύσει τὸν Ταῦγετο και βρέξει τὰ χέρια του στὰ νερά τοῦ Εὐρώτα εἶναι τῶν ἀδυνάτων ἀδύνατο νὰ μὴν ξεγελαστεῖ πὼς θά βρεῖ, μαίνοντας στὴ σημερινὴ πόλη, τὴν «Εὐάνδρον και Δίαν Σπάρτην».

Τὸ βιβλίο τοῦ Πασαγιάννη, στολισμένο και μὲ χαρακτηριστικὲς εἰκόνες τοῦ Ἑλβετοῦ φωτογράφου Boissonas, τὰ ὑλοβάλλει ὅλ' αὐτὰ, ἀφοῦ εἶναι γραμμμένο ἀπὸ ποιητὴ πού πέρασε τὰ νιάτα του στὰ ἔλατα τοῦ Ταῦγετου κ' ἔλουσε τὴν ψυχὴ του στὰ νερά τοῦ Εὐρώτα.

Ο «ΤΥΠΟΣ»

Σ Π Α Ρ Τ Η

•

Ἀφίνουμε στὴν Τρίπολη τὸ τραῖνο καὶ μπαίνουμε στὸ
αὐτοκίνητο.

ΑΓΝΑΝΤΕΜΑ

Ἀπὸ δῶ ὡς τὴ Σπάρτη 62 χιλιόμετρα.
Ἀνεβαίνουμε βουνά, ροβολοῦμε ἀπὸ δασωμένες ράχες, περ-
νοῦμε κατάφυτες κοιλάδες. Καὶ πάλι ἀνεβαίνουμε καὶ πάλι
πηδοῦμε ἀπὸ κορφὴ σὲ κορφή.

Νά, τὰ Ἀρχαδικὰ βουνὰ τῶν βουκολικῶν εἰδυλλίων.
Τὸ Μαίναλο, ὁ Πάρνων, τὰ βουνὰ τῆς Τσακωνιάς. Στὸ
χορὸ χεροπιασμένα, θ' ἄλεγες, γύρω μας, θεμελιώνουν παν-
τοῦ γραφικὰ τὸν ὄριζοντα. Θεόπλαστο στεφάνι ἀπὸ βουνο-
κορφὲς χιονισμένες.

Περνοῦμε τὴ Βλαχοκερασιά. Περνοῦμε τὴν Κοκκινόλου-
τσα. Ἀφίνουμε ἀριστερὰ τὰ Πηγαδάκια.

Ἡ μηχανὴ ἀγκομαχάει καὶ βήχει. Βήχει στοὺς ἀτέλειω-
τους ἀνήφορους. Ἔλειτα κυλάει στὸν κατήφορο ξεφρενια-
σμένη.

Ἀπὸ τίς κορδέλλες τοῦ Παλοῦμπα, στὰ 40 - 42 χιλιό-
μετρα, στὴν Κλεισούρα, μιὰ ὄνειροφάνταστη εἰκόνα. Ἐνα
ἀσύγκριτο ὄραμα, ποὺ συναρπάζει τὴν ψυχὴ καὶ τὴ φαντα-
σία, σὰν κάποια μεταφυσικὴ ἐνατένιση.

Ξεδιπλώνεται κάτω ἡ κοιλάδα τοῦ θρυλικοῦ Εὐρώτα.
Κι ἀπάνω τῆς δεξιᾶ ἡ χιονισμένη φαντασμαγορία τοῦ τι-
τανικοῦ Ταύγετου στὸ ἄπειρο.

Οἱ μυθικοὶ οἱ κῆποι τῆς Ἄρμίντας, τὰ μαγικά τὰ περι-
 βόλια τῶν παραμυθιῶν, ποὺ κοιμοῦνται αἰώ-
 ΠΑΡΑΔΕΙΣΟΣ νια ἀμποδεμένα τὰ ξανθὰ τὰ βασιλόπουλα
 κάτω ἀπὸ τὰ ἀνθισμένα δέντρα, θάδιναν ἴσως τὴν εἰκόνα
 τῆς ὄνειρευτῆς κοιλάδας, ποὺ δροσίζει στὰ φειδογυρίσματά
 του ὁ Εὐρώτας καὶ παραστέκει ἀπάνω ὁ θεϊκὸς ὁ Ταύγε-
 τος.

Δάση ἀπὸ λεῦκες πελώριες, λόγγοι ἀπὸ πυκνότατους κα-
 λαμιῶνες στὰ παραπόταμα. Δάση ἀπὸ δάφνες. Πλατάνια
 θεόρατα καὶ παχύσκιες ἰτιές. Ἄπεραντοι ἐλαιῶνες. Κάμποι
 κατὰφυτοι ἀπὸ ἀτελειῶτα δάση πορτοκαλιῆς καὶ νεραντζιῆς.
 Ἄμπελια. Νερὰ τρεχούμενα. Πηγὲς ὄνειρευτές. Κεφαλάρια,
 ποὺ θεριεῦουν παντοῦ μιὰ τροπικὴ βλάστηση.

Κι ἀποπάνω κρεμαστὲς οἱ πανύψηλες χιονισμένες βου-
 νοκορφὲς τοῦ ἑξαΐσιου Ταύγετου. Τρυποῦν τὸ γαλαζιο τοῦ
 οὐρανοῦ ψηλά. Ἄπλώνουν ὀρθόκορφες, πολύκορφες στὸν
 αἰθέρα. Κυματίζουν κατὰ τὸ βορριᾶ πάνω, κατὰ τὴ δύση
 κάτω. Κάστρα θεόχιστα τῆς μεγαλόδοξης ἀρχαίας Σπάρτης
 καὶ τοῦ πανένδοξου βυζαντινοῦ Μυστρᾶ. Ἀφάνταστης με-
 γαλοπρέπειας καὶ ἐπιβολῆς, ὅσο κανένα ἄλλο ἑλληνικὸ βουνό
 καὶ κανένα ἄλλο ἑλληνικὸ τοπίο.

Σωστὰ τὸ εἶπε ὁ Ἄμποῦ· «Πρέπει νὰ εἶτανε πολὺ ὄμορ-
 φος καὶ ἑλκυστικὸς ὁ κατεργάτης ὁ Πάρης, γιὰ νὰ ἀρνηθεῖ
 ἡ Ἐλένη ἔναν τέτοιον Παράδεισο.»

Ὅταν πρωτόειδε τὴν αὐτοτηρὴ λιτότητα στοὺς ναοὺς
 καὶ στὰ δημόσια χίτρια τῆς ἀρχαίας Σπάρ-
 «ΔΙΑ ΣΠΑΡΤΑ» τῆς ὁ Θουκυδίδης εἶχε εἰπεῖ τότε· «Ἄν καμ-
 μιὰ φορὰ ἡ Σπάρτη ἐρημωθῆ, θὰ φανῆ πολὺ κατώτερη,
 ὡς μὴ χρησαμένη ἱεροῖς κατασκευαῖς πολυτελείσιν.»

Τώρα ἡ «διά Σπάρτα» ἀπὸ καιρὸ ἐρημώθηκε. Δὲν
 ἀπόμειναν παρὰ λίγα ἀσήμαντα συντρίμματα ἀπὸ τὴν ἀρ-
 χαία τῆς δόξα. Κάποιο θέατρο. Ἕνας ναὸς τῆς Ὁρθίας

Ἄρτεμιδος στήν ἀκροποταμιὰ τοῦ Εὐρώτα. Ἄδοξα ἐρείπια.

Καὶ ὅμως. Μὲ ὅλη τὴν ξηρήμωση αὐτῆ, ἀρκεῖ νὰ ἀτενίσῃ κανεὶς καὶ σήμερα τὴν ἀπλωμένη ἀποπάνω μεγαλειώδη δωρική σκηνογραφία τοῦ θείου Ταῦγету, γιὰ νὰ αἰστανθῇ βαθεῖα τὴ μυθικὴν ἀλκή, τὴν ἀκαταδίσπαστη δύναμη, τὸν ἀνδρισμὸ καὶ τὴ ρώμη, τὴν ἐπιβολὴν καὶ τὴν ἀπλότητα τῆς ξακουστῆς δημοκρατίας τῆς Σπάρτης.

Ἄπὸ τὸ τέρμα τῆς ὁδοῦ Λυκούργου τῆς νέας Σπάρτης, τὸ θέαμα συναρπαστικὸ καθαυτό. Ἡ βαθεῖα συγκίνηση ποὺ ὑποβάλλει, μοιάζει σὰν πρωτόγονη θρησκευτικὴ μυστικοπάθεια.

Τὰ πρῶτα κορφοβούνια τοῦ ὄγκωμένα, πλατύστηθα καὶ βαρεῖα, σὰν δωρικὰ κιονόκρανα, τὸ ἓνα κοντὰ
ΤΑ-Υ-ΓΕΤΟΣ στὸ ἄλλο ἀραδιασμένα, συναρμυσμένα ἀπάνω σὰν ἀπὸ μπρούτζινα ἀειτώματα μὲ πολύμορφα κοσμογονικὰ συνθέματα, ἔχουν τὸν ἀδρόμεστο χαραχτήρα τῆς ἀρρενωπῆς ἐπιβολῆς καὶ τῆς ἀκατάλυτης ρώμης.

Ἄπάνω ἀπὸ τὴ ρωμαλέα αὐτῆ καὶ βαρυθεμέλιωτη βᾶση τῶν πρῶτων βουνῶν, ποὺ ὀρθόκορμα καὶ ἀπότομα σὰν κρεμαστὰ ὑψώνονται κάθετα καὶ σκυθρωπὰ ἀπὸ τὴν πρασινόχαρη κοιλάδα τοῦ Εὐρώτα, σὲ ἓνα ἀρμονικὰ μεγαλόπρεπο συνταίριασμα, ποὺ κάνει ἀσύγκριτα ἐπιβλητικώτερη τὴ σοβαρότητα τοῦ μοναδικοῦ ὄραματος, — γιγαντάνονται ρυθμικὰ στὸ ἄπειρο, ξετυλίγονται ἔντονα ψηλὰ στὸ γαλάζιον σιθέρα, τὰ ἀργυρὰ χιονισμένα τόξα τῆς πολύκορφης, ἀπέραντης ὀροσειρᾶς, ποὺ ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ξεχωρίζουν καὶ διαγράφονται στὸν οὐρανὸ πλαστικά, — παρθενικοὶ μαστοὶ, θᾶλγες, τῆς ὀρθοβύζας Ἄρτεμιδος.

Στὶς ἀπάτητες αὐτὲς κορφῆς ἀπάνω ἢ ἀγνή θεὰ πῆρε
ΤΑ-Υ-ΓΕΤΗ καὶ ἔκρυψε τὴν ὁμορφὴ κόρη τοῦ Ἄτλαντος, τὴν ἀγαπημέμη τῆς τὴν Ταῦγέτη, «ἐπὶ φυγῆ γάμου». Καὶ γιὰ νὰ τὴν κρύψῃ ἀπὸ τὸ ἐρωτικὸ πάθος τοῦ

γέρο ξελογιαστῆ, τοῦ Διός, πού τὴν ἐξέτρεχε, μεταμόρφωσε, τὴν ὄμορφη ὠκεανίδα, σὲ ἀλαφίνα. Ἐπειτα ξανάγινε κόρη, ἀφοῦ γλύτωσε, κι ἀφιέρωσε τὴν ἀλαφίνα στὴ θεὰ μὲ μίαν ἐπιγραφή στὰ κέρατά της : « Ταῦγέτη Ὀρθία Ἀρτέμιδι ».

Μὰ ἔχει κι ἄλλο τραγικώτερο τέλος τὸ εἰδύλλιο τῆς ὠραίας κόρης. Ὁ Ψευδοπλούταρχος τὸ ἀναφέρει. « Παράκειται δ' Εὐρώτα ὄρος Ταῦγετον προσονομαζόμενον, τὴν προσηγορίαν εὐληφὸς ἀπὸ Ταῦγέτης νύμφης, ἣν Ζεὺς βιάσάμενος ἔφθειρεν ἢ δὲ λύπη συσχεθεῖσα βρόχῳ τὸν βίον περιέγραψεν ἐν ἀκρωρείᾳ ὄρους, ὅπερ ἀπ' αὐτῆς Ταῦγετον προσονομάσθη. »

Ὅποια ἀπὸ τίς δυὸ κι ἂν εἶνε ἡ ἀληθινὴ ἱστορία τῆς ἀγνῆς κόρης, πού αἰώνισε τὸ ὄνομά της στὶς χιονισμένες ἀπάτητες κορφές τοῦ θαυμαστοῦ βουνοῦ, — σὰ μιὰ ὄμορφη γλυφὴ στὰ χεῖλη ἑλληνικοῦ ἀμφορέως, — μᾶς εἶναι συμπαθητικὴ καὶ ἀγαπημένη, ὅπως ὅλοι οἱ ὠραῖοι θρύλοι καὶ ὅλα τὰ τραγούδια τῆς Ἑλληνικῆς Ψυχῆς.

Ἐδῶ κάπου, κοντὰ στὰ ἀνασκαμμένα ἐρείπια τοῦ ναοῦ τῆς Ὀρθίας Ἀρτέμιδος, στὸ πράσινο αὐτὸ ΠΛΑΤΑΝΙΣΤΑΣ ψήλωμα τῆς ἀκροποταμιᾶς τοῦ Εὐρώτα, πού εἶναι καὶ τώρα κατασκέπαστο ἀπὸ πυκνὰ πλατάνια, εἶτανε ὁ Πλατανιστᾶς.

Πλατανιστᾶς ἐλεγόταν τὸ περίφημο ἐργαστήρι, ὅπου ἄγρυπνοι οἱ ἔφοροι τῆς ἀρχαίας Σπάρτης ἐχάλκευαν τὰ ὠραῖα ρωμαλέα κορμιὰ τῶν ἐφήβων καὶ τῶν παρθένων, στὰ πιδὸ σκληρὰ γυμνάσματα καὶ ἀγωνίσματα.

Σ' αὐτὴ τὴν ἀκροποταμιὰ τὴν κατάφυτη, πού ὁ νέος βοσκὸς ἀνίδεος ὀδηγεῖ τώρα τ' ἀρνάκια του στὸ παχὺ χορτάρι, εἶχε τὸ μοναδικό της τὸ γυμναστήριο ἢ μακάρια ἐκείνη Πολιτεία.

Κάτω στὶς ἐκβολές τοῦ Εὐρώτα, στὸ Ἔλος, ὠργώναν κ' ἔσπερναν τὴ γόνιμη γῆ πού τὴν ἐπάχαινε ὁ ποταμὸς, οἱ

Εἴλωτες. Χιλιάδες δούλοι, πρὸ μόνος τους προορισμὸς εἶταν ἡ ἀγροτική ἐργασία καὶ ἡ παραγωγή, γιὰ νὰ τρέφωνται οἱ πολῖτες τῆς Σπάρτης.

Ὁ πολίτης τῆς Σπάρτης δὲν εἶχε κανένα ἄλλον προορισμό, παρὰ πῶς μὲ τὴν καθημερινὴ καὶ ἀδιάκοπη γύμναση νὰ γίνῃ δυνατὸς καὶ ἀνίκητος πολεμιστῆς, γιὰ νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν Πατρίδα.

Σ' αὐτὲς τὶς ὁμορφες ἀκροποταμιές, σὲ χρόνια τόσο μακρινὰ καὶ περασμένα, ἐδημιουργήθηκε ἡ τελειότερη ὁμαδικὴ ζωὴ ἀπὸ ὅσες εἶδε ὁ κόσμος.

Τ' ΑΓΟΡΙΑ Ἀπὸ ἑπτὰ χρόνων τὸ παιδί, κόρη ἢ ἀγόρι, τὸ ἔπαιρνε ἡ Σπάρτη, ἡ κοινὴ μητέρα, στὴ μεγάλη ἀγκαλιά της, καὶ ἐξοῦσε κάτω ἀπὸ τὴ φροντίδα καὶ τοὺς νόμους της.

Μόλις ἤθελε γεννηθῆ τὸ μωρό, ἡ μάννα του τὸ παρουσίαζε στὴ συνέλευσι ἀπὸ ἔμπειρους γέροντες. Αὐτοὶ τὸ ἐξέταζαν καὶ ἀποφάσιζαν ἂν ἄξιζε νὰ ζήσῃ γιὰ νὰ γίνῃ Σπαρτιάτης πολίτης. Ἐὰν ἐγεννιόταν μὲ ἐλάττωμα, τὸ ἐπετοῦσαν στοῦς «Ἀποθείας», μὲ σκληρότητα ἀκατανόητη γιὰ σήμερα.

Ἐὰν οἱ σοφοὶ γέροντες ἀποφάσιζαν ὅτι εἶναι ἄξιο νὰ ζήσῃ, τὸ ξανάδιναν στὴ μάννα του. Αὐτὴ τὸ ἀνάτρεφε ὡς τὰ ἑπτὰ του χρόνια, ὀλόγυμνο, χωρὶς σπάργανα καὶ πουπουλένια κρεβάτια, ἀπάνω σὲ μιὰ προβιά, κοντὰ στὴ φωτογωνιά, ἀσκέπαστο σὰν κουταβάκι, μὲ τὸ ἴδιο της τὸ γάλα. Καταφρόνια κοινὴ καὶ ἀτιμία γιὰ τὴ Σπαρτιάτισσα μάννα, ἂν ἔτρεφε τὸ παιδί της μὲ ξένο γάλα.

Ἀπὸ ἑπτὰ χρόνων τὰ παιδιά τᾶπαιρνε καὶ τὰ ἀνάτρεφε ἡ κοινὴ τους μάννα ἡ Πολιτεία. Εἶταν τῆς Σπάρτης παιδιά. Οἱ ἔφοροι εἶχαν τὴ φροντίδα καὶ τὴν ἐπιμέλεια τῆς ἀνατροφῆς των.

Ἐτρέφον ὅλα μαζί πολὺ ἀπλὴ τροφή, πὺρ ἐμάθαιναν καὶ τὴν ἐτοίμαζαν πάντοτε μόνα τους. Ἐπλάγιαζαν ὅλα μαζί

στις ἀκροποταμιές αὐτὲς τοῦ Εὐρώτα, ἀπάνω σὲ καλίμια, ποὺ ἔπρεπε νὰ τὰ κόψουν μὲ τὰ χέρια τους μόνο, χωρὶς νὰ μεταχειριστοῦν ἄλλο ὄργανο. Καὶ δὲν ἔκαναν καμμιά ἄλλη ἐργασία μέρα νύχτα ἀπὸ τὰ γυμνάσματα.

— Αὐτὰ ὄχι γιὰ τοὺς ἐφήβους μόνο. Οἱ νόμοι τῆς Σπάρτης εἶταν γιὰ τὶς γυναῖκες σκληρότεροι. Ἡ ΠΑΡΘΕΝΕΣ Σπαρτιατοπούλα ὡς τὴν ἡμέρα τοῦ γάμου τῆς εἶτανε κόρη τῆς σιδερένιας Δημοκρατίας. Ὅνα φουστανάκι ὡς τὰ γόνατα κοντὸ καὶ ἀνοιχτὸ στὰ πλάγια. Φτιασίδια, στολίδια, ἀρώματα, μακρὰ φορέματα, ἢ πολυτέλεια, ἢ πολυσαρκία ἀκόμη, εἶχαν σκληρότατη τιμωρία.

Ἄκόμη καὶ τὴ φυσικὴ συστολὴ στὴ γυναῖκα εἶχε σκοτώσει ἢ τρομερὴ Δημοκρατία. Τὴ σεμνοτυφία, τὴν ψευτοσεμνότητα, ὅπως τὴν ἐννοοῦμε σήμερα, τὴν καταδίκαιζε σὰν ἀνηθικότητα.

Ὅλες μαζὶ οἱ παρθένες τῆς Σπάρτης, ὅπως καὶ τὰ ἀγόρια, κατέβαιναν στὸν Πλατανιστᾶ. Καὶ ὀλόγυμες, ἀτάραχες, ἔμπρὸς σ' ὄλον τὸ λαό, ἐγύμναζαν τ' ἀλαβάστρινα κορμιά τους στὸ πῆδημα, στὸ τρέξιμο, στὸ πάλεμα, στὸ ἀκόντιο, στὸ χορό, στὸ λιθάρι, στὸ κυνήγι, στὴν ἵππασία.

Ὅταν ἔλειπα ἐγίνονταν μαννάδες, ἔστελναν ἀδάκρυτες στὸν πόλεμο τὰ παλληκάρια τους.

— Τὰν ἦ ἐπὶ τᾶς!...

Ἐπειτα ἀπὸ τὸν περίφημον Πλατανιστᾶ, ποὺ στὴν ἀρχαιότητα εὕρισκόνταν ἔμπρὸς ἀπὸ τὰ προύλαια τῆς Σπάρτης, ὁ ποταμὸς κατεβαίνει μεγαλοπρεπῆς τὸν κατάφυτον κάμπο τῆς Λακεδαίμονος καὶ ζωογονεῖ τὴν πρὸ πυκνῆ καὶ πλούσια βλάστηση ποὺ μπορεῖ κανεὶς νὰ ἀπαντήσῃ στὴν Ἑλλάδα.

Ἀριστερὰ, ὅπως κατεβαίνει, ἀφίνει τὰ Χρύσαφα, ἀρχαῖα Θεράπναι, καὶ δεξιὰ τὸ Σκλαβοχώρι, ἀρχαῖα Ἀμύκλαι, ὅπου

οἱ ἀρχαιολόγοι ἀνάσκαψαν πολύτιμα εὐρήματα τοῦ ἀρχαιοτάτου πολιτισμοῦ, πὺν μποροῦμε νὰ τὰ ἰδοῦμε στὸ Ἐθνικὸ μας Μουσεῖο καὶ μερικὰ στὸ Μουσεῖο τῆς νέας Σπάρτης.

Τὸ μέρος αὐτὸ τῆς κοιλάδας τοῦ Εὐρώτα πού, πάνω ἀπὸ τὰ κλασικὰ ἐρεῖπια τῆς ἀρχαίας Σπάρτης, ὑψώνονται στὸν ὀρθοκρέμαστο βράχο τοῦ Μυστρά τὰ μεσαιωνικὰ ἐρεῖπια τοῦ φράγκικου κάστρου τοῦ Γουλιέλμου Βιλλαρδουίνου καὶ τῶν παλατιῶν τῶν Βυζαντινῶν Αὐτοκρατόρων, μὲ τὴ μεγαλειώδη κατατομὴ τοῦ θεογείτονα Ταῦγκετου ἀποπάνω, μὲ τὴν ἀκόλαστη τροπικὴ βλάστηση, πού, θεριεμένη ἀπὸ τὰ τρεχούμενα νερά, κατασκεπάζει τὰ περὶχώρα—εἶναι τοπιό μοναδικὸ καὶ ἀσύγκριτο γιὰ ὅλην τὴν Ἑλλάδα.

Εἶναι κρῖμα, ἀλήθεια ὅτι οἱ καλοὶ τοπιογράφοι μας ἀγνόησαν ὡς τώρα τὸν ἀληθινὸν αὐτὸν **ΚΟΙΛΑΔΑ** Παράδεισο τῆς κοιλάδος τοῦ Εὐρώτα, ὅπου μποροῦσαν νὰ εὔρουν θησαυροὺς ἀτέλειωτους.

Ἡ περιοχὴ ἀνάμεσα στὰ χωριά Μαγούλα, Μυστράς, Παρόρι, Ἀγιάννης καὶ Σκλαβοχώρι, εἶναι ἓνα σῶσιτό παραμυθένιο περιβόλι.

Ὁρες ὀλόκληρες βαδίζει κανεὶς μέσα σὲ πυκνὰ δάση ἀπὸ πελώριες πορτοκαλιές, λεμονιές, κιτριές, πὺν κρεμοῦν τοὺς κλάδους βαρεμένους ἀπὸ τὸ φόρτωμα τῶν χρυσῶν καρπῶν κάτω, ὡς τὸ ἔδαφος.

Παντοῦ ρυάκια κρυσταλλένια καὶ ποταμάκια ἀπὸ τὶς κοντινὲς γάργαρες ἀνάβρες τοῦ Ταῦγκετου τραγουδοῦν ἀσώπαστα κάτω ἀπὸ τὰ ὠραῖα καρποφόρα δέντρα καὶ τὰ ζωογονοῦν.

Πανύψηλες λεῦκες λυγρόκορμες, θεριεμένα φουντωτὰ πλατάνια μὲ κορμούς γιγάντων στοὺς δρόμους καὶ στίς ἀκρόποταμιές, χωρίζουν τὰ νεραντζένια, χαριτωμένα δάση.

Παντοῦ πλαίι στὰ αὐλάκια καὶ στὰ ποταμάκια καθρε-
 φτίζει φιλάρεσκη τὴ ροδόχαρη, γλυκοπράσινη δρο-
 ΜΑΓΙΑ σιά της ἢ γοητευτικὴ πικροδάφνη.

Ἡ λυγαριά ζδῶ θεριεύει. Ὑψώνει τοὺς κλώνους της σ' ἀνάστημα βελανιδιάς. Ὅταν ἀνθίξῃ μοιάζει τεράστια ἀνθοδέσμη ἀπὸ γιούλια, μὲ τοὺς πιὸ ἀπίθανους μῶβ χρωματισμούς.

Ἄγριόβατοι σμαλτωμένοι, σγουροπράσινοι κισσοί, ἀσπρο-
 λούλουδες ἀγράμπελες, γαλανωπὲς κληματίδες ἀνεβαίνουν ἀπὸ τοὺς θάμνους τοῦ πυκνοῦ, σκαλώνουν στὰ πανύψηλα τὰ δέντρα. Ἀπλώνουν παντοῦ χαριτωμένες γιφλάντες καὶ δανιέλλες. Κρέμονται στὸν ἀέρα. Σκεπάζουν τῶν χωριάτικων σπιτιῶν τὶς πράσινες στέγες.

Τὴν ἄνοιξη ἐδῶ εἶναι ἓνα σωστὸ μαγικὸ περιβόλι. Ὅλη ἢ κοιλάδα τοῦ Εὐρώτα μεθάει ἀπὸ κύματα εὐωδιασμένα τῆς ὀλάνθιστης νεραντζιάς, πὺν γεμίζουν τὸν ἀέρα. Συναυλία ἀδιάκοπη ἀπὸ χιλιάδες ἀηδόνια κρυμμένα μέσα στὶς ἀνθισμένες κισσιές συμπληρώνουν τὴ μαγεία καὶ τὸ ὄνειρο.

Κάτω ἀπὸ τὸ Μυοτρᾶ, πιὸ μεσημβρινὰ λίγο, βρίσκεται τὸ Παρόρι, κατάφυτο χωριουδάκι, δροσερὸ, φημισμένο γιὰ τὰ ἄφθονα καὶ κρύα νερά του, πὺν κατεβαίνουν μέσα ἀπὸ τὰ σπλάχνα τοῦ Ταύγετου.

Τὸ χωριὸ κατασκέπαστο ἀπὸ πορτοκαλιές καὶ λεμονιές, φορτωμένες χρυσοὺς καρπούς, ἀπλώνεται σύρριζα στὴν ποδιά τοῦ Ταύγετου, πὺν ἀπότομα ὑψώνεται ἀπὸ τὴν κοιλάδα τοῦ Εὐρώτα.

Στὴν ἄκρη τοῦ χωριοῦ καὶ ἀπάνω ἀπὸ τὰ τελευταῖα του σπιτάκια, ἓνα τεράστιο χάσμα στὸ βουνὸ ἀνοίγεται.

Πανύψηλα, αἱματόχρωμα, σκοτεινὰ βράχια, κρέμονται δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἀποπάνω, κάθετα κομμένα στὸ κενό, ὡς τὸ γαλάζιο τοῦ οὐρανοῦ ψηλά. Καὶ μέσα ἀπὸ τὸ τρομαχτικὸ αὐτὸ ἄνοιγμα, πὺν σφίγγεται ἡ ψυχὴ στὸ ἀγνάντεμά

1. — 'Ο Εὐρώτας καὶ ὁ Ταύγετος.

2 — Στὸν ἐλαιῶνα τῆς Σπάρτης.

3. — Ὁ Εὐρώτας καὶ ἡ Τούρκικη γέφυρά του.

του, πιὸ ἄγριο καὶ πιὸ σκοτεινὸ φαράγγι σπαράζει βαθειὰ τὰ σωθικὰ τοῦ βουνοῦ.

Ἄπὸ τὸ τρομερὸ αὐτὸ τὸ στόμα τῆς ἀγριοχαράδρας ἕνα κεφαλᾶρι ὀλόκληρο νεράκι δροσερὸ καὶ κρουσταλλένιο κατεβαίνει μέσα ἀπὸ τὸ σπαραγμένο τὸ βουνὸ καὶ χύνεται στὴν κορφή τοῦ Παροριοῦ, στὸν περίφημο τὸν Κέραμο.

Πολύαιλοι κρουνοὶ κυλοῦν ρυθμικὰ ἀπὸ τὰ γρανιτένια
ΚΕΡΑΜΟΣ στήθια τοῦ κάθετου βράχου τὸ νερένιο τὸ τρα-
 γούδι τους, ἀσώπαστα ἡμέρα καὶ νύχτα, καὶ
 στὸ πλάι μιὰ τούρκικη βρῦση χτιστὴ μὲ μιὰ «τριγλυφον»
 μαρμάρινη ἐντειχισμένη, — ποιὸς ξέρει ἀπὸ ποιὸ μνημεῖο
 τῆς ἀρχαίας Σπάρτης, — σὰ μιὰ σελίδα σκοτεινὴ . . .

Νεροχαρίδες πυκνές, σγουρὰ πολυτρίχια καὶ ἀγριοκλή-
 ματα, σκεπάζουν διακοσμητικὰ τὴ σκληρὴ μάσκα τοῦ βρά-
 χου στὸ δρόμο τοῦ νεροῦ καὶ ἀπαλαίνουν μὲ γλυκοὺς πράσι-
 νος τόνους τὴν ἄγρια του τραχύτητα.

Ἕνας νερόμυλος κολλημένος σύρριζα στὸ βράχο, δέχεται
 ἀπὸ ψηλὰ στὸ χορταριασμένο του στενόμακρο μυλοβάρελλο
 τὰ νερὰ τοῦ βουνοῦ καὶ ἀλέθει, ἀλέθει.

Τὸ βαθὺ ρέκασμα τῶν λιθαρῶν τοῦ μύλου, ποὺ ἀδιά-
 κοπα γυρίζουν, γυρίζουν, σμίγει τὸ τραγούδι τῶν νερῶν τὸ
 ἀσώπαστο, κ' οἱ ἀντίλαλοι τοῦ ἄγριου φαραγγιοῦ, τὸ ξα-
 ναδίνουν οὐ μιὰ πολύβοη, ξωτικὴ συμφωνία.

Πελώρια πλατάνια γύρω ἀπὸ τὰ νερά, γίγαντες φρου-
 ροὶ, ποὺ παραστέκουν τοῦ Κέραμου τὶς πολύκρουνες βρῦσες,
 ὑψώνουν τὰ τεράστια κλαδιὰ τους ἀπάνω, ὡς τὴν ἀγκαλιὰ
 τῶν κρεμᾶμενων βράχων.

Χαριτωμένη πομπὴ ἀπὸ λυγερὲς χωριατοπούλες Παρο-
 ρίτισσες, περνοῦν μὲ τὴ σειρά, ἢ μιὰ πίσω ἀπὸ τὴν ἄλλη,
 στὶς κρήνες τοῦ Κέραμου καὶ γεμίζουν τὰ σταμνιά τους, ἢ
 τὰ κέδρινα ἀρωματικὰ βαρέλλια τους.

Στὸ ἄγριο καὶ σκοτεινὸ φαράγγι αὐτὸ τοποθετεῖ ὁ

θρύλος τὸν τρομερὸν Καιάδα, ὅπου οἱ ἀρχαῖοι Σπαρτιᾶτες ἐπετοῦσαν τοῦς κακούργους.

Ὁ Πλατανιστᾶς, τὸ περίφημο γυμναστήριον τῆς ἀρχαίας Σπάρτης, εἶταν ἓνα κατάφυτον ὕψωμα, ἐπί-
ΦΟΙΒΑΙΟΝ πεδο ἀπάνω, στεφανωμένο ὀλόγυρα ἀπὸ ψηλά, μεγάλα πλατάνια.

Ὁ Εὐρώτας στὴν πλημμύρα του ἀγκαλιάζει περίγυρα τὸ χλοερὸ ὕψωμα καὶ ὁ Πλατανιστᾶς γίνεται νησάκι.

Γι' αὐτὸ στὴν ἀρχαιότητα ὁ Πλατανιστᾶς εἶταν διπλογεφυρωμένος. Ἡ μία του γέφυρα ὀδηγοῦσε ἀπὸ τὸ πρᾶσινο ποταμονησάκι στὰ προπύλαια τῆς Σπάρτης, ἀπὸ ὅπου ἐκατέβαιναν οἱ ἔφηβοι στὸ γυμναστήριον. Καὶ ἡ δευτέρα ἀπὸ τὸ ἀντίθετον μέρος τοῦ Πλατανιστᾶ ὀδηγοῦσε στὸ Φοιβαῖον στὴν ἀνατολικὴ ἀκροποταμιᾷ, ὅπου ἐπερνοῦσαν οἱ ἔφηβοι, πρὶν ἀπὸ τὰ ἀγωνίσματα, καὶ ἔκαναν θυζίες.

Τὸ Φοιβαῖον εὐρισκόταν ἔξω ἀπὸ τὴ Σπάρτη. Ὅχι πολὺ μακρὰ ἀπὸ τὴν ἀρχαία Θεράπνη, στὸ ἀντικρυνὸ μέρος τῆς διάπλατης κοίτης τοῦ Εὐρώτα, ποῦ σήμερα εἶναι κατάφυτον ἀπὸ πελώριες λεῦκες καὶ μουριές. Εἶταν ἐκεῖ ναὸς τῶν Διοσκούρων καὶ ἱερὸν τοῦ Ποσειδῶνος τοῦ Γαιαόχου.

Τὰ Σπαρτιατόπουλα, χωρισμένα ἀπὸ τοὺς ἐφόρους σὲ δυὸ μοῖρες, ἐκατέβαιναν ἀπὸ τὴν πόλιν, ἐπερνοῦσαν τὴ στοὰ καὶ τὶς γέφυρας τοῦ Πλατανιστᾶ, ὅπου εἶταν ἀγάλματα τοῦ Ἡρακλέους, τοῦ Ἀλκίμου κλπ. καὶ ἐπήγαιναν στὸ Φοιβαῖον.

Ἐκεῖ κάθε ἀντίμαχη ὀμάδα τῶν ἐφήβων ἐθυσίαζαν ἀπὸ ἓνα κουταβάκι στοῦ Ἐνναλίου τὸ ἱερὸ, **ΣΚΥΛΟΘΥΣΙΕΣ** τὴ νύχτα πάντοτε τὴν προηγούμενη τῆς ψευτομάχης. Τὸ ἀρχαιότατον ἄγαλμα τοῦ Ἐνναλίου εἶχε τὰ πόδια δεμένα καὶ δὲν ἔφευγε ἀπὸ τὴ Σπάρτη, ὅπως ἡ Ἄπτερη Νίκη τῶν Ἀθηνῶν. Ἐπίστευαν ὅτι αὐτὸ εἶταν ὁ ἀλκιμότε-

ρος ἀπ' ὅλους τοὺς θεοὺς· καὶ τὸ σκυλί τὸ ἀλκιμώτερο ἀπ' ὅλα τὰ ἡμέρα ζῶα.

Ἡ παράξενη ἢ θυσία αὐτὴ δὲν ἀναφέρεται νὰ ἐγινόταν σὲ κανένα ἄλλο μέρος καὶ σὲ κανένα ἄλλο θεὸ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Μόνοι πάλι οἱ Σπαρτιᾶτες ἐθυσίαζαν γίδες στὴν Ὅρα.

Ἐπειτα ἀπὸ τὴ σκυλοθυσία, κάθε ἀντίμαχη συντροφιά τῶν ἐφήβων ἐσυνέβαναν τὴν ἴδια νύχτα κ' ἐπάλευαν ἀπὸ ἓνα σπιτίσιον ἡμερο κάπρο.

Ὅποιαι ἀπὸ τὶς δυὸ ἀντίμαχες ὁμάδες τῶν ἐφήβων ἐνικοῦσε ὁ κάπρος εἶταν «διοσημία», θεϊκὸ σημάδι, ὅτι θὰ νικῆσῃ κ' ἡ ἴδια στὴν αὐριανὴ τὴ μάχη, στὸν Πλατανιστᾶ.

Θυσίαι πρὶν ἀπὸ τὴ μάχη ἀκόμη ἔκαναν οἱ ἔφηβοι καὶ στὸ ἱερὸ τοῦ Ἀχιλλέως.

Ἐπειτα οἱ ἔφοροι ἔβαναν κλήρους ποιά ἀπὸ τὶς δυὸ συντροφίαις θὰ ἔμπαινε πρώτη ἀπὸ τὴ γέφυρα τοῦ Φοιβαίου στὸν Πλατανιστᾶ, ὅπου θὰ ἐγινόταν ἡ μάχη, τὴν ἄλλη ἡμέρα καὶ ποιά θὰ ἔμπαινε ἀπὸ τὴν ἄλλη, τὴν ἀντίθετη γέφυρα.

Ὅταν ἐπερνοῦσε ἡ νύχτα τῆς παράδοξης θυσίας καὶ τῆς καπρομαχίας, πρὶν τὸ μεσημέρι τὴν ἄλλη ἡμέρα, εἰσορροῦσαν ἀπὸ τὶς δυὸ ἀντίθετες γέφυρες τὰ Σπαρτιατόπουλα, κ' ἐπετοσκόβονταν οἱ δυὸ ἀντίμαχες ὁμάδες μεταξύ των, στὸν περιφρημο Πλατανιστᾶ, σὰ νὰ εἶταν ἀληθινοὶ ἐχθροί.

Ἐπάλευαν ἄγρια μὲ τὰ χέρια, μὲ τὰ πόδια, μὲ τὰ δόντια, μὲ γροθιές, μὲ κλωτσιές. Πολλοὶ ἔχαναν τὸ μάτι τους στὴν ἄγρια γροθομαχία. Ἄλλοι ἔσπρωχναν στὸν ἄγωνα μὲ ὀρμὴ κ' ἐπετοῦσαν τοὺς ἀντίμαχους στὰ νερά τοῦ Εὐρώτα.

Κοντὰ στὸν Πλατανιστᾶ ἡ ἀρχαία Σπάρτη εἶχε στήση, ΚΥΝΙΣΚΑ μαζὶ μὲ ἄλλα ἀγάλματα καὶ ἱερὰ θεῶν καὶ ἀνθρώπων, τιμητικὸν Ἡρώων στὴ βασιλοπούλα της, τὴν περιφρημὴ τὴν Κυνίσκα.

Ἡ Κυνίσκα εἶταν, φαίνεται, ὁ ἰδανικὸς τύπος τῆς Σπαρτιατίσσης ἀντρογυναίκας.

Κόρη τοῦ βασιλέα τῆς Σπάρτης Ἀρχιδάμου, πού ἐπολέμησε ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων, ἔπλευε κ' ἔτρεχε μὲ τ' ἄλογα, σὰν ἀληθινὴ Ἀμαζόνα.

Παράβγαινε μὲ τοὺς ἄντρες στὸ κυνήγι, καὶ πρώτη ἀπὸ τὲς γυναῖκες αὐτῆ, ἐνίκησε στοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνες στὴν ἀρματοδρομία, πολλὰς φορὲς.

Ὠραία καὶ πλαστικὴ, σὰν ἔφηβος τοῦ Πραξιτέλη, ἐπροκαλοῦσε τὴ ζήλεια καὶ τὴ μίμηση τῶν θυγατέρων τῆς Σπάρτης μὲ τὴν ὀρμὴ, μὲ τὴν ἀντοχὴ, μὲ τὴν ἀποκοτιά της στὰ πιδὺ δύσκολα ἀγωνίσματα.

Μὲ τὸ λαμπρὸ παράδειγμά της πολλὰς ἄλλες Σπαρτιατίσσεις, ἔπειτα ἀπ' αὐτὴν, ἐνίκησαν στοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνες κ' ἐτίμησαν τὴ Σπάρτη.

Ἀλλὰ καμία δὲν ἀξιώθηκε νὰ ξεπεράσῃ τὴν ἀθάνατη Κυνίσκα, πού εἶταν ἴδια ἢ Ἀρτέμιδα, θεόμορφη καὶ πλαστικὴ.

Γιὰ αὐτὴ μόνο καὶ ὁ Σιμωνίδης ὁ ποιητὴς ἔγραψε ἐπιγραμμα στὸν Τρίποδα ἀφιερωμένο στοὺς Δελφοὺς. Τιμὴ πού δὲν ἔγινε σὲ κανένα ἄλλο βασιλικὸ πρόσωπο τῆς Σπάρτης.

Στὰ Ὀλύμπια μάλιστα, γιὰ τὲς πολλὰς της νίκες, πού ἐδόξασαν τόσο τὴν πατρίδα της, δεξιὰ ἀπὸ τὸν ναὸ τῆς Ἥρας, κοντὰ στὸν ἀνδριάντα τοῦ Τρωΐλου τοῦ Ἀλκίνου, μνημεῖο ὀλόκληρο εἶχαν στήσῃ στὴ Σπαρτιατίσση Ἀμαζόνα.

Ἀπάνω σὲ πέτρινη βάση παράστεκε τὸ νικηφόρο τὸ
 ἄρμα της καὶ τ' ἄλογά της μ' ἓναν ἄντρα
 Η ΣΠΑΡΤΙΑΤΙΣΣΑ ἠνίοχο μπροστά. Εἶχαν ἐκεῖ κρεμάσει ὡς
 καὶ τὴν εἰκόνα τῆς ἀθάνατης Κυνίσκας, ἔργο λαμπρὸ τοῦ
 μεγάλου Ἀπελλῆ, καὶ πολλὰ ἐπαινετικὰ ἐπιγράμματα.

Ἀπάνω σὲ τέτοια μοναδικά, μὰ ὄχι καὶ ὑπεράνθρωπα
 πρότυπα, ἔπλαθε τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴ τῆς Σπαρτιατίσ-

σας γυναίκας ἢ σιδερένια ἐκείνη ἢ Δημοκρατία, πὺν ἀνθίζε μιὰ φορὰ κ' ἕναν καιρὸ στὴν παραδείσια αὐτὴ κοιλάδα τοῦ Εὐρώτα, κάτω ἀπὸ τὸ γαλάζιον ἤσκιο τοῦ οὐρανογεΐτονα Ταῦγετου.

Καὶ ἀφοῦ ἔβαψε σὲ τέτοιο ἄδρὸ ἀτσάλι τὸ κορμί, κ' ἔπλασε ἔτσι μεστὴ καὶ ἀλύγιστη τὴν τρυφερὴ ψυχὴ τῆς γυναίκας ἢ ἀρχαία Σπάρτη, ὥστε νὰ ἀντέχη ὅσο καὶ ὁ ἄντρας σὲ κάθε ψυχικὸν πόνο, δὲν εἶναι καθόλου ἀνεξήγητο, πῶς ἡ Σπαρτιατίσση μὲ τὸν καιρὸ ἔπνιξε μέσα της κάθε ἐρωτισμὸ καὶ κάθε ὑστερισμὸ, κάθε ἄρρωστον ἡδονισμὸ καὶ κάθε παθολογικὴ φιλαρέσκεια, κάθε γυναίκεια εὐαισθησία καὶ κάθε κωμικὴν ἀδυναμία, καὶ σκληρὴ, δυνατὴ, ἀγέρωχη γιὰ τὴ γυμνὴ της πλαστικότητα, ὑπερήφανη γιὰ τὴν ἠθικὴ της γύμνια μέσα στοὺς ἄντρας, ὀρθοστήθη καὶ ἀγνή σὰν τὴν ἄσπιλη Ἀρτέμιδα, ἐπέρασε καὶ ἐδημιούργησε μοναδικὸ στὸν κόσμον καὶ ἄφραστο πρότυπο γιὰ ὅλες τὶς ἐποχὰς καὶ γιὰ ὅλους τοὺς αἰῶνες.

Τὴ Γυναῖκα—Μητέρα καὶ τὴ Γυναῖκα—Πατρίδα.

Ὁ ἀρχαῖος θρόνος θέλει τὴ Σπάρτη θυγατέρα ἀκριβὴ τοῦ Εὐρώτα. Ἡ ὁμορφὴ καὶ δυνατὴ ἢ Νερο-
ΥΑΚΙΝΘΟΣ κόρη τοῦ γέρον Εὐρώτα ἐπαντρεύτηκε τὸ Βασιλέα τὸ Λακεδαίμονα. Αὐτὸς ἔδωσε τὸ ὄραϊο τῶνομα τῆς γυναίκας του στὴν ξακουστὴ τοῦ βασιλείου του τὴν πρωτεύουσα, πὺν τὴν ἔχτισε ὁ ἴδιος.

Ὁ Ἀμύκλας ὁ γιὸς τους εἶταν τὸ ἀκριβὸ τῆς Σπάρτης βασιλόπουλο. Γιὰ νὰ ἀφήσῃ μνήμη καλὴ στὴν πατρίδα του, μὲ τὸ παράδειγμα τοῦ βασιλεῖα τοῦ πατέρα του, χτίζει καὶ αὐτὸς κοντὰ στὴ Σπάρτη μιὰ ἄλλη ὁμορφὴ χώρα, πὺν ἐπῆρε τὸ ὄνομα του. Τὴν ἐστόλισε μὲ λαμπροὺς ναοὺς, μὲ ἱερὰ καὶ ἀγάλματα, καὶ ἀπάνω ἀπ' ὅλα μὲ τὸν ναὸ καὶ τὸ θρόνον τοῦ Ἀμυκλαίου Ἀπόλλωνος, πὺν εἶταν ὁ λαμπρότε-

ρος ἀπὸ τὰ μνημεῖα τῆς Σπάρτης, καὶ ἀπὸ τὰ ὠραιότερα ὅλης τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος.

Μὰ μὲ ὅλα αὐτὰ ὁ Ἀμύκλας ἐστάθηκε ἄτυχος πατέρας. Γιατὶ τὸν Ὑάκινθο τὸ γιό του, νεώτατο καὶ ὠραιότατο παλληκάρι, πὺν τόσο πολὺ τὸν εἶχε συμπαθήσει ὁ θεὸς ὁ Ἀπόλλων, κατὰ λάθος τὸν ἐσκότωσε ὁ ἴδιος ὁ θεός. Ὁ πατέρας του, ἀπαρηγόρητος τὸν ἔθαψε κάτω ἀπὸ τὸ ἄγαλμα τοῦ Ἀπόλλωνος.

Ἀπὸ τότε ὁ θεὸς πικραμένος γιὰ τὸν ἀδίκον τὸ θάνατο τοῦ πάγκαλου ἐφήβου, ἔκαμε τὸν ἥλιο νὰ **ΛΟΥΛΟΥΔΙΣΜΑ** ἀνθίσῃ πάνω ἀπὸ τὸ μνημα του τὰ ὀλοεῦωδα, σὺν αὐτὸν ὠραῖα λουλούδια, πὺν ἐπῆραν τὸ γλυκό του ὄνομα. Καὶ ἀπὸ τότε εἶναι πὺν ἡ λουλουδένια ἡ ψυχὴ τοῦ θεόμορφου Ὑάκινθου ἀνθίζει μὲ τὴν ἀνοιξὴ στὶς χλοερὲς τὶς ἀκροποταμιῆς τοῦ πάππου του γέρο — Εὐρώτα, καὶ εὐωδιάζουν μεθυστικὰ οἱ πράσινοι οἱ κάμποι τῆς Σπάρτης, τῆς γλυκειᾶς μητέρας του.

Ὁ πικρὸς ὁ Ἀμύκλας ἔθαψε κάτω ἀπὸ τὸ ἄγαλμα τοῦ Ἀπόλλωνος τὸν ἀγαπημένο του τὸν Ὑάκινθο, καὶ ἀνοιξε στὸν τάφο του βωμό, πὺν ἔμπαινε κανεὶς ἀπὸ μιὰ χάλκινη θύρα. Καὶ μέσα στὸν ὠραῖον αὐτὸν βωμό ἔστησε καθελογῆς ἀγάλματα καὶ στολίδια, ὅπως ἄξιζε στὸ ξακουσμένο γιὰ τὴν ἰσομορφιά του τὸ παλληκάρι.

Ἐστησε πρῶτο ἐκεῖ τὸ ἄγαλμα τοῦ Βίριδος, τῆς Ἀφροδίτης καὶ τοῦ Ποσειδῶνος. Ἐπειτα ἔστησε τὸ Δία μὲ τὸν Ἑρμῆ νὰ γλυκομιλοῦν ἀναμεταξύ τους. Καὶ κοντὰ τὸ Διόνυσο μὲ τὴ μητέρα του τὴ Σεμέλη νὰ παραστέκουν. Καὶ κοντὰ στὴ Σεμέλη τὴν Ἰνώ. Καὶ ἔπειτα πάλι ἱστόρισε ἀπάνω στὸ βωμό τὴ Δήμητρα καὶ τὴν κόρη της τὴν Περσεφόνη καὶ τὸν ἄντρα τῆς Περσεφόνης τὸν Πλούτωνα. Ἐπειτα Μοῖρες, Ὄρες, Μοῦσες καὶ μαζὶ μὲ τὴν Ἀθηνᾶ, τὴν Ἀφροδίτη καὶ τὴν Ἀρτέμιδα νὰ ἀνεβάζουν στὸν οὐ-

ρανό τὸν καλὸ τὸν Ὑάκινθο καὶ τὴν Πολύβοια τὴν ἀδερφή του, πὺ ἐπέθανε καὶ αὐτὴ παρθένα καὶ ἀνύπαντρη.

Κάθε χρόνο ἀπὸ τότε, μαζὶ μὲ τὶς θυσίαις πὺ ἔκαναν στὸν Ἀπόλλωνα οἱ Σπαρτιαῖτες, ἐπανηγύριζαν τὰ Ὑακίνθια κ' ἔκαναν θυσίαις γιὰ τὸν ὠραῖον τὸν Ὑάκινθο.

Περιδιαβάζουμε τώρα τὰ ἀρχαιότερα ἐρείπια τοῦ ἱεροῦ
 ΛΥΓΟΔΕΣΜΑ τῆς Ὀρθίας Ἀρτέμιδος, πὺ τὰ ἀνάσκαψαν
 Ἄγγλοι ἀρχαιολόγοι, στὴ δεξιὰ ἀκροποταμιά, μέσα στὴ σημερινὴ κοίτη τοῦ Εὐρώτα, κοντὰ στὴ μεγάλη σιδερένια γέφυρα.

Τὰ ρεποθέμελα τοῦ ἀρχαίου ναοῦ σώζονται ἀκέρια σχεδόν. Ἀνεβαίνοντας μὲ κάποια μυστικὴ συγκίνηση τῆς τρομερῆς θεᾶς τὸ βωμό, φανταζόμαστε ὅτι πατοῦμε αἵματα νωπὰ ἀπὸ τὶς βάρβαρες ἀνθρωποθυσίαις. Μᾶς σφίγγει τὴν ψυχὴ ἓνα φοικαλέο συναίσθημα. Κάτι σὰ νὰ πατοῦμε σὲ τόπο, πὺ γίνονται ἀκόμη θανατικὲς καταδικαι. Κάτι σὰ νὰ ἀνεβήκαμε στὸν «Κρανίου τόπον» τῆς Γραφῆς.

Τοῦ ποταμοῦ τὰ ρεύματα γλιστροῦν στὰ ἀνατολικὰ τεῖχη τοῦ ναοῦ. Ὅταν πλημμυρῇ τὸ χειμῶνα, πηδοῦν μέσα στὰ ἐρείπια, μὲ κίνδυνο νὰ τὰ παρασύρουν καὶ νὰ τ' ἀφανίσουν συθέμελα, ἂν δὲ φροντίση νὰ τὰ προστατέψῃ ἡ ἀρχαιολογικὴ ὑπηρεσία.

Τὸ μέρος αὐτό, πὺ εὐρέθηκε ὁ ναὸς τῆς Ὀρθίας Ἀρτέμιδος, ἴσως γιὰτὶ ἐλίμναζαν καὶ τότε γύρω τὰ νερὰ τοῦ Εὐρώτα, ἐλεγόταν στὴν ἀρχαιότητα «Λιμναῖον».

Τὸ ἀρχαιότατο τὸ ἄγαλμα τῆς θεᾶς εἶταν ἐκεῖνο, πὺ ἔκλεψε ἀπὸ τὴν Ταυρίδα, ἱέρεια τότε τῆς Ἀρτέμιδος, ἡ Ἰφιγένεια μαζὶ μὲ τὸν τραγικὸν ἀδερφό της, τὸν Ὀρέστη, καὶ τῶφεραν στὴ Σπάρτη, ὅπου καὶ πέθανε αὐτός.

Ἄλλος ἀρχαῖος θρύλος μᾶς βεβαιώνει ὅτι τὸ ἀπαίσιο αὐτὸ ἄγαλμα τῆς Ἀρτέμιδος, πὺ στὴν Ταυρίδα οἱ βάρβαροι τὸ εἶχαν συνηθίσει στίς ἀνθρωποθυσίαις, ἡ Ἰφιγένεια μὲ τὸν

Ὁρέστη τῷκλεψαν καὶ τῷφεραν στὴ Βραυρωῶνα, στὰ σημερινὰ Μεσόγεια τῆς Ἀττικῆς, κοντὰ στὸ Μαρκόπουλο, ὅπου εἶχαν στήσει καὶ ἱερὸ τῆς Βραυρωνίας Ἀρτέμιδος. Ξεχωριστὰ ἐλάτρευαν οἱ γυναῖκες καὶ τὰ κορίτσια τὸ ἀποτροπαιο ἐκεῖνο ξύλινο ἀγαλματάκι, πὺ ἐπινε ἀνθρώπινο αἷμα καὶ δὲν ἐχόρταινε.

Οἱ Ἀθηναῖοι μάλιστα εἶχαν στήσει καὶ ἀπάνω στὴν
 ἈΝΘΡΩΠΟΥΣΙΕΣ Ἀκρόπολη ἱερὸ τῆς Βραυρωνίας Ἀρτέ-
 μιδος, δεξιὰ ὅπως μπαίνουμε ἀπὸ τὰ
 Προπύλαια, ἀνάμεσα σιὸν Παρθενῶνα καὶ στὸ ναὸ τῆς
 Ἀπτέρου Νίκης, μὲ ἀγαλμα τῆς θεᾶς, ἔργο τοῦ μεγάλου Πρα-
 ξιτέλη, καὶ ἄλλα ἀγάλματα τῆς Ἀθηναῖς, τοῦ Μαρσούα κλπ.

Τὸ ξύλινο ἀγαλματάκι τῆς Ὁρθίας Ἀρτέμιδος στὴν ἀρχαία Σπάρτη ἐπρωτοβρέθηκε ἀπάνω σὲ μιὰ λυγιά. Ὅπως ἐμεγάλωσε ἡ λυγαριά περίπλεξε κ' ἐτύλιξε τὸ ἀγαλματάκι μέσα στὶς βέργες της καὶ τὸ ἐσήκωσε ψηλὰ ὀρθό. Γιὰ αὐτὸ τὴν ἔλεγαν Ὁρθία. Καὶ Λυγοδέσμα, γιὰ τὸ δέσιμο τῆς λυγαριάς.

Τὸ κακὸ εἶνε ὅτι ἡ καλότιχη αὐτὴ ἡ θεὰ δὲν εἶχε λησμονήσει τις παλιές της φρικαλέες συνήθειες στὴ βάρβαρη Ταυρίδα. Καὶ εἶχε φέρει μαζί της στὴν ἀρχαία Σπάρτη ὄλην τὴν αἰμόχαρη δίψα της. Γιὰ αὐτὸ οἱ πρῶτοι Σπαρτιαῖτες, πὺ ἐτυχε νὰ εὔρουν στὴ λυγαριά τὸ ἀγαλμὰ της ἐτρελλάθηκαν. Ἐπειτα ὅταν τὴν ἔστησαν στὸ ἱερὸ της, στὸν Εὐρώτα, καὶ τὴν ἐπανηγύριζαν, οἱ Λιμνάτες Σπαρτιαῖτες, ἦρθαν σὲ φιλονεικία μὲ τοὺς προσκυνητάδες, πὺ εἶχαν κατεβεῖ στὴ Σπάρτη ἀπὸ τὴν Κυνουρία καὶ ἀπὸ τ' ἄλλα γύρω μέρη. Καὶ ἀλληλοσφάγηκαν ἀπάνω στὸ βωμὸ της, πὺ πνίγηκε στὰ ἀνθρώπινα αἷματα.

Ἀργότερα ἐθυσίαζαν στὸ βωμὸ της κάθε χρόνο ἓναν ἀνθρώπο μὲ κλῆρο.

Ὁ Λυκοῦργος ὅμως ἐκατάργησε τὸ ἄγριο τὸ ἔθιμο τῆς

άνθρωποθυσίας. Κ' ἐπειδὴ ἡ ἀχόρταστη ἡ θεά, ἐδιψοῦσε πάντοτε τὸ ἀνθρώπινο αἷμα, γιὰ νὰ μὴ στείλῃ στὸν τόπο κανένα μεγάλο κακό,—ὅπως ἐπίστευε ὁ ἀδιόρθωτος πάντα κοσμάκης, — ἀναγκάστηκε κ' ἔκαμε νόμο, κ' ἔμαστίγωναν ἀπάνω στὸ βωμό της τοὺς ἐφήβους.

Ἐπὶ τὰ ὠραῖα τὰ κορμιά τῶν ἐφήβων ἐτιναζόταν τὸ παιδιατικό ἀγνὸ αἷμα κ' ἔκατάβρεχε τὸ βωμό. Καὶ ἔτσι ἐξεδιψοῦσε ἡ καλὴ βουλή αὐτῆ θεά.

Ἡ ἀρχαία Σπάρτη εἶταν ἓνα σωστὸ στρατόπεδο. Ὁ Σπαρτιάτης ἀπὸ 20 ὠς 30 χρόνων ὑπηρετοῦσε ἀδιάκοπα στρατιώτης, κάτω ἀπὸ μιὰ σιδερένια πειθαρχία. Ἐπειτα ἀπὸ τὰ 60 χρόνια μποροῦσε νὰ ἐκλέγεται στὰ δημόσια ἀξιώματα τῶν ἀρχόντων.

Οἱ ἄλλοι οἱ κάτοικοι τῆς Λακωνικῆς, ἔξω ἀπὸ τὴ Σπάρτη, δὲν εἶχαν τὰ βάσανα καὶ τὴν σκληρότητα τῆς ἀτέλειωτης στρατιωτικῆς ζωῆς, ἀλλὰ δὲν εἶχαν οὔτε τὰ δικαιώματα καὶ τὰ προνόμια, πού εἶχαν πάντοτε οἱ Σπαρτιάτες. Αὐτοὶ εἶταν οἱ «περίοικοι» καὶ οἱ «εἰλωτες».

Οἱ περίοικοι μποροῦσαν νὰ εἶναι πολῖτες ἐλεύθεροι, μὰ ὄχι Σπαρτιάτες. Στρατιῶτες ὑπηρετοῦσαν, ὅταν τοὺς ἐκολοῦσε ἡ Σπάρτη, πού εἶχε τὴν ἀνώτερη τῆς χώρας διοίκηση.

Ἄλλὰ δὲν ἀποτελοῦσαν καὶ μέρος στὸ στρατόπεδο τῆς Σπάρτης, πού ὑπηρετοῦσαν μόνο οἱ Σπαρτιάτες. Ἄν ἐνικουσαν στοὺς ἀγῶνες, τοὺς ἀνακήρυτταν Ὀλυμπιονίκες σὰ Λάκωνες, ὄχι ὅμως Σπαρτιάτες.

Ἐτσι ἡ πιὸ παράδοξη αὐτὴ πολιτεία ἀπὸ ὅσες εἶδε ποτὲ ὁ κόσμος, ἐνῶ μέσα στὴ Σπάρτη μὲ τὰ κοινὰ συσσίτια καὶ τὴν δημόσια ἀνατροφή τῶν πολιτῶν τῆς παρουσίαζε τὴ μορφὴ ἰδιότυπης στρατιωτικῆς δημοκρατίας, ἀληθινὰ δὲν εἶταν παρὰ μιὰ σκληρότατη ὀλιγαρχία, πού βασιζόμενη ἀπάνω στὴ σιδερένια, στρατιωτικὴ πειθαρχία τῶν πολιτῶν—

στρατιωτῶν της, ἐκυριαρχοῦσε καὶ ἑκαταδυνάστευε τοὺς ἀγροτικούς της πληθυσμούς.

Μὲ ὅλα αὐτὰ οἱ περίοικοι εἶχαν καλῆτερη θέση ἀπὸ τοὺς Εἰλωτες. Αὐτοὶ εἶχαν στὰ χέρια τους τὸ ἐμπόριο ἀπὸ ὅλα τὰ προϊόντα τῆς χώρας. Γιὰ αὐτὸ τοὺς ἐπεριποιόνταν κάπως οἱ Σπαρτιᾶτες. Τοὺς Ἄμυκλαίους μάλιστα, σὰ γειτόνους, τοὺς ἐκαλόπιαναν περισσότερο, καὶ ἐλάβαιναν μέρος στὶς γιορτὲς καὶ στὰ πανηγύρια τους, στὰ Ἰακίνθια, στὴ λατρεία τοῦ Ἄμυκλαίου Ἀπόλλωνος κλπ.

Ἔτσι οἱ περίοικοι εἶταν εὐχαριστημένοι κ' ἐπαρηγοριόνταν γιὰ τὴν ὑποτέλειά τους στοὺς Σπαρτιᾶτες καὶ γιὰ τὴν κατώτερη κοινωνικὴ θέση τους, ἀπὸ τίς ὀφέλειες πού τοὺς ἔδινε τὸ ἐμπόριο κ' ἐπλούτιζαν κ' ἐκαλοζοῦσαν, χωρὶς τὴ σκληραγωγία τῆς στρατιωτικῆς σπαρτιατικῆς ζωῆς.

Οἱ Σπαρτιᾶτες εἶταν οἱ ἀριστοκράτες οἱ κυρίαρχοι, καὶ οἱ περίοικοι εἶταν οἱ νοικοκυραῖοι, οἱ ἀστοί.

Πολὺ κατώτερη εἶταν ἡ θέση καὶ ἡ ζωὴ τῶν Εἰλωτῶν, πὺν συχνότατα οἱ Σπαρτιᾶτες τοὺς ἐμεταχειρίστηκαν σκληρότατα, μὲ ἀφάνταστην ἀπανθρωπία καὶ ἐγκληματικὴ βαρβαρότητα.

Οἱ περίοικοι μὲ τὸ νὰ ἔχουν τὰ κέρδη ἀπὸ ὅλο τὸ ἐμπόριο καὶ νὰ μὴν ὑποβάλλωνται στὴν τρομερὴ
ΚΡΥΠΤΕΙΑ τὴ σκληραγωγία τῆς Σπάρτης, ὑπόφεραν ἀγόγγυστα τὴ βαρεῖα τὴν κυριαρχία τῆς σιδερένιας πολιτείας καὶ εἶταν συντηρητικοὶ σὰν ἀστοί.

Οἱ περισσότεροι ὄμως ἀπὸ τοὺς ἀγροτικούς πληθυσμούς, περισσότεροι καὶ ἀπὸ ὅλους τοὺς κατοίκους τῆς χώρας, πὺν ἀποτελοῦσαν τὴν τρίτη καὶ τὴν κατώτερη βαθμίδα τῆς Λακωνικῆς συμπολιτείας, μὲ τὸ νὰ θεωροῦνται δοῦλοι ἀπὸ τοὺς Σπαρτιᾶτες, ἔτρεφαν ἔχθρα κρυφὴ καὶ μῖσος ἀκοίμητο ἐναντίον τῶν τυράννων των. Πολλὲς φορὲς ἐσήκωσαν κεφάλι, νὰ ἀποτινάξουν τὸ ζυγὸ τῆς δουλείας, καὶ οἱ

Σπαρτιᾶτες εἶχαν πείρα καὶ ἤξεραν καλὰ πόσο ἐπικίνδυνοι εἶταν οἱ Εἰλωτες.

Γιὰ τοῦτο ἐδυσπιστοῦσαν πάντοτε τοὺς Εἰλωτες, καὶ ἐπειδὴ εἶταν περισσότεροι, συχνὰ τοὺς ἐδεκάτιζαν μὲ χίλιους ὀνὸ ἀποτρόπαιους δολοφονικούς ἐξαφανισμούς, ἀπὸ τὸ φόβο μὴν αὐξήσουν πολὺ καὶ τοὺς πνίξουν.

Οἱ νέοι ἔφοροὶ κάθε χρόνο, πὺν ἀνέβαιναν στὴν ἔξουσία, πρώτη φροντίδα εἶχαν νὰ κηρύξουν τὸν πόλεμο ἐναντίο τῶν δυστυχησμένων τῶν Εἰλωτῶν, γιὰ νὰ τοὺς ἐλαττώσουν. Ἐπειτα ἔστελναν τοὺς νέους 18—20 ἐτῶν γιὰ νὰ γυμνάζωνται στὰ διάφορα μέρη ὅπου ἔκατοικοῦσαν οἱ δυστυχησμένοι αὐτοὶ γεωργοί, καὶ τὴ νύχτα ὄπλισμένοι μὲ ἀπαίσια στυλέτα ἔπεφταν σὰ δαίμονες τοῦ σκοταδιοῦ κ' ἐδολοφονοῦσαν ἀνύποπτους καὶ ἀνυπεράσπιστους τοὺς πιὸ γενναίους καὶ πιὸ ρωμαλέους ἀπὸ τοὺς Εἰλωτες.

Τὴ θεάρεστη κρεουργία αὐτὴ, πὺν στὴ σημερινὴ ἀντίληψη ἀτιμάζει βέβαια τὴ Σπαρτιατικὴ πολιτεία, τὴν ἔλεγαν «Κρυπτεία,» καὶ τὴν ἐδικαιολογοῦσαν μὲ τὴν ἀγριαν ὀμότητα τῆς ἐποχῆς, σὰν πολεμικὴ τῶν νέων προγύμναση...

Ἄλλὰ ὡς πὺν ἔφτανε ἡ σκληρότητα καὶ ἡ ἀγριότητα τῶν Σπαρτιατῶν ἀπέναντι τῶν δούλων Εἰλωτῶν δείχνει τὸ περιστατικό, πὺν θὰ κατανοῦσε παραμῦθι ἀπίστευτο, ἂν δὲν τὸ ἐβεβαίωνε ὁ Θουκυδίδης.

Στὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμο οἱ Εἰλωτες εἶχαν στρατολογηθεῖ κ' εἶχαν πολεμήσει γενναϊότατα
 ΣΦΑΓΗ ΗΡΩΩΝ
 μαζί μὲ τοὺς Σπαρτιᾶτες. Ἄπάνω στὰ ὀχτὼ χρόνια τοῦ πολέμου, τὸν καιρὸ πὺν οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Μεσσήνιοι ἐκρατοῦσαν τὴν Πύλο, οἱ ἔφοροι τῆς Σπάρτης ἐφοβήθησαν μὴν ἐπαναστατήσουν οἱ Εἰλωτες καὶ ἀποφάσισαν νὰ ἐξοντώσουν τοὺς πιὸ δυνατοὺς καὶ γενναίους.

Καὶ ἐμεταχειρίστηκαν τὸ πιὸ ἀπαίσιο καὶ πιὸ βδελυρὸ δολοφονικὸ τέχνασμα, πὺν μποροῦσε ποτὲ νὰ γεννήσῃ

τὸ μαῦρο μῖσος καὶ ἡ ἀπάνθρωπή τους ἢ σκληρότητα.

Ἐβγαλαν λοιπὸν μιὰ προκήρυξη, ὅτι ὅσοι ἀπὸ τοὺς Εἰλωτες ἐπολέμησαν γενναῖα καὶ ἐφάνηκαν ἄξιοι σιὸν πόλεμο, νὰ παρουσιαστοῦν στὴ Σπάρτη, γιὰ νὰ ἀνακηρυχτοῦν πολῖτες ἐλεύθεροι.

Οἱ φτωχοὶ οἱ Εἰλωτες ἀνύποπτοι τῷ χαψαν τὸ ἀτιμο δόλωμα, καὶ ἐπαρουσιάστηκαν στὴ Σπάρτη δυὸ χιλιάδες, ὅσοι εἶχαν πολεμήσει σὰν ἀληθινὰ παλληκάρια.

Οἱ ἔφοροι τῆς Σπάρτης τοὺς ὑποδέχτηκαν, ἔκαμαν γιορτὲς γιὰ τιμὴ τους, ἔστεφάνωσαν τὰ γενναῖα παλληκάρια, τοὺς ἐτριγύρισαν στεφανωμένους στὰ ἱερὰ καὶ στοὺς ναοὺς, ἀνακήρυξαν τοὺς Εἰλωτες ἐλεύθερους, καὶ τὴ νύχτα τοὺς ἔσφαξαν . . .

ΜΥΣΤΡΑΣ

Ἄπὸ τῆ νέας Σπάρτη ὡς τὸ χωριὸ τοῦ Μυστρᾶ, παρα-
κάτω λίγο ἀπὸ τὰ βυζαντινὰ ἐρεῖλια, χι-
ΤΑ ΧΑΛΑΣΜΑΤΑ λιόμετρα 5. Ὁ δρόμος κατάφυτος καὶ χα-
ριτωμένος ἀκολουθεῖ τὴν ὄκροποταμιὰ τοῦ Κνακίωνος,
παραπόταμον τοῦ Εὐρώτα.

Ὁ νέος συνοικισμὸς τοῦ Μυστρᾶ, στὴ ρίζα τοῦ βουνοῦ,
χωμένος μέσα σὲ καταπράσινα μεγάλα δέντρα φορτωμένα
χρυσοὺς καρπούς.

Περνοῦμε τὸ μονότοξο πέτρινο παλιὸ γεφύρι, πάνω στὴν
ἄγρια ρεματιά, πού χωρίζει τὸ χωριὸ ἀπὸ τὸν ἀρχαῖο Μυ-
στρᾶ καὶ μπαίνουμε στὰ ἐρεῖλια.

Ἀριστερά μας ἀποπάνω, ψηλὰ στὴ ράχη, κρέμεται στὸ
ξάγναντο χαριτωμένη ἢ θαυμαστὴ ἢ «Περίβλεπτος» καὶ
πλάϊ της παραστέκει ἄγρυπνος φρουρός, ἕνας ψηλόλυγνος
φράγκικος πύργος μονοκόμματος, σὰ νὰ βιγλίζη τὰ μυστικά
τῆς περασμένης δόξας.

Μισογκρεμισμένα στέκουν ἀκόμη δεξιὰ στὸ δρόμο μας
τὰ ἀπέραντα, τὰ ἀρχοντικά τῶν Κρεβαξιάδων, πέρα ὡς τὴ
βρύση τῆ Μαρμάρα.

Ἀνεβαίνουμε ἀπὸ λιθόστρωτους παλιούς δρόμους κλι-
μακωτούς, ἀνάμεσα σὲ χίτρια βυζαντινά, πού ὑψώνονται
ἀκόμη χωρὶς στέγες, καὶ σ' ἄλλα πού γέρνουν καὶ πέφτουν.

Ὅλη ἡ πλαγιά τοῦ βουνοῦ, ὕσο φτάνει τὸ μάτι, κατα-

σκέπαστη ἀπὸ ἓναν ἔρμον κόσμον, πὺν χαλιέται. Παντοῦ χαλάσματα καὶ συντρίμματα. Παντοῦ γύρω τρανῶν μεγάλω-
πρεπων ἀρχοντικῶν καὶ παλατιῶν ἐρείπια τείχη πὺν γέρ-
νουν στὸ χαμό.

Ἄνάμεσα ἀπὸ τὸν κόσμον τῶν σκυθρωπῶν χαλασμάτων,
οἱ ΝΑΟΙ σὲ κάθε γύρισμα καὶ σὲ κάθε ὕψωμα, πανέμορφοι
διαγράφονται στὸ κενὸ οἱ γραφικοὶ τροῦλοι τῶν
βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν, πὺν ἀντέχουν ἀκόμη στᾶν στοιχείων
τὶς καταδρομῆς καὶ στὰ ἀγριοκαίρια. Ἡ Παντάνασσα, τὸ
Ἄφεντικό, ἡ Ἁγία Σοφία, ὁ Ἅγιος Δημήτριος κλπ.

Εὐγενικὰ συνθέματα ταιριαστὰ ἀφοσμημένα μὲ ἔντο-
νους, γλυκοὺς καὶ ἡδονικοὺς χρωματισμούς. Δαντελλωτὰ
ἀνάγλυφα, μαρμάρινα. Φλωρεντινοὶ θόλοι πὺν θυμίζουν τὶς
ἀρχόντισσες τῶν Φράγκων μεγιστάνων. Βυζαντινὲς πολύτο-
ξες ἀψίδες πὺν κρατοῦν ἀκόμη τὸ βάρος τῶν χλοῖσμένων
ἡλιακωτῶν, κρεμαστῶν κήπων, ὅπου χαμογελάει ψηλὰ ἡ
ἄγρια ἢ ἀνεμώνη μέσα ἀπὸ τὰ χαλάσματα.

Περιδιαβάζουμε τὴν ἔνδοξην νεκρὴν πολιτείαν. Μέσα στὸν
ἀπέραντον κόσμον τῶν χαλασμάτων, πὺν γέρνουν καὶ πέφτουν,
ὑποβλητικὴ μελαγχολία μᾶς συνεπαίρνει τὴ φαντασίαν στὰ
λαμπερὰ τὰ χρόνια τῆς ἀκμῆς καὶ τῆς βυζαντινῆς μεγαλο-
πρέπειας. Καὶ ζωντανεῖται ἄξαφνα τοὺς Παλαιολόγους καὶ
τοὺς Λασκάρηδες, τοὺς Καντακουζηνούς καὶ τοὺς Φραγκό-
πουλους, τοὺς Σοφιανούς καὶ τοὺς Σγουρομαλλέους καὶ τοὺς
Φραντζήδες.

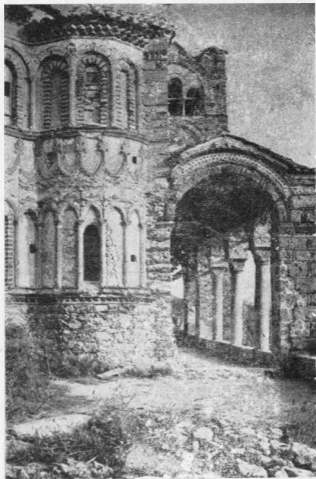

Συγκίνηση ἀσυγκράτητη μᾶς συγκλονίζει ὅπως μπαί-
νομε στὰ παλάτια τῶν Βυζαντινῶν Αὐτοκρα-
τορῶν. Στέκουν ἀκόμη πανύψηλα στὸ βουνὸ
τὰ φανταχτερὰ τείχη τους μὲ τὰ πολυάριθμα παράθυρα.

Σπασμένα κιονόκρανα, θυρῶν μαρμάρινοι διάγλυφοι
παραστάτες, διακόσμηση ὑπέρθυρα, δικέφαλοι ἀετοί, βυζαν-
τινὲς γλυφῆς παντοῦ, στολίδια τοῦ χαμοῦ παραδομένα.

4·5. — Σκίρσιμα γιδιών σὲ μιὰ πλαγιά
τοῦ Ταῦγέτου.

6. — ΜΥΣΤΡΑΣ. Ἡ Παναίνασσο.

Γεννάει μέσα μας βαθιά, άδοκίμαστα συναισθήματα τὸ ἀντίκρουσμα τῶν αὐτοκρατορικῶν παλατιῶν, τὸ περιδιάβασμα στὰ ἀπέραντα διαμερίσματα.

Καὶ ἡ ξαναμμένη πάλι φαντασία ζωντανεύει ἄξαφνα, στὴ μακρουλή τοῦ παλατιοῦ τὴν πόρτα, τὸν Αὐτοκράτορα ποὺ προβαίνει ἐπιβλητικός.

Φορεῖ στὴν ἱερὴ κορφή τὴν «περιμάργαρον πυραμίδα, εἰς ἣν λίθος ὑπερκάθεται κόκκινος» καὶ τὰ κόκκινα σανδάλια στὰ πόδια. Μὲ ἀγέρωχο περπάτημα διαβαίνει ἔμπρὸς μας καὶ χάνεται καπνὸς μὲς τὰ χαλάσματα...

Τὰ βήματά μας σαστισμένα πάνω στὰ γλυστερὰ πλακόστρωτα, γυαλισμένα ἀπὸ τῶν Ζωσιτῶν τὰ χρυσοπέδιλα, ταρατουν βέβηλα τὰ μυστικά τῶν ἐρειπίων.

Ἡ σαύρα ἡ πράσινη, περίφοβη στὸ πέρασμά μας, σέρνεται νὰ κρυφτῆ γοργά, πίσω ἀπὸ ἓνα συντριμμένον δικέφαλον.

Ἄντιλαλοι ξυπνοῦν παράδοξοι στὴ νεκρικὴ σιγαλιὰ τῶν
 χαλασμάτων.
 ΣΥΜΦΩΝΙΕΣ

Ἄρنيων βελάσματα ἀντηχοῦν μέσα ἀπὸ τὰ πολύστοα βυζαντινὰ καλάτια.

Κουδουνίσματα μελωδικὰ ἀνεβαίνουν στὰ ὑψώματα τῶν ἐρειπίων ἀπὸ τὸν κατάφυτον κάμπο τοῦ Εὐρώια κάτω.

Πουλιῶν ἐρωτικὰ κελαδήσματα ἀντιλαλοῦν καὶ πολλαπλασιάζονται φανταστικά μέσα στὶς βαθυὲς πολυθόλωτες στέρνες, σὰν ξωτικά ἀνασπενάγματα.

Στὴν κορφή τοῦ βουνοῦ περνοῦμε μιὰ μεγάλη πύλη καὶ ἀνεβαίνουμε στὸν πιὸ ψηλὸν προμαχῶνα τοῦ φράγκικου κάστρου.

Τὸ ἀγνάτεμα ἀπὸ δῶ ἀπάνω ὄνειρο σωστό. Πρὸς τὴ δύση κόβεται ἡ κορφή κάθετα στὸ χάος.

Ἰλιγγος νὰ σκύψῃ στὴν τρομαχτικὴ χαράδρα κάτω, πάνω ἀπὸ τὰ τείχη τοῦ κάστρου, ποὺ κρέμονται στὸν ἀέρα.

Ἐκ τῶν ἄνω χιονισμένων, ὑψιόνονται σκεπασμένες με
ἔλατα οἱ πλαγιῆς τοῦ Ταύγετου.

Κατὰ τὸ βοριά, σὲ μιὰ ἀπὸ τῆς χαμηλότερης ράχης τοῦ
Ταύγετου, ξανοίγουμε τὴν Τρύπη. Τὸ ὄμορφο τὸ χωριου-
δάκι, πού βγῆκε ὁ περίφημος ὁ Πλήθων ὁ Γεμιστός, ὁ νεο-
πλατωνικὸς φιλόσοφος.

Ἐκ τῶν ἀνατολικῶν ἀγναντεύουμε τὸ μαγικὸ τὸ ὄραμα τῆς πρά-
σινης κοιλάδας τοῦ Εὐρώτα, στεφανωμένης ἀπάνω ἀπὸ τὴ
χιονισμένη ὄροσειρὰ τοῦ Πάρνωνος.

≧≦

Στὸν Κέραμο, στὴν πολύκρουνη τοῦ Παροριοῦ τὴν πα-
νάγια βρύση, πού τὰ νερά της κρούσταλλα κυλοῦν
ΞΕΝΙΑ ἀπὸ τὰ σπλάχνα τοῦ Ταύγετου, ἔρχεται ἡ κόρη νὰ
γεμίσει τὰ λαγήνια της σεμνὴ καὶ χαμηλοβλεπούσα.

Βλέπει τὸν ξένο, πού ἄγνωστος ζητᾷ καταφυγὴ στοῦ
γεροπλάτανου τῆ ρίζα. Ξέθαρρη, γλυκομίλητη τὸν προσκα-
λεῖ στὸ σπίτι της. Κ' εἶναι τὸ χρέος καὶ τὸ κάλεσμα ἱερό.

Ἐκ τῶν ὀρθόκορμη καὶ λυγερῆ βαδίζει ἔμπρὸς ἡ κόρη, τὴ στά-
μνα της στὸν ὄμο κραιῶντας πλαστικά. Καὶ ἀκολουθεῖ ὁ
ἄγνωστος ἰκέτης συγκινημένος τῆς ξενίας τὴν ἰέρεια.

Στὰ μέρη αὐτά, σὲ χρόνια μακρινά, εἶχαν ναοὺς καὶ
ἐλάτρευαν τὴν Ἀθηνᾶ Ξενία.

ΕΥΡΩΤΑΣ

Ο θρυλικὸς ποταμὸς τῆς Σπάρτης, ὅπου ἡ ἠλιογέννητη Βασίλισσα, — πρὶν νὰ γράψῃ τὴν Ἰλιάδα καὶ οἱ ΚΥΚΝΟΙ τὴν Ὀδύσσεια, — ἔπαιζε μὲ τοὺς ἱεροὺς κύκνους τῆς, καὶ στὴν πράσινη ἀκροποταμιὰ του, κοντὰ στὸν ναὸ τῆς Ὀρθίας Ἀρτέμιδος, ἀποθέωναν ἔντονα τὴν πλαστικὴ γυμνότητα τῶν χάλκινων κορμιῶν οἱ κόρες μαζὶ καὶ τὰ ἀγόρια τῆς Σπάρτης, στὴν πιὸ σεμνὴν ὀμαδική συμπαρουσία, δὲν παύει νὰ εἶναι πάντοτε ἕνας ἀπὸ τοὺς ὡραιότερους ἑλληνικοὺς ποταμούς.

Ἡ κοίτη του, ὅπως ψηλά, ἀπάνω ἀπὸ τὰ βουνὰ τῆς Ἀρκαδίας, ὡς κάτω στὰ Τρίνησα, στὴ θάλασσα, ἀκολουθεῖ τὴν πολύμορφη κοιλάδα τῆς Λακεδαίμονος, παράλληλα κλεισμένη ἀπὸ τὸν Ταύγετο δεξιὰ, πὺν τελειώνει σιὸ Ταίναρο καὶ ἀριστερὰ ἀπὸ τὸν Πάρνωνα, πὺν κατεβαίνει ὡς τὸν Μαλέα, ἀπλώνει, σὲ κάποια πεδινὰ μάλιστα μέρη, καὶ παίρνει ἀφάνταστο πλάτος.

Κάτω ἀπὸ τὰ Μενελαῖα, κοντὰ σιὴ νέα Σπάρτη, ἀνεμπόδιστος παίρνει τέτοιο πλάτος, πὺν στίς μεγάλες του πλημυρές κατεβάζει στὸν κάμπο μιὰ σωστὴ θάλασσα.

Ὁ ρομαντικὸς ποιητὴς τῆς περασμένης γενεᾶς εἶδε μόνο στὰ θολὰ ρεύματα τοῦ Εὐρώτα νὰ κυλοῦν «μαραμμένα φύλλα τοῦ κρῦου φθινοπώρου» καὶ ἔστειλε ἀπὸ μακρὰ

τῆ φαντασία του νοσταλγικά νὰ θρηνήσῃ το χαμὸ τῆς μακρυῆς ἀγύριστης ζωῆς.

Μὰ ἡ ζωὴ ρεεὶ πολύτροπῃ κ' εἶνε πάντοτε ὡραία.

Η ΖΩΗ Ἄν ἀλλάζουν οἱ τρόποι κ' οἱ τόποι καὶ ἂν ἡ πλαστικὴ καὶ ἠθοπλαστικὴ ζωὴ τῆς ἀρχαίας Σπάρτης ἄλλαξε τόπο καὶ ἐπέρασε στὴν Ἀγγλία, στὴ Σουηδία, ἢ σ' ἄλλες μακρυνὲς χῶρες, ὅμως ἡ ὡραία χώρα, ὅπου ἐγεννήθηκε ἡ πιὸ ἀληθινὴ δημοκρατία, μὲ τοὺς σκληρότερους νόμους γιὰ τὴ σωματικὴν ἀριότητα καὶ τὴν ὁμαδικὴν ἀσκητικὴν λιτότητα, δὲν ἄλλαξε καθόλου.

Τὸ ἴδιο καὶ σήμερα ὁ ἀγέραςτος Ταύγετος, ὅπως καὶ στὸν καιρὸ τοῦ Λυκούργου τοῦ νομοθέτη, τεντώνει ἀλύγιστα τ' ἀσημένια τόξα του στὰ ζαφειρένια πλάτια τοῦ Λακωνικοῦ οὐρανοῦ.

Τὸ ἴδιο καὶ ὁ ἀθάνατος ὁ Εὐρώτας. Ὅπως στὴν ἐποχὴ τῆς θεογέννητης Ἑλένης, κυλάει τὰ ρεύματά του στοὺς ἔνδοξους κάμπους τῆς Σπάρτης, καὶ στὸ τραγοῦδι τῶν νερῶν του, ποὺ ἀπόβαθα ζοῦν οἱ ἀρχαῖοι θρύλοι, δοξάζει τὴν ὁμορφιὰ τῆς νέας ζωῆς.

Θεριεῦνουν στὶς ἀκροποταμιές του καὶ ὑψώνονται στὸν οὐρανὸ λαμπαδωτὲς καὶ λυγερόκορμες οἱ λεῦκες, νυφοῦλες τῶν νερῶν. Δάση ἀπὸ καλάμια πυκνὰ καὶ ἀροδάφνες βαθυπράσινες φουντώνουν παντοῦ καὶ ἀκολουθοῦν τὸ δρόμο του ὡς τὴ θάλασσα κάτω.

Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ στὴν κοίτη του, ὅπως ἀκολουθεῖ τὴν κοιλάδα καὶ κατεβαίνει, κοπάδια χωριδάκια ὁμορφα ἀπλώνονται, ποὺ πολλὰς φορὲς στὶς μεγάλες του πλημμύρες τὰ πελαγώνει.

Ἄπὸ τίς πηγές του, ψηλὰ ἀπὸ τὸ Χελμὸν ἀπάνω καὶ τὰ Ἀρκαδικὰ βουνά, ὡς κάτω στὶς ἐκβολές του, ἀνάμεσα στὰ χωριὰ Δουραλῆ καὶ Λεῖμονα,—τὰ πιὸ τραγικὰ θύματά του,— δυὸ μόνο

μεγάλες σιδηρογέφυρες, ὅμοιες τοῦ Ἀγελώου ἀπόξω στὸ Ἄγρινιο, πὺν ἐκόστισαν χρῆμα πολὺ καὶ κόπους μακρόχρονους, ἀλυσοδέουν τὴν ἀκράτητη ὄρμη καὶ τὴν τρομαχτικὴ μανία τοῦ στοιχειωμένου Εὐρώτα τὸ χειμῶνα. Ἡ μία ἀπόξω ἀπὸ τὴ Σπάρτη, στὸν ἀμαξωτὸ δρόμο πὺν κατεβαίνει ἀπὸ τὴν Τρίπολη, καὶ ἡ ἄλλη κοντὰ στὶς ἐκβολές του, ἀπὸ τὸ χωριὸ Σκάλα, στὸν ἀμαξωτὸ δρόμο πὺν κατεβαίνει ἀπὸ τὴ Σπάρτη στὴ Μονοβασιὰ καὶ στὴν Ἐπίδαυρο Λιμηρά.

Ἄδοξο καὶ ταπεινὸ στὴν ἀρχὴ ποταμάκι, μέσα στὴν κατάστενη ἀπάνω τὴ λαγκαδιά, ὅσο ροβολάει τὸν κατήφορο, τόσο περισσότερα ξεροπόταμα δέχεται βουρκομένα καὶ αὐλάκια ἄπειρα ρουφάει ἀπὸ τὶς ἀτέλειωτες ρεματιές τοῦ Πάρνωνος καὶ τοῦ Ταύγετου.

Ὅταν στῆς βαρυχειμωνιάς τὶς θολές ἡμέρες ὄρμαει ἀνταριασμένος καὶ κατεβαίνει στοὺς κάμπους ἀγριεμένος ὁ Νεροδράκοντας, ἕνας τρόμος καὶ μιὰ φοβέρα ἀπλώνεται στὴν κοιλάδα τῆς Λακεδαίμονος, πέρα πρόσπερα.

Βαρὺ καὶ ἀδιάκοπο ἀντιλαλεῖ τὸ ρέκασμα τοῦ ποταμοῦ. Τρομερὴ ἢ κατεβασιά του γιομίζει φουσκωμένη ὅλην τὴν διάπλατη κοίτη του. Μαυρόθολη κυματίζει ἄγρια ἢ πλημμύρα, ὀλοένα παραδέρνει κ' ἐξογκώνεται.

Χυμάει στὶς ἀκροποταμιές, ἀνεβαίνει στὰ γυροπόταμα, χτυπιέται στὰ βράχια, ξερριζώνει θεόρατα δέντρα, σέρνει λιθάρια ριζιμιῶ, ξεχειλάει στὰ σπαρτά, πηδαίει στὰ ἀμπέλια. Τρυγάει καὶ θερίζει, νοικοκύρης ἀκάλεστος, χωρὶς νὰ ὀργώσῃ καὶ χωρὶς νὰ σπείρῃ ποτέ του ὁ Νεροδράκοντας.

Βογγάει καὶ τρικυμίζει ἀσώπαστα τῆς Σπάρτης ὁ νεροποντισμένος κάμπος. Δυναμώνει ὁ βοριάς καὶ βράζει ἀπειλητικὴ ἢ πλημμύρα γύρω ἀπὸ τὰ χωριά, πὺν κατεβασμένα χαμηλὰ στοὺς κάμπους γειτονεύουν μὲ τὸν ἀγριεμένον τὸν

Εὐρώτα, καὶ καμμιά ἀνθρώπινη δύναμι δὲν εἶναι ἱκανὴ νὰ σταματήσῃ τὴν τρομερὴν ὀρμὴν του.

*Ἐτσι ἀνεμπόδιτος, ὅταν ξεχειλάῃ, χύνεται ἀκράτητος μέσα στὰ καμπίσια τὰ χωριό. Καταπατάει τὰ χωράφια τους καὶ τὰ λειβάδια τους, καταλεῖ τὰ μαντριά, συνεπαίρνει τὶς καλύβες, ἀνασκάφτει τὰ χαμόσπιτα.

Καὶ μέσα ἀπὸ τὸ κοσμογονικὸ γιγαντοπάλεμα ὑγρῶν καὶ στερεῶν στοιχείων τὸ ἄγριο τὸ ῥέκασμα τῆς πλημμύρας, — δαιμονικὴ συμφωνία ἀπὸ ὄλους τοὺς γόους καὶ τοὺς βρόντους μιᾶς καταστροφῆς, — σκορπάει τὸν τρόμο καὶ τὴ φρίκη σ' ὅλη τὴν πανέμορφη κοιλάδα τῆς Λακεδαίμονος.

Ἡ περιοχὴ τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς νέας Σπάρτης, ποὺ ἀπλώνεται ἀνάμεσα στὰ τελευταῖα ριζοβούνια **ΠΕΡΙΧΩΡΑ** τοῦ Ταύγετου, ὅπου τὰ κρεμαστὰ βουνὰ τοῦ Μυστρᾶ, καὶ στὰ τελευταῖα ριζοβούνια τοῦ Πάρνωνος, ὅπου τὰ κοκκινόχρωμα τὰ Μειελαῖα, εἶνε τὸ πιὸ στενὸ μέρος τῆς κοιλάδας τοῦ Εὐρώτα, σχεδὸν ὅσο καὶ ἡ κοίτη του.

Ἐπειτα ἀπὸ τὸ Σκλαβοχώρι (Ἀμύκλαι), ὁ κάμπος ἀνοίγεται λίγο λίγο καὶ γίνεται πλατύτερος. Πενκνότατοι ὠραῖοι ἐλαιῶνες κατασκεπάζουν τὸ ξέφωτο διάστημα σ' ὄλο τὸ μάκρος τοῦ κάμπου, στολισμένον ἀπὸ ἓνα πλῆθος χωριὰ καὶ χωριδάκια, δεξιὰ καὶ ἀριστερά, πνιγμένα ἀπὸ τρεχούμενα νερὰ καὶ ἀφθονὴ βλάστηση.

Δυὸ ὄρες μακρὰ ἀπὸ τὴ Σπάρτη βρίσκεται τὸ δροσερὸ καὶ κατάλωρο τὸ Ξεροκάμπι. Θεαματικώτατος ὁ ἀμαξωτὸς δρόμος κάτω ἀπὸ τὸν ἥσκιο τοῦ Ταύγετου ποὺ κρέμεται δεξιὰ ἀποπάνω. Ἡ συγκοινωνία τώρα γίνεται καὶ μὲ αὐτοκίνητα.

* Ἀπέναντι ἀπὸ τὸ Ξεροκάμπι, ἀριστερὰ τοῦ ἀμαξωτοῦ δρόμου ὅπως κατεβαίνει ἀπὸ τὴ Σπάρτη, χαμηλότερος κλάδος τοῦ Ταύγετου ποὺ ἀρχίζει ἀπὸ τὸ Λυκοβουνὸ καὶ ἀπλώνεται κάτω ἀπὸ τὰ Λεβέτσοβα (ἀρχαῖα Κροκεαί), ὡς

τὸν Βρονταμᾶ, ἀπέναντι στὸ Γεράκι (ἀρχαῖα Γερόνθραι), καὶ χωνεύει κάτω στὴ Σκάλα, χωρίζει τὸ πλατύτερο μέρος τῆς κοιλάδας τοῦ Εὐρώτα, ἀπὸ τὸν κάμπο τοῦ Ἑλους ὅπου ὁ ποταμὸς βγαίνει στὴ θάλασσα τοῦ Λακωνικοῦ κόρφου.

Χαμηλότερα ἀπὸ τὸ Ξεροκάμπι, σιὰ χάνια τῆς Τάραψας, μιὰ πλατανοσκέπαστη κατάφυτη ρηματιὰ ἀπάνω στὸν ἀμαξωτὸ δρόμο πὺ κατεβαίνει ἀπὸ τὴ Σπάρτη στὸ Γύθειο, — ἀρχίζει ἀριστερὰ ὅπως κατεβαίνουμε ὁ ἄλλος ἀμαξωτὸς δρόμος, πὺ ὁδηγεῖ ἀπὸ τὰ κοντινὰ τὰ Λεβέτσοβα, στὸν κάμπο τοῦ Ἑλους, στὴ σκάλα τοῦ Τρίνασου, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ στοὺς Μολάους καὶ στὴν περίφημη τὴ Μονοβάσια.

Ἀπὸ τὸ ὕψωμα τῶν Λεβέτσοβων ὁ δρόμος ὁ ἀμαξωτὸς ἀρχίζει καὶ κατεβαίνει μὲ κορδέλλες τὰ χαμηλὰ αὐτὰ τοῦ κάμπου τῆς Σπάρτης τὰ βουνά, ὡς πὺ φτάνει κάτω πολὺ χαμηλότερα στὸ φαρδὺν κάμπο τοῦ Ἑλους, πὺ βαλτώνει ἀπὸ τὸν Εὐρώτα καὶ ἀπὸ τὸ Βασιλοπόταμο.

Ἀνατολικά ἀπὸ τὸν ἀμαξωτὸ δρόμο αὐτόν, πὺ κατεβαίνει στὸν κάμπο τοῦ Ἑλους σ' ἓνα ἀρκετὸ διάστημα ἀπὸ χαμηλὰ πετροβούνια καὶ κλεισορέματα, ἀπλωμένα ἀναμεταξὺ σιὰ Λεβέτσοβα καὶ στὴν κοίτη τοῦ Εὐρώτα πὺ κατεβαίνει κοντὰ στὸν Βρονταμᾶ γιὰ τὸ Ἑλος, ὑπάρχει ἀρχαιότατο καὶ ἀξιοσπούδατο ὑδραυλικὸ ἔργο μεταστροφῆς τῆς ἀρχικῆς κοίτης τοῦ Εὐρώτα. Ἴσως οἱ ἀρχαιολόγοι, — ὅσο ξέρω τοῦλάχιστο, — νὰ μὴν τὸ ἔχουν προσέξει ὡς τώρα. Γιατὶ τὸ μέρος αὐτὸ εἶναι ἀπόμερο ἀπὸ κάθε νεώτερο συνοικισμό. Καὶ ὁ δρόμος, τρεῖς καὶ περισσότερο ὄρες μακρὰ ἀπὸ τὰ Λεβέτσοβα, κακόβατες γιδόστρατες καὶ ἄγρια ρουμάνια, πὺ πρέπει νὰ ἀνοίξη τοὺς πυκνοὺς ἀγριόλογκους κανεῖς γιὰ νὰ περάσει στὸ λαγκάδι τῆς τεχνητῆς κοίτης.

Κάτω ἀπὸ μιὰ σπηλιά πὺ κρέμεται ἀπάνω ψηλὰ στὸ βράχο, καὶ μέσα τῆς ὑπάρχει ἐρημοκκλήσι μὲ βυζαντινὲς

τοιχογραφίες, ἐρείπια μοναστηριοῦ γύρω καὶ ἕνας σωρὸς ἀπὸ χωνεμένα ἀνθρώπινα κόκκαλα, βρίσκεται ἡ ἀρχαιοτάτη αὐτὴ διώρυγα, πὸν καὶ τώρα ἀκόμη περνάει ὁ Εὐρώτας καὶ στὶς πιὸ μεγάλες πλημμύρες του.

Στὴν ἐρημικὴν αὐτὴ ἐκκλησιὰ τῆς σπηλιᾶς πανηγυρίζουν οἱ Βρονταμίτες. Σώζεται γύρω στὰ περὶχωρα ἡ παράδοση ὅτι ὁ σωρὸς τὰ ἀνθρώπινα κόκκαλα εἶναι ἀπὸ τὰ γυναικόπαιδα πὸν εἶχαν καταφύγει στὸ μοναστήρι, στὴν Ἐπανάσταση. Ἐπειδὴ οἱ Τοῦρκοι δὲν μποροῦσαν νὰ πατήσουν τὸ μοναστήρι, ἀνοῖξαν ἀποπάνω μιὰ τρύπα στὸ βράχο τῆς σπηλιᾶς. Ἔχυσαν ἀπὸ ἐκεῖ θειάφι ἀναμμένο κ' ἔσκασαν μέσα τὰ γυναικόπαιδα καὶ οἱ καλόγεροι.

Καίω ἀπὸ τὸ βράχο τῆς σπηλιᾶς αὐτῆς, ἀνάμεσα ἀπὸ δυὸ πετροβούνια, ἀνοίγεται ἕνα φαράγγι κατάστενο. Καὶ μέσα ἀπὸ τὸ φαράγγι αὐτό, στενεμένος δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἀπὸ τὰ βράχια, περνάει, ποῖος ξέρει ἀπὸ πόσους αἰῶνες, ὁ Εὐρώτας. Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ, ὅπως περνοῦν τὰ νερὰ μέσα στὴ διώρυγα, τὰ σκληρὰ βράχια φαίνονται κανονικὰ κομμένα καὶ πελεκημένα ἀπὸ ἀνθρώπινα χέρια, γιὰ νὰ ἀνοίξουν τὴν κοίτη τοῦ ποταμοῦ, σὲ ὅλο τὸ φαράγγι.

Ἐ Πανσανίας γράφει: «Μύλητος δὲ τελευτήσαντος παρέλαβεν ὁ παῖς Εὐρώτας τὴν ἀρχήν. Οὗτος τὸ ὕδωρ τὸ λιμνάζον ἐν τῷ πεδίῳ διώρυγι κατήγαγεν ἐπὶ θάλασσαν, ἀπορρύντος δέ, ἦν γὰρ δὴ τὸ ὑπόλειπον ποταμοῦ ρεῦμα, ὠνόμασεν Εὐρώταν.» Ποῖος ξέρει ἂν δὲν εἶναι αὐτὴ ἡ διώρυγα;

Στὸ μέρος, ὅπου ὁ Εὐρώτας χύνεται στὴ θάλασσα τοῦ Λακωνικοῦ κόρφου, ἕνας ἀπέραντος κάμπος ἀπλώνεται ὀλόγυρα, βαλτωμένος σχεδὸν πάντοτε ἀπὸ τὶς πλημμύρες τοῦ ποταμοῦ καὶ ἀκαλλιέργητος.

Ἐ κάμπος αὐτός, πὸν ἂν ἤθελε ἀποξεραθῆ κάποτε, θὰ μποροῦσε νὰ γίνῃ ἕνας ἀληθινὸς Παράδεισος, εἶναι τὸ Ἐλος

τῆς ἀρχαίας Σπάρτης, ὅπου κατοικοῦσαν οἱ Εἰλωτες, καὶ διατήρησε ὡς τὰ σήμερα τ' ὄνομά του.

Τὰ χωριά, πὺν βρίσκονται στὴν περιοχὴ του, ὑποφέρουν τρομερὰ ἀπὸ τὰ ἔλη. Γιατὶ πλὴν τοῦ Εὐρώτα, ἕνας ἄλλος ποταμὸς ἀκόμη, τὸ Βασιλοπόταμο, σχηματίζεται, ἀπὸ τὶς ἀφθονες καὶ πολύκρουνες πηγές, πὺν ἀναβρῦζουν στὴ Σκάλα, τὸ πιὸ κεντρικὸ καὶ πιὸ μεγάλο χωριὸ τοῦ Ἐλους, πλημμυρίζει τὸν κάμπο, καὶ κατεβαίνει στὴ θάλασσα, στὰ Τρίνησα, ὅπου βρίσκονται καὶ τὰ ἑρείπια τοῦ ναύσταθμου τῆς ἀρχαίας Σπάρτης.

Περισσότερο κι ἀπὸ τὸν Εὐρώτα, πὺν τὸ καλοκαίρι λιγοστεύουν πολὺ τὰ νερά του, τὸ Βασιλοπόταμο χειμῶνα καλοκαίρι ρεεὶ ἀφθονα νερὰ ἀπὸ τὶς πλούσιες πηγές τῆς Σκάλας ὡς τὴ θάλασσα. Ἡ κοίτη του στομωμένη ἀπὸ τὰ πολλὰ νερόχορτα καὶ τοὺς πυκνοὺς καλαμιῶνες, ἐστένεψε τόσο ὥστε μόλις μπορεῖ νὰ μπῆ μέσα στὸ ποτάμι καὶ νὰ ἀνεβῆ ὡς τὴ Σκάλα μιὰ μικρὴ βάρκα, ἀπὸ τὰ Τρίνησα. Ἔτσι τὰ νερά του ξεχειλίζουν καὶ χύνονται στὸν κάμπο καὶ βαλτώνουν τὰ περίγυρα ὀλοχρονὶς καὶ μένουν ἀκαλλιέργητοι ἀπέραντοι γόνιμοι τόποι, πὺν μπορούσαν νὰ θρέψουν μὲ τὴν πλούσια τὴν παραγωγὴ τους τὴν Πελοπόννησο ὀλόκληρη.

Αὐτὸν τὸν ὠραῖον κάμπο κατοικοῦσαν καὶ καλλιεργοῦσαν στὴν ἀρχαιότητα οἱ Εἰλωτες καὶ συντηροῦσαν μὲ τὰ προϊόντα του πλουσιοπάροχα τοὺς ἀρχαίους Σπαρτιαῖτες.

ΚΑΣΤΑΝΙΑ

*Αφίνουμε τὰ ἐρείπια τῆς Χαλκιοίκου Ἀθηνᾶς τῆς ἀρ-
χαιᾶς Σπάρτης, πάνω στὸν ξάγναντο γή-
λοφο, καὶ κατηφορίζουμε στὴν κατάφυτη
ὄχθη τοῦ Εὐρώτα, βορινά.

Βαδίζουμε πεζοὶ τὴν ἀριστερὴ ὄχθη τοῦ ποταμοῦ πρὸς
τὶς πηγές του, στολισμένη ἀπὸ πυκνὲς καλαμιές καὶ ἀροδιά-
φνες.

*Ἀριστερά μας ὑψώνεται, κάθετα ἀπὸ τὴν παραδείσια
κοιλιάδα τοῦ Εὐρώτα, ψηλὰ στὸ γλαυκὸ τοῦ Οὐρανοῦ, γλα-
φυρὴ καὶ αἰθερόγραμμη ἢ χιονόλευκη ὄροσειρὰ τοῦ θείου
Ταῦγετου, λαμποκοπώντας στὸν ἥλιο.

Καὶ βαδίζουμε ὀλόχαροι κάτω ἀπὸ τὴν ἀφάνταστη, τὴ
μοναδικὴ αὐτὴ σκηνογραφία, μὲ τὴ χιονισμένη ἀποθέωση
στὸν ἥλιο τοῦ Ταῦγετου ἀριστερά μας, μὲ τὰ ἀθόρυβα καὶ
κρυσταλλένια ρεύματα τοῦ Εὐρώτα δεξιὰ μας, ὅπου ἄλλοτε
ἔλουζαν τοὺς χιονάτους καμαρωτοὺς λαιμοὺς οἱ ἀγαπημένοι
κύκνοι τῆς Ἑλένης.

Προχωροῦμε στὴν ἀριστερὴν ἀκροποταμιὰ πάντοτε,
πρὸς τὶς μυστικὲς πηγές τοῦ θρυλικοῦ ποταμοῦ, στὴν κα-
λαμοσκέπαστη ἀκροποταμιὰ του, ὅπου ἐγύμναζαν ἄλλοτε τὰ
χάλκινα στὸν ἥλιο τὰ κορμιὰ τὰ λιτὰ Σπαρτιατόπουλα μὲ
τὶς ἀμαζόνες Σπαρτιατοπούλες.

*Ἀριστερά μας ἀφίνουμε πίσω μας τὸν κρεμαστὸν τὸ

Μυστρά, τὸ τιτανικὸ τὸ χάσμα τῆς φημισμένης Μεγάλης Λαγκάδας τοῦ Ταΰγετου, καὶ βαδίζουμε κάτω ἀπὸ τὰ γραφικὰ καὶ κατάφυτα ριζοβούνια του πάντοτε.

Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ οἱ ὄχθες τοῦ Εὐρώτα, κατάφυτες ἀπὸ θάμνους θαλεροῦς καὶ δροσόλουστες δάφνες, ἀκολουθοῦν τὰ παιγνιδιάρικα φιδουρισματά του. Καὶ παντοῦ γύρω λεῖκες λυγερῆς καὶ πανύψηλες ὑψώνονται ἀπὸ τὴ διάπλατην κοίτη του στὸν αἰθέρα, θεριεμένες ἀπὸ τὰ νάματά του.

Ἀφίνουμε τώρα τὸν Εὐρώτα δεξιὰ καὶ ἀνηφορίζουμε
 ΚΑΣΤΑΝΙΑ τὸς πρώτους γήλοφους πρὸς τὴν Καστανιά
 (χιλιόμετρα 20 περίπου ἀπὸ τὴ Σπάρτη).

Ὅταν ξανοίγουμε ἀριστερὰ στὴν πλαγιὰ τὴν ὀμαλὴ ἀπλωμένο τὸ γραφικὸ τὸ χωριὸ τῆ Βορδόνια, ἡ ὄροσειρὰ τοῦ Ταΰγετου κρέμεται ἀπάνω ἀπὸ τὰ κεφάλια μας κάθεται κοφτῆ, στὸν οὐρανὸ κολλημένη.

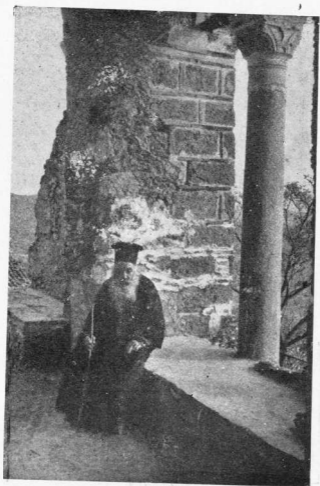
Φτάνουμε στὴν Καστανιά. Ὑψος 500 μέτρα πάνω ἀπὸ τὴ θάλασσα.

Ἐνα χωριὸ πράσινο, δροσερὸ καὶ χαριτωμένο. Τύπος ἑλληνικοῦ χωριοῦ. Σπίτια μὲ μπασιεῖς ἀρχαϊκῆς. Αὐλῆς διάπλατες καὶ γλοῖσμένες. Βυζαντινῆς ξώπορτες καὶ στεγασμένα χαγιάτια ἡλιόλουστα, ὅπου ἀνθίζουν οἱ γαρουφαλιῆς οἱ αἰματοστάλοχτες καὶ ὁ σγουρὸς βασιλικὸς μοσκοβολαίει.

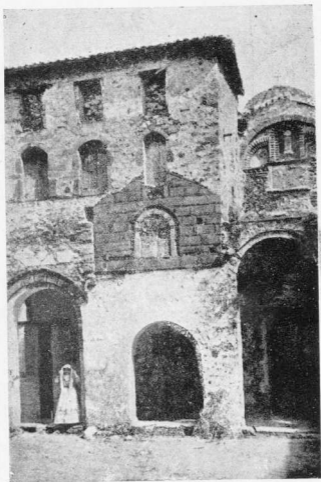
Ὅμορφες χωριατοπούλες ξαφνιασμένες προβάλλον δειλῆς ἀπὸ τοὺς αὐλόγυρους καὶ τὰ γλοερὰ κατώφλια στὸ βέβηλο περασμά μας.

Παντοῦ στοὺς πλακόστρωτους δρόμους τοῦ χωριοῦ κεληθοῦν κρυσταλλένια ἄφθονα ρυάκια. Βρύσες στὶς αὐλῆς καὶ στὰ κοτώφλια. Βρύσες στὰ σταυροδρόμια καὶ στὰ τρίστρατα. Βρύσες ἀκόμη καὶ στὰ κεραμίδια . . .

Καὶ βλάστηση. Τὶ βλάστηση! Καὶ ἡ πέτρα στὴν Καστανιά βγάινει χορτάρια. Ὅλα πρσινοντυμένα καὶ γλοῖσμένα. Ἄν καμμιά φορὰ ἡ Σπάρτη μὲ τὴν Τρίπολη ἤθελε ἔνωθεῖ

7. — Ὁ παπᾶς τοῦ Μυστρά.

8. — ΜΥΣΤΡΑΣ. Ὁ Ἅγ. Δημήτριος.

μέ σιδηρόδρομο, ἡ Καστανιά θὰ ἦταν ἡ πιὸ δροσερὴ θερινὴ διαμονὴ τῆς Ἑλλάδος.

≧≦

Μᾶς φιλοξενοῦν στὸν πύργο τοῦ Τζωρτζάκη. Ἐναν πα-
 λιὸ γέρο-πύργο μὲ χορταρισμένες πολεμῆστρες,
 ΑΡΧΟΝΤΙΣΣΑ πού κυριαρχεῖ ἀπὸ τὰ ὕψη του καὶ διηγίεται
 στὴ βουβὴ τώρα μοναξιά του ἱστορικὰ πολεμικὰ θυμῆματα
 καὶ θρούλους,—γεροπαππούλης τῆς Καστανιάς.

Περνοῦμε μιὰ νύχτα μέσα σ' ἓνα ἀρματωλικὸ μουσεῖο.
 Παντοῦ στοὺς τοίχους γύρω κρέμονται καρυοφύλια καὶ
 τρομπόνια καὶ σκαλιστὲς ἀσημοπιστόλες λογιῆς λογίων καὶ
 σμιλευτὰ πολύτιμα φυσεκλίκια καὶ μαχαίρια μ' ἔλεφαντένιες
 λαβές, καὶ δαμασκιὰ σπαθιά σὰ μισοφέγγαρα, καὶ χαρμπιὰ
 μὲ χρυσὰ χερούλια καὶ τσακράζια καὶ χαημαλιά καὶ φλά-
 μπουρα καὶ χρυσομέταξες ζῶνες, ὀλοκέντητες.

Ἄλλὰ τὸ πιὸ πολύτιμο, πού ἀγιάζει ὅλα τὰ ἱερὰ κειμή-
 λια τοῦ παλαιοῦ πύργου, τὸ πιὸ εὐγενικὸ καὶ ἀτίμητο στο-
 λίδι του, εἶναι ἡ πυργοδέσποινα ἡ γριά—Τζωρτζάκαινα.
 Ἐνας τύπος παλιᾶς ἀρχόντισσας τοῦ Μωριᾶ στὰ χρόνια μας
 λησμονημένος, καμαρωμένη κόρη τοῦ ξακουσμένου Καπε-
 τάν—Κεφάλια τοῦ πορθητῆ τῆς Τριπολιτσᾶς.

Ἡ φιλοξενία μας στὸν ἱστορικὸ πύργο ἔχει κάτι ἀπὸ
 μυσταγωγία ἄγνωστη καὶ ἀσυνήθιστη στὰ χρόνια μας.
 Ὅλα ἐκεῖ μέσα τὰ ἐξιδανικεύει ὁ ἥσκιος τῆς γηραιᾶς ἀρχόν-
 τισσας. Καὶ ὅλα παίρνουν κάτι ἀπὸ τὴν ἀρματωλικὴ ψυχὴ
 τῆς...

≧≦

Ἡ τοποθεσία τῆς δροσερῆς Καστανιάς εἶναι στὴν πο-
 διὰ σύρριζα τοῦ Ταύγετου, πού ὀρθώνεται
 ΑΓΙΟ—ΜΑΜΑΣ ἀπάνω τῆς μεγαλοπρεπῆς καὶ ὑπερήφανος.
 Κ' εἶναι ἓνας ἐξώστης θεαματικώτατος, μάλιστα ἀπὸ τὴν
 κορφούλα τοῦ Προφητηλιᾶ, πρὸς τὴ διάπλατη κοιλάδα τοῦ
 Εὐρώτα ἀποκάτω.

Ὁ Ἄγιομάμας εἶναι τὸ στολίδι τῆς.

*Ένα από τὰ ὠραιότερα καὶ πιὸ δροσερὰ ἑλληνικὰ τοπία στὸ φρύδι τοῦ βουνοῦ.

Κατάφυτος, πρασινόχαρος νεροποντισμένος.

Κάθε ἄκρη του καὶ μιὰ κρυσταλλένια πηγὴ. Κάθε του πλαγιὰ καὶ μιὰ γάργαρη ἀνάβρα. Κεφαλάρια ἄφθονα καὶ πλούσιες παντοῦ νερομάννες κελαρύζουν μουσικὰ καὶ ἀσώπαστα τὸ μουσικὸ καὶ μονόρρυθμο τῶν νερῶν τὸ τραγοῦδι σὲ μιὰ συναυλία ξωτική καὶ παράξενη, κατηφορίζοντας στὴν κοίτη τοῦ Εὐρώτα.

Νερόμυλοι μὲ πολύτοξες χτιστὲς νεροδεσιές, σκεπασμένες ἀπὸ πυκνὰ νεροσέλινα καὶ παχύτατα βρύα, ὁ ἕνας κοντὰ στὸν ἄλλο μὲς τῇ ρεματιὰ τὴν κατάκλωρη, καταπίνουν τὰ ἄφθονα νερὰ στὰ πανύψηλα χορταριασμένα μυλοβάγενα καὶ ἀλέθουν ἀλέθουνε τὸ θραυπερὸ σιτάρι.

Πρωί-πρωί ἀνεβαίνουμε μιὰ ἀπὸ τὶς χαμηλότερες βουνοκορφές τοῦ Ταύγετου, πὺ γειτονεύουν μὲ τὸ
 ΔΙΡΕΜΑΤΑ Μαλεβὸ καὶ τὰ βουνὰ τῆς Ἀλαγονίας.

Τὸ μονοπάτι ἀνάποδο καὶ ὁ ἀνήφορος στηθάτος. Τὸ ἀνάλαφρο τὸ ἀγέρι ὥστόσο τοῦ βουνοῦ φτερὰ μᾶς δίνει καὶ ἀνεβαίνουμε χαρούμενοι καὶ εὐτυχημένοι.

Δυὸ ὥρες περίπου περπατοῦμε ἀπὸ τὴν Καστανιὰ καὶ φτάνουμε στὰ Διρέματα, 1250 μέτρα ὕψος ἀπὸ τὴ θάλασσα.

Περνοῦμε ἕνα δάσος ἀπὸ πελώριες χοντροκόρμες καστανιές. Μιὰ γυμνὴ καὶ ἄδεντρη ράχη ἀκόμη. Γάργαρες πηγές, μιὰ κοντὰ στὴν ἄλλη. Μπαίνουμε σὲ μιὰν ἀπέραντη θάλασσα ἀπὸ ἔλατα καὶ πευκα.

Χάνουμε τώρα τὸν ἥλιο, πὺ χαϊδεύει τὶς πανύψηλες κορφές τῶν θαυμαστῶν δέντρων ἀπάνω, καὶ μόλις ἀφίνουν τὰ πεντάπυκνα φυλλώματα τοῦ δάσους τόσο μόνο φῶς ἀχνὸ νὰ κατεβαίνει στὸ δύσκολο τὸ δρόμο μας, ὅσο χρειάζεται γιὰ νὰ μὴ τὸν χάσουμε καὶ παραπλανηθοῦμε μέσα στὸ ἄγνωστο δεντροπέλαγο.

Ὁ δρόμος μας ταπητοστρωμένος καὶ νοτερός. Μιὰ ὑγρὴ πνοὴ μᾶς ἀγκαλιάζει ἀπὸ παντοῦ, καὶ στὸ θαμπόφωτο τοῦ πυκνοῦ δάσους μᾶς φέρνει τὸ παραίσθημα ὅτι βαδίζουμε σ' ἀδιέξοδο σπήλαιο, ἢ σὲ ὑπόγειο λαβύρινθο χωρὶς ἀρχὴ καὶ τέλος.

Δῶ καὶ ἐκεῖ ἀραιὲς μέσα στὸ δάσος πηγές καὶ βρυσούλες σκίζουν τὴν ὑποβλητικὴ του παγερὴν ἀνατριχίλα μὲ τὸ γλυκό τους κελάδημα.

Ζωὴ ἄλλη καμμία. Οὔτε πουλί, οὔτε ἀγρίμι σταυρώνει τὸ δρόμο μας. Ὡς καὶ ὁ ἄνεμος κοιμήθηκε στὸ πέρασμά μας. Σὰ νᾶθελε, νομίζεις, νὰ ἀναδειξεῖ πιὸ πολὺ καὶ νὰ ἐπιβάλει στὴ σαστισμένη τὴν ψυχὴ μας τὴ θεωτικὴν ἀκίνησιά τοῦ ἱεροῦ δάσους.

Προχωροῦμε φαιδροί, μ' ὅλα τὰ μυστικὰ συναισθήματα πὺν ὑποβάλλει ὁ ἀτέλειωτος δεντροκόσμος.

Λίγο παρεμπρὸς ἀραιώνουν τὰ δέντρα. Μπαίνουμε σ' ἓνα ἠλιόχαρο ξέφωτο. Μιὰ τραγουδίστρα πηγὴ. Δῶ καὶ ἐκεῖ κάποια λιθόχτιστα σπιτάκια στοὺς ὄχθους, κατάκλειστα.

Στὸ ὁλόδροσο τὸ μέρος αὐτὸ ἀνεβαίνουν τὸ καλοκαίρι ἀπὸ τὴν Καστανιὰ καὶ ἀπὸ τὴ Σπάρτη πολλὲς οἰκογένειες καὶ παραθερίζουν. Καλότυχοι ἄνθρωποι!

Προχωροῦμε φαιδροὶ καὶ χαρούμενοι. Λίγο πιὸ πέρα ἀνεβαίνουμε μέσα ἀπὸ δάσος πυκνὸ ἓνα γυμνὸ καὶ ξάγναντο καταρράχι.

Τὸ θέαμα ἀπὸ δῶ ἀφάνταστο. Ἐνα ὄνειρο καὶ ἓνα θάμπωμα. Κάτι πὺν συναρπάζει καὶ καθηλώνει.

Δασοσκέλαστες ἀπὸ ἔλατα κορφές καὶ βουνοράγες, ἢ μιὰ πάνω στὴν ἄλλη, ὅσο φτάνει τὸ μάτι, ἢ μιὰ πίσω ἀπὸ τὴν ἄλλη στὸ ἄπειρο, ἀπανωτὲς καὶ ἀλλεπάλληλες στὸν ὀρίζοντα, ἄλλες ψηλότερά μας καὶ ἄλλες χαμηλότερα, χωρὶς ἀρχὴ καὶ τέλος, κύματα τεράστια, θάλαγες, ἀπὸ γλωρίδα καὶ βλάστηση ὄνειρευτῆ, κυλοῦν, ξετυλίγονται στὸν αἰθέρα καὶ φτάνουν στοῦ οὐρανοῦ τὰ γλαυκὰ τὰ κρᾶσπεδα.

Παντοῦ ὀλόγυρά μας, ὅπου καὶ ἂν γυρίσουμε τὸ βλέμμα, τίποτε ἄλλο δὲν ξανοίγουμε, σ' ὄλην τὴν ἔκταση ὡς τὰ θεμέλια τοῦ ὀρίζοντα, παρὰ τεράστιες μάζες δάση, ἀπὸ πυκνότατα ἔλατα, ποὺ σκεπάζουν παντοῦ τὶς κορφές τῶν βουνῶν, τὶς ρεματιές καὶ τὰ πλάγια κι ἀνεβαίνουν κυματιστὰ στὸν οὐρανό.

Καὶ σ' ὄλον αὐτὸν τὸν ὄνειροφάνταστο κόσμον τῶν δασῶν καὶ τῶν βουνῶν, χειμῶνα καλοκαίρι
 ΛΥΚΑΝΘΡΩΠΟΣ ζῆ καὶ βασιλεύει ὁ Γιαννάκης ὁ βοσκὸς ἀπὸ τὴν Καστανιά, μὲ τὰ γίδια του.

Προνομιούχος αὐτός, ἀφομοιώθηκε μὲ τὰ στοιχεῖα τῶν δασῶν καὶ ἀνάστησε τὸν Μεγάλον τὸν Πάνα.

Ἄρνήθηκε τοὺς ἀνθρώπους καὶ ζῆ μὲ τῆς κασίκες του ὀμαδικά.

Χρόνια καὶ χρόνια πέρασαν ποὺ δὲν τὸν θυμοῦνται νὰ κατεβῆ στὸ χωριό. Στὸ σπῖτι του ἔχει νὰ κοιμηθῆ ἀπὸ παιδάκι, ὁ Γιαννάκης. Κ' εἶναι ἐξῆντα χρόνων καὶ πλέον ὁ καλότυχος.

Ἄν κάποτε γελάστηκε νὰ κατεβῆ στὸ χωριό, βιάστηκε νὰ ἀνεβῆ ἀμέσως πάλι στὸ ζηλευτό του τὸ βασίλειο, γιὰ ἐδίψασε καὶ δὲν μποροῦσε νὰ τὸ πιῆ τὸ νερὸ τοῦ κάμπου, τὸ μολεμένο.

Τὸ θεόχτιστο παλάτι του εἶναι μιὰ μεγάλη σπηλιά, ψηλά στὸ βράχο, κρεμαστὴ σὲ μιὰν ἄγρια ρεματιά. Σ' αὐτὴν ἐγύμνασε μὲ ὑπομονὴ καὶ γνώση καὶ τὰ ἀνεβάζει τὰ γίδια του τὰ ἀγαπημένα ὁ Γιαννάκης μὲ μιὰ κινητὴ ξυλογέφυρα δικῆς του τέχνης καὶ κατασκευῆς ἀπὸ τὸ δάσος. Ἐπειτα τὴ σηκώνει τὴ γέφυρα καὶ κοιμᾶται ἡσυχος μὲ τὶς κασίκες του, ἀσφαλισμένες ἀπὸ τὰ ἀγρίμια κ' ἀπὸ τοὺς κλέφτες, ἀνάμεσα οὐρανοῦ καὶ γῆς, στὸ βαθὺ τὸ σπήλαιο

Εἶναι ντυμένος μὲ κουρέλια καὶ προβιές, ποὺ ὁ ἴδιος τᾶ.

χει συραμμένα αλλόκοτα. Φορεῖ παράξενα σανδάλια, ἀπὸ ἀκούρευτα γιδοτόμαρα, συγκρατημένα γύρω στὰ πόδια του μὲ σπάγγους καὶ κουρέλια

Ἡ μορφὴ του ἔχει ἀγριέψει στὴν τοσόχρονη ἀπομόνωση. Ἀσκητικὴ καὶ στεγνωμένη ἢ ἔκφρασή του. Τὸ μάτι του, ἀμφίβολο καὶ δειλὸ στρυφογυρίζει μὲ ἀνησυχία πὺρ μοιάζει ἀλλοφροσύνη, ὅταν βρεθῆ ἀναγκασμένος νὰ πλησιάσει ἄνθρωπο.

Γιὰ νὰ κατορθώσουμε νὰ τὸν ἰδοῦμε ἀπὸ κοντὰ ἐχρειάστηκε μεγάλος ἀγώνας.

Κάποιος ἀπὸ τὴ συντροφιά, ἐχρειάστηκε νὰ γίνη γιὰ λίγες στιγμές . . . δασάρχης, γιὰ νὰ κατορθώσουμε νὰ τὸν πλησιάσουμε.

Εἶχαμε ἀκούσει στὴν Καστανιά ὅτι μόνο τὸ δασάρχῃ τρέμει ὁ Γιαννάκης, μὴν τύχει καὶ τὸν διώξει ἀπὸ τὴ σπηλιά του.

Καὶ ἔτσι μόνον εὐτυχίσαμε νὰ κάμουμε τὴ γνωριμία του τὴν πολύτιμη . . .

ΜΕΓΑΛΗ ΛΑΓΚΑΔΑ

Δυὸ ὄρες μακρὰ ἀπὸ τῆ Σπάρτη καὶ μιὰ ἀπὸ τὸ Μυσ-
στρᾶ φτάνουμε στὴν ὁδόδροση τὴν Τρύπη, ἕνα
ΤΡΥΠΗ ἀπὸ τὰ πιὸ χαριτωμένα χωριά τῆς Σπάρτης, ὅπου
ἐγεννήθηκε ὁ Πλήθων ὁ Γεμιστός, ὁ περίφημος ἀρχηγὸς
τῆς Νεοπλατωνικῆς φιλοσοφίας.

Ἡ Τρύπη, ποὺ μπορεῖ νὰ πῆρε τ' ὄνομά της γιατί βρί-
σκεται κοντὰ στὸ στόμα τῆς Μεγάλης Λαγκάδας τοῦ Ταύγε-
του, πίσω ἀπὸ τὸ κρεμαστὸ βουνὸ τοῦ Μυστρᾶ, πνιγμένη
μέσα σὲ πηγὲς πλούσιες καὶ ἄφτονα νερὰ τρεχούμενα, εἶναι
κρυμμένη κάτω ἀπὸ τὴν πιὸ πυκνὴ καὶ τὴν πιὸ θαλερὴ
βλάστηση, ποὺ μπορεῖ νὰ ἀπαντήση κανεὶς σ' αὐτὰ τὰ εὖ-
λογημένα μέρη.

Ἀπὸ τὴν Τρύπη ξεκινοῦμε βορινὰ καὶ σὲ λίγο διάστημα
μπαίνουμε ἀριστερὰ στὴ Μεγάλη Λαγκάδα.

Ἄν δὲ θέλουμε, ἢ δὲν ἔχουμε καιρὸ νὰ περάσουμε ἀπὸ
τὴν Τρύπη, μποροῦμε νὰ πάρουμε τὸν ἄλλο βατὸ δρόμο,
ποὺ ὁδηγεῖ ἀπὸ τὴ Σπάρτη κατευθεῖαν γιὰ τὴ Μεγάλη
Λαγκάδα.

Τὸ ἄνοιγμα τῆς Λαγκάδας πρὸς τὸ μέρος τῆς Σπάρτης
καὶ τοῦ Εὐρώτα, ὅσο καὶ ἂν ὑψώνεται σκο-
στο ΧΑΣΜΑ ταινὸ πάνω ἀπὸ τὴν πράσινη ἡμερότητα τοῦ
Λακωνικοῦ κάμπου, δὲ μᾶς δίνει οὔτε μακρυνὴν ἰδέα τοῦ

τρομαχτικού ἔσωτερικοῦ τοῦ ξωτικοῦ αὐτοῦ λαβύρινθου, πού τώρα μπαίνουμε.

Ἡ ἀντίθεση ἀκόμη τῆς γαλήνης καὶ τῆς ἀπαλοσύνης τοῦ ὀμαλοῦ, διακοσμητικοῦ τοπίου τοῦ Εὐρώτα, πού μόλις ἀφήσαμε πίσω μας, λιγοστεύει σημαντικά τῆ βαρειὰ καὶ σκυθρωπὴν τραχύτητα τῆς ὄρεινῆς πρὸς τὴν κοιλάδα σκηνογραφίας.

Ρυθμικὴ βουὴ νερῶν τρεχόμενων, πού τὴν ἀναδίνουν βαθειὰ καὶ ἄγρια, σὰ ρουχαλιτὸ βαρὺ ἀερικῶν, οἱ πολύφωνοι ἀντίλαλοι τῶν κομμένων κάθετων βράχων τῆς χαράδρας, μᾶς ὑποδέχεται στὴν εἴσοδο, σὰν κάποιο βαγνερικό ἐμβατήριο ἄλλοτινὸ πρὸς κόσμους μεταφυσικοὺς τοῦ μυστηρίου καὶ τοῦ ἀγνώστου...

Ὅσο προχωροῦμε στὸ τεράστιο χάσμα, τὸ φῶς γύρω μας γίνεται πιὸ ἀραιὸ καὶ θαμπό. Ἡ φωτεινὴ ἢ γλαφυρότητα καὶ ἡ γελαστὴ ἢ πρασινάδα τῆς παραδείσιας κοιλάδας τοῦ Εὐρώτα ἐχάθηκε τώρα ἀπὸ τὰ μάτια μας, σὰ νὰ ἔσβυσε μαζί μὲ τὸν ἥλιο ἐκεῖ κάτω, πίσω ἀπὸ τὸ γιγάντιο παραπέτασμα τῶν σκοτεινῶν βράχων, πού μᾶς κατάπιαν, τεράστια στόματα παραμυθένιων μεγαθηρίων, στὰ ὑγρά καὶ ἀνήλιαστα βᾶθη τους.

Ὅσο προχωροῦμε στὴν κοίτη τῆς ρεματιᾶς, οἱ κάθετοι βράχοι τῆς δεξιᾶ καὶ ἀριστερᾶ μας, ὑψώνονται, ὑψώνονται ὡς τὸν οὐρανὸ ἀπάνω, καὶ μᾶς ἀποκλείουν κάτω τὸ φῶς τῆς ἡμέρας.

Μιὰ ἀχνὴ ταινία οὐρανοῦ κατάστιχη ἀπλώνεται ἀπάνω ψηλά, σὲ ἀκαταμέτρητο ὕψος, ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ σμιχτὰ σκεδὸν χεῖλη τῶν πανύψηλων βράχων τῆς Λαγκάδας, ἀπὸ ὅπου ὁ χρυσὸς ἥλιος ποτὲ δὲν ἐκατέβηκε στὰ βυθὴ τῆς.

Ὅσο προχωροῦμε, τὸ γοργὸ κατρακύλημα τῶν τρεχόμενων νερῶν στὰ ἄγρια τῆς κοίτης τὰ λιθάρια, τὸ ἀντιβοοῦν βαθύτερα καὶ βαρύτερα οἱ ἀπέραντοι πολύδιπλοι

ἀντίλαλοι τῶν κρεμάμενων ὡς τὸν οὐρανὸ ἀπάνω σκοτεινῶν βράχων.

Οἱ καταρράχτες τῶν νερῶν ποὺ γκρεμίζονται, βιαστικὰ νὰ κατεβοῦν στὴν κοιλάδα, τὰ κύματα τῶν ἤχων καὶ τῶν ἀντίλαλων, στενεμένα ἀνάμεσα στοὺς σμιχτούς, τεράστιους τοίχους τῆς ἀβυσσαλέας Λαγκάδας, ἐνώνονται παράδοξα σὲ μιὰ μυστηριώδη, κοσμογονικὴ συμφωνία, ποὺ ὑλοβάλλει στὴν ψυχὴ ἀνεξήγητο συναίσθημα μελαχολίας καὶ τρόμου...

Ἄπὸ τὴν εἴσοδο τῆς Τρύπης, ὡς τὴν ἔξοδο πρὸς τοὺς κάμπους τῆς Μεσσηνίας, τὸ διάστημα τοῦ στενοῦ εἶναι εἴκοσι περίπου χιλιόμετρα.

Εἴκοσι χιλιόμετρα δρόμος χωρὶς ἥλιο, μέσα στὰ σπαραγμένα σπλάγχνα τῆς γῆς, ἀπὸ μιὰν ἀτέλειωτη, ἀφώτιστη σχεδὸν κατακόμβη, ὅπου τὸ φῶς τοῦ καλοκαιρινοῦ μεσημεριοῦ κατεβαίνει ἀμφίβολο καὶ ἄρρωστο, ὅπως τὸ μούχρωμα φθινοπωρινῆς ἀμφιλύκης!

Εἴκοσι χιλιόμετρα δρόμος μέσα στὸ σκυθρωπὸ καὶ βιρυσήσκιοτο χάσμα τῆς πολυδαίδαλης χαράδρας, ὅπου ὁ ἀέρας ὑγρὸς καὶ παγερός, ὡσὰν ἀπὸ ὑπόγειο, μᾶς δίνει τὴ δυσάρεστη καὶ ἀντιπαθητικὴν ἐντύπωση, ὅτι βαδίζουμε, βαδίζουμε, χωρὶς τέλος, στὰ ἄφεγγα καὶ μυστηριώδη βάθη σπηλιᾶς ἀνεξερεύνητης.

Στὸ μεγαλειότερο διάστημα τὸ μονοπάτι ἀκολουθεῖ τὴν κοίτη τῆς ὑποχθόνιας σχεδὸν ρεματιᾶς, πλαίϊ στὰ τρεχούμενα νερά, ποὺ βιαστικὰ νὰ κατεβοῦν στὸν Εὐρώτα, καταρακλουῦν πολυθόρυβα καὶ γεμίζουν βοῆ καὶ ζωὴ τὸν ὑγρὸ τῆς λαγκαδιᾶς ἀέρα.

Ἡ κοίτη κάτω εἶναι κατάστιενη. Στὰ περισσότερα μέρη τόσο στενὴ, ποὺ ἀναβλέποντας κανεὶς δεξιὰ καὶ ἀριστερά του ἀπάνω τοὺς κάθετους κρεμαστοὺς βράχους τῆς ἄγριας χαράδρας, νὰ ἀνεβαίνουν

ὡς τὸν οὐρανὸν, σφίγγεται ἀπὸ ἀλλόκοτο συναίσθημα καὶ περιμένει ἀπὸ στιγμή σὲ στιγμή γὰρ σμίξουν τὰ δυὸ βουνὰ πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι του, σὰν ἄλλες Συμπληγάδες.

Ὁπου ἡ κοίτη στενεύει πολὺ κάτω καὶ πνίγεται ἀπὸ τὰ πολλὰ νερά, τὸ μονοπάτι λοξοδρομαίει, φιδουτυλίγεται καὶ σκαλώνει ψηλὰ στὸ τραχὺ καὶ ἀπότομο φρύδι τοῦ βράχου· πού κρέμεται τρομαχτικὸ στὸ κενὸ καὶ χάσκει ἀποκάτω ἄβυσσο ἄγρια καὶ σκοτεινὴ τὸ ἀτέλειωτο φαράγγι, Κόλαση ἀνοιχτή.

Στὰ δύσβατα κ' ἐπικίνδυνα αὐτὰ περάσματα τῆς μοναδικῆς χαράδρας τοῦ Ταύγετον, ὅπου τὸ μονοπάτι περνάει στὸ φρύδι τρομερῶν γκρεμῶν, πάνω ἀπὸ γλυστερὲς στουρναρόπετρες, κρεμάμενο στὸ χάος, καὶ ὅπου ἡ ἀφάνταστη ἀγριότητα καὶ ἡ τρομαχτικὴ μεγαλοπρέλεια συγκλονίζει, ὁ ψυχρότερος καὶ ὁ ἀπαθέστερος ταξιδευτής, εἶνε ἀδύνατο νὰ περάσῃ ἀσυγκίνητος.

Εἶνε τόσο καταπληκτικὴ καὶ τόσο ἄγρια ἡ μεγαλοπρέπεια τῆς ξωτικῆς σκηνογραφίας ἀπὸ τὸ κρεμάμενα ἐκεῖνα ὕψη, ὅπου τὸ μονοπάτι περνάει στενὸ καὶ δύσκολο στὸ τραχὺ καὶ κάθετο φρύδι τῶν τιτανόβραχων, ὥστε κλονίζεται γιὰ κάποιες στιγμὲς τὸ θάρρος καὶ τοῦ πιδεράτου ὑποβάτη.

Ἄνθρωποι ἀσυνήθιστοι, ὑπόφοβοι ἢ νευρικοί, εἶναι ἀδύνατο νὰ περάσουν ἀπὸ τὰ τρομερὰ αὐτὰ μέρη μὲ ἀνοιχτὰ τὰ μάτια. Ὁ Ἰλιγγος καὶ ἡ σκοτοδίνη τοὺς παραλύει κάθε θάρρος καὶ ἐκμηδενίζει τὴ θέληση. Κολλοῦν πάνω στὸ βράχο, μὲ τὰ νῶτα πρὸς τὸ χάος καὶ δὲν μποροῦν νὰ κάμουν οὔτε βῆμα. Πολλοὶ δένουν μὲ τὸ μαντῆλι τὰ μάτια καὶ περνοῦν χειροκρατούμενοι ἀπὸ τοὺς συντρόφους τῶν σὰν τὰ μωρά.

Συχνὰ ἀπὸ τὸ τρομερὸ ἐκεῖνο ὕψος σκοντάφτουν καὶ κατακυλοῦν στὸ ἄβυσσάλειο χάος δυστυχημένα μουλάρια, μ' ὄλο τὸ βαρὺ φορτίο. Καὶ ἀπομένει ὁ φτωχὸς ἀγωγιά-

της στο φρύδι του βράχου, με τη βίτσα στο χέρι απολιθωμένος...

Ἐκείνη τὴν ἡμέραν ἀπὸ τὸ κρεμαστὸ καὶ ἐπικίνδυνον μονοπάτι κατεβαίνομεν
 πάλι στῆς κοίτης τὰ κατάβαθα.

ΤΟ ΦΑΡΑΓΓΙ

Τρεχούμενα καὶ λαλούμενα πάντοτε τὰ νερά, αὐξάνουν καὶ φουσκώνουν ἔδω σ' ἀληθινὸ ποτάμι. Βουρκωμένα κατακυλίσουν βιαστικὰ πρὸς τὴν κοιλάδα τὴ χαμηλὴ τοῦ Εὐρώτα καὶ τὰ θεόχτιστα ρουμάνια ἀντιβοοῦν ἀσώπαστα τὸ βροντερὸ κατακύλημα τῶν νερῶν με πολυκύμαντους ἀντίλαλους, ποὺ γιομίζουν τὸ ξωτικὸ φαράγγι.

Πελώρια πλατάνια ριζώνουν κορμούς γιγάντιους στὰ βόθρη τῆς χαράδρας, θεριεμένους ἀπὸ τὴν ἀστέρευτες τὴν νερομάνινες ποὺ τ' ἀγκαλιάζουν στὴν κοίτη κάτω με ζωογόνα στοργή. Ὑψώνουν ἀλαζονικὰ τὴν πανύψηλες κορφές των, μάταια πασχίζοντας νὰ φτάσουν τὸν ἥλιο, πάνω ἀπὸ τὰ ἀφταστα τεῖχη τῆς Λαγκάδας, ποὺ τὰ κρατεῖ αἰώνια σκλαβωμένα καὶ ἀφώτιστα στὰ ἀνήλια βόθρη τῆς.

Τὸ πέρασμα στοὺς βόθρες τῆς κατάστενης κοίτης τὸ χειμῶνα γίνεται περισσότερο ἐπικίνδυνον.

Ἐκείνη τὴν ἡμέραν ἀπὸ τὴν πολλὰς βροχὰς καὶ ἀπὸ τὰ χιόνια ἀπάνω, φεύγουν καὶ παρασύρονται τὰ χόματα, ποὺ
 ΠΕΤΡΟΧΑΛΑΡΑ συγκρατοῦν τὰ βράχια στὴν κρεμαστὴν πλαγιὰς τῆς Λαγκάδας. Τὸ τρομερὸ βάρος ξεκολλᾷ ἔπειτα μεγάλους ὀγκόλιθους, ποὺ κατακυλίσουν ἀπὸ τὰ τεράστια ἐκεῖνα ὕψη με τρομαχτικὴν ὄρμη καὶ δαιμονικὸν κρότον στοὺς βόθρες τῆς κοίτης.

Ἐπειτα ἀπὸ πέντε ὥρες πορεία, ἀπὸ τὴν Σπάρτη, μέσα στὴν χαώδη αὐτὴ ἀγριότητα καὶ μεγαλοπρέπεια ἀνεβαίνομεν τὸ τελευταῖον ψήλωμα τῆς Μεγάλης Λαγκάδας πρὸς τὴν Μεσσηνίαν.

Στὸ ὕψωμα αὐτὸ ἔληξαν, φαίνεται, στὴν ἀρχαιότητα

τὰ σύνορα τοῦ βασιλείου τῆς Σπάρτης, καὶ ἀρχίζε τὸ βασίλειο τῆς Μεσσηνίας.

Ἐκεῖ εὐρέθηκε μαρμάρινη στήλη μὲ τὴν ἐπιγραφή «Ὅρος Λακεδαίμονος πρὸς Μεσσήνην».

Τὸ ἀγνάντεμα ἀπὸ τὸ ὕψωμα αὐτὸ τῆς πανέμορφης καὶ μακάριας χώρας τῆς Μεσσήνης, ὕστερα μάλιστα ἀπὸ τὸ πέρασμα τῆς ἀγρίας Λαγκάδας, εἶναι ἓνα ὄραμα. Ἕνα ξεχείλισμα ἀληθινῆς ψυχικῆς χαρᾶς.

Τὰ μάτια, ἀγριεμένα ἀπὸ τὸ βαρὺ καὶ τρομαχτικὸ θέαμα τῆς ἀτελείωτης χαράδρας, ἀπολαβαίνουν τὴν ἀχόρταστα καὶ ἡδονικὰ τὴν ἀπέραντη ἡμερότητα κ' εὐτυχία τῶν διαπλάτων ὠραίων κάμπων, ὅπου ἐβασίλευε κάποτε ἡ Μερόπη.

Κ' εἶναι σὰν ἓνα ξύπνημα ἀπὸ τρομαχτικὸν ἐφιάλτη, ἓνας ὀλόχαρος γυρισμὸς στὴ γλυκειά, στὴν ἡμερη καὶ πανωραία ζωὴ...

Ἄπὸ τῆ φωτόχαρη κορυφῆ τοῦ «ὄρου Λακεδαίμονος πρὸς Μεσσήνην», πλαισιωμένη ἀπὸ τὶς πυκνοδασιτσόβα σωμένες δυτικὲς ράχες καὶ βουνοκορφές τοῦ Ταύγετου, πὺν σκελασμένες ἀπὸ φουντωτὲς μάζες ἐλάτων στεφανώνουν τὸν ὀρίζοντα ὀλόγουρά μας, θολωμένο τὸ μάτι ἀπὸ τὴν ἀγριότητα τῆς ξωτικῆς χαράδρας ξανοίγει μὲ ἀληθινὴν ἀναγάλλιαση τὴ Μεσσηνιακὴ πεδιάδα, πὺν ἀπλώνεται ἐκεῖ κάτω, βαθειά, σὰ μακρυνὸ ὄνειρο.

Ἄν ἀπὸ τὸ ὕψωμα αὐτὸ τῶν ἀρχαίων συνόρων Σπάρτης καὶ Μεσσηνίας ἀκολουθήσουμε τὸ μονοπάτι δεξιὰ, φτάνουμε ἔπειτα ἀπὸ μιᾶς ὥρας πορεία στὸ ὄρεινὸ χωριὸ Σίτσόβα, πρωτεύουσα τοῦ δήμου Ἄλαγονίας.

Τὸ χωριὸ ἀπλώνεται στὴ δυτικὴ πλαγιά τῶν πεύκων. Παντοῦ πηγές καὶ νερὰ τρεχόμενα, κυλοῦν γύρω του καὶ μέσα στοὺς στενοὺς του δρομάκους, γεμίζουν ἀδιάκοπα, ἀσώπαστα, τὸ βουνήσιον ἀέρα του μὲ τὴν κρουσταλλένια μουσικὴ τους.

Δάση ἀπὸ πλατάνια καὶ καρπερὰ δέντρα καθελογῆς σκεπάζουν τοὺς κήπους, τὶς αὐλὰς καὶ τὰ σπίτια του μὲ τὰ μεγάλα στεγασμένα χαγιάτια.

Χιλιάδες καὶ μυριάδες ἀηδόνια, μόλις λυώσουν τὰ χιόνια στὶς παράξενες πέτρινες τῶν σπιτιῶν στέγες, ἔρχονται νὰ χτίσουν τὴ φωλίτσα τους στὶς πελώριες σὰ βελανιδιές κερασιές καὶ νὰ ἀλλάξουν μὲ τὴν παραδείσια συναυλία τῆς ἀγάπης τὸ φτωχὸ χωριὸ σὲ κῆπο μαγικὸν παραμυθένιας βασιλοπούλας.

Σ' ὄλην τὴν ὄρεινὴ αὐτὴ περιοχὴ τῆς Ἀλαγονίας ὅπως καὶ σὲ πολλὰ ἀπὸ τὰ χωριὰ ποὺ πέφτουν στὰ
ΤΟΠΩΝΥΜΙΕΣ ριζοβούνια τοῦ Ταύγετου τῆς δυτικῆς, ἢ Ἀποσκιαδερῆς, ὅπως χαρακτηριστικὰ τὴ λέει ὁ λαός, τῆς Μάνης, γιὰ ἓνα μεγάλο χρονικὸ διάστημα, φαίνεται, ἔμειναν Σλαβικοὶ πληθυσμοί. Τὸ πέρασμά τους ἄφησε ἴχνη βαθειὰ, ριζωμένα ἀκόμη στὶς ἑλληνικώτατες κορφὰς καὶ βουνοκορφὰς τοῦ ἀγέρωχου Ταύγετου.

Τὰ περισσότερα χωριὰ τῆς πάνδροσης καὶ τόσο γραφικῆς Ἀλαγονίας ἔχουν καὶ σήμερα ἀκόμη ξενόφωνα, σλαβικὰ ὀνόματα. Ὅπως τὰ περισσότερα χωριὰ τῆς παραδείσιας Μεσσηνίας ἀκοῦν ἀκόμη σὲ τούρκικα ὀνόματα, ὅπως ἀκόμη τῆς Θεσσαλίας κλπ.

Τὰ μεγαλύτερα χωριὰ τῆς Ἀλαγονίας ἔχουν ὀνόματα Σίτσοβα, Μικρὴ Ἀναστάσοβα, Μεγάλῃ Ἀναστάτοβα, Τσερνίτσα κλπ.

Τὸ σπουδαιότατο αὐτὸ ζήτημα τῆς ἀλλαγῆς μ' ἑλληνικὰ ὀνόματα κάθε ξενόφωνης τοπωνυμίας, καὶ ἂν κάποτε τὸ προσέξαμε, ἔτσι ἐπιτόλαια καὶ ρηχὰ μὲ τὴ ρωμέϊκή μας προχειρολογία, ἀστόχησε κ' ἐγελοιοποιήθηκε πάντοτε ἀπὸ τὸν ἀερολόγο καὶ μωρὸ δασκαλισμὸ, βυθισμένον σύψυχα στὴν ἀγιάτρευτὴ προγονοπληξία.

Τὸ χωριὸ βέβαια, ὅπως καὶ οἱ χωριανοὶ ποὺ τὸ κατοικοῦνε, ἔχει ἀπὸ χρόνια τῷποιο ὄνομά του, δεμένο καὶ ζυ-

μωμένο με την ὅποιαν ἱστορία του. Δὲν εἶναι εὐκολο νὰ τοῦ τὸ ἀλλάξουμε ἀπὸ τὴ μιὰ ἡμέρα στὴν ἄλλη, χωρὶς σύστημα μάλιστα, καὶ χωρὶς σκόπιμη καὶ προσεχτικὴ ἐκλογή τῆς νέας ὀνομασίας, γιὰ νὰ διώξῃ μὲ τὸν καιρὸ τὴν ξενόφωνη, τὴν παλιά, καὶ νὰ πιᾶσῃ τὸ ξαναβάφτισμα.

Τὸ «Αἴγιο» καὶ ἡ «Λαμία», καλοδιαλεγμένα, σύντομα κ' εὗρηχα, ἐξετόπισαν ἀπὸ καιρὸ κ' ἔκαμαν νὰ λησμονηθοῦν τὸ σλαβικὸ «Βοστίτσα» καὶ τὸ τούρκικο «Ζατούνι».

Ὅταν ὁμως ὁ σχολαστικισμὸς ἀνασκάφτει καὶ ξεθάφτει τὸ «Ἀμφολοχικὸν Ἄργος» γιὰ νὰ ἀλλάξῃ τὸν τουρκώνυμον «Καρβασαρά», ἢ τὴν ἀπρόφερτη σήμερα τὴν ἀρχαία «Τευθρώνη», γιὰ νὰ ἀλλάξῃ ἄλλη βάρβαρη καὶ ξενόφωνη τοπωνυμία, τὰ τούρκικα καὶ τὰ σλαβικὰ χωριὰ θὰ κουνουνίζουσι σ' αὐτιά μας καὶ θὰ ξεσκίζουσι τὸ ἔθνικόν μας αἶσθημα σ' αἰῶνα τὸν ἅπαντα, πρὸς δόξαν τοῦ δασκαλισμοῦ, τοῦ μεγάλου νεοελληνικοῦ Ἐπιφάντη, καὶ τῆς ἀγιάτρευτης προγονοπληξίας του...

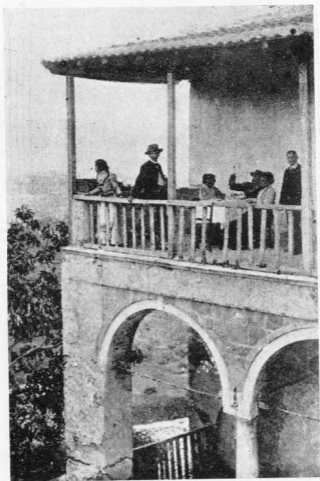

Σὰ συνέχεια τῆς Μεγάλης Λαγκάδας, στὶς δυτικὰς πλαγιὰς τοῦ Ταῦγετου πρὸς τοὺς κάμπους τῆς **ΝΕΡΑΪΔΟΣΠΗΛΙΑ** Μεσσηνίας, σ' ὄλην τὴν περίοχον τῆς ὄρεινῆς Ἀλαγονίας, ὡς κάτω στὴν πλατειὰ κοίτη τοῦ ποταμοῦ τῆς Καλαμάτας, τοῦ Νέδοντα, μεγάλα καὶ δύσβατα φαράγγια ἀνοίγονται στοῦ βουνοῦ τὰ πλευρά.

Ἀπὸ τὶς ἄγριες αὐτὲς καὶ ἀπάτητες λαγκαδιὰς περνοῦν τὰ κακόβατα μονολάτια, πὺν κατεβαίνουν οἱ βουνήσιοι στὴν Καλαμάτα καὶ στὴ Μεσσηνία.

Στὸ βάθος μιᾶς ἀπὸ αὐτὲς τὶς ἄγριες χαράδρες, μιὰ περίπου ὥρα, ὅπως κατεβαίνουμε ἀπὸ τὴ δροσερὴ τὴ Σίτσοβα γιὰ τὴν Καλαμάτα, κρυμμένη μέσα στὴν κοίτη τοῦ χειμάρρου, βρῖσκεται μιὰ ἀπὸ τὶς ὄραιότερες σπηλιὰς τοῦ Ταῦγετου.

Ἀπόξω ὁ βράχος σκεπασμένος ἀπὸ θάμνους ὡς τὸ κατὰστένο τὸ στόμα τῆς σπηλιᾶς, πὺν μόλις χωροῦν τὰ ἀγρί.

9. — ΜΥΣΤΡΑΣ. Ὁ ἐξώστης τοῦ Ἁγ. Δημητρίου.

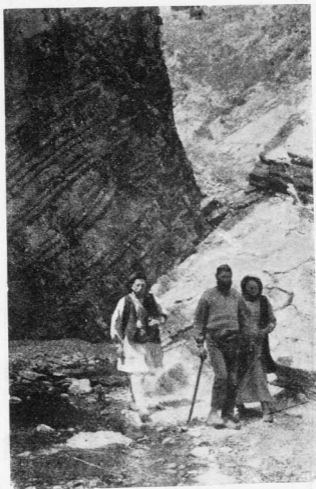
16. — ΜΥΣΤΡΑΣ. Ἐρείπια.

11. — ΜΥΣΤΡΑΣ 'Η θέα του κάμπου.

12. — ΜΥΣΤΡΑΣ 'Ερείπια.

13. — ΤΑΎΓΕΤΟΣ. Στη Μεγάλη Λαγκάδα.

μια, και ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ συρθῆ με τὰ γόνατα, γιὰ νὰ κατορθώσῃ νὰ μπῆ, καταλασπωμένος ἀπὸ τὴν παντοτεινὴν ὑγρασία, οὔτε ὑποψία μακρυνῆ δὲ δίνει στὸ μάτι τοῦ ἀνίδεου διαβάτη, ὅτι μέσα στὴν ἄχαρη αὐτῆ πετρορροματιὰ εἶναι κρυμμένος ἓνας τέτοιος ἀληθινὸς θησαυρὸς. Ἐνα σωστὸ κρυσταλλένιο παλάτι, καμωμένο γιὰ τὶς Νεραΐδες και τὶς βασιλοπούλες τῶν παραμυθιῶν τὶς πεντάμορφες...

Ἐπρωτομπήκαμε στὸ παραμυθένιο αὐτὸ παλάτι,—ὅπου κάποια φορὰ ἡ Ἄρτεμις μπορεῖ νὰ ἔκρυψε τὴν ἀγαπημένη της Ἱέρεια τὴν Ταυγέτη, κυνηγημένη ἀπὸ τὴν ἀγιάτρευτη ἔρωτοπάθεια τοῦ παραλυμένου Διὸς,—μὲ τὸν εὐγενικό και ἀλησμόνητο φίλο, τὸν κ. Χρῆστο Παλαμᾶ, ἀδερφὸ τοῦ ποιητῆ.

Ὁ γιδοβοσκὸς ποὺ μᾶς ὠδηγοῦσε, διπλὸς βουνήσιος ἄντρουκλας, μὲ κόκκινα σγουρὰ γένια και πυκνὰ
ΣΑΤΥΡΟΣ ἄχτένιστα μαλλιά, ἓνας σωστὸς Σάτυρος, ἐμπῆκε μὲ τὴν κοιλιὰ στὴ λυκότερυπα τῆς σπηλιᾶς πρῶτος, σὰ θυρωρὸς ποὺ ἔκρατοῦσε τὸ κλειδὶ τοῦ μαγικοῦ Νεραΐδοπαλατιοῦ.

Ἐφερε μαζί του χοντρά κομμάτια δαδὶ και ξερὲς ἀφάνες.

Μὲ τὸν ἴδιον τρόπο, γονατιστοὶ και καταλασπωμένοι, σὰ νὰ εἶταν ἀπαραίτητο νὰ προσκυνήσουμε ἔτσι ταπεινωτικὰ τὴν ξωτικὴ Βασίλισσα τῆς μαγικῆς σπηλιᾶς, ἐσυρθήκαμε κ' ἐμεῖς ἔοπισω του κ' ἐπεράσαμε τὴ δύσκολη, ἐλεεινὴ μπασιά.

Ὅταν ἐτελείωσε τὸ προσκύνημα αὐτὸ τῆς παράξενης γονυκλισίας πάνω στὶς γλυστερὲς λάσπες τῆς τρύπας κ' εὐρεθήκαμε ὀρθοὶ στὸ ἐσωτερικό, ὁ γιδοβοσκὸς ὀδηγὸς μας ἔψωνε στὸ δεξιὸ του χέρι ἓνα μεγάλο δαδὶ ἀναμμένο κ' ἔτσι πανύψηλος και γιγαντίσωμος ὀρθωμένος ἐφάνταζε Θεὸς πυρσοφόρος, ποὺ μᾶς ἐφώτιζε τὸν κρυσταλλένιο θόλο τῆς σπηλιᾶς του...

Ἐπειτα ἐσώριασε στή μέση τῆ σπηλιᾶς τὶς ἀφάνες καὶ ἄναψε μιὰ μεγάλη φλόγα.

Γιὰ λίγες στιγμές, ὅσο ἐκρατοῦσε ἡ φλόγα, ἐξήσαμε ἓνα παραμῦθι, ἢ ἓνα ὄνειρο.

ΣΑΝ ΠΑΡΑΜΥΘΙ Ἕνας ἀπέραντος κρυσταλλένιος θόλος πάνω ἀπὸ τὰ κεφάλια μας, διακοσμημένος μὲ ἀμέτρητους πολύσημους δαντελωτοὺς σταλαχτιῖτες, ποὺ ἄστραφταν καὶ ἀντιλάμπιζαν στὴ φλόγα τῆς ἀφάνας σὰν κρεμαστοί, διαμαντένιοι πολυέλειοι.

Στὸ βάθος τῆς μαγικῆς σπηλιᾶς ὅπου ἔφεγγε μὲ τὸ δαδι ψηλὰ ὁ γιδοβοσκός, οἱ σταλαχτιῖτες κατεβασμένοι ὡς τὸ ἔδαφος κάτω, ἓνα σωστὸ δάσος ἀπὸ κατάλευκες κρυσταλλωτὲς κολῶνες, ἐστήριζαν τὸ θεόχτιστον ἀπάνω θόλο, σὰ φανταστικὰ περιστύλια ξωτικῶν ρυθμῶν, μπασιῆς παραμυθένιες ποὺ ὀδηγοῦσαν στὸ μυστικὸ τὸ ἄδυτο τῆς κοιμισμένης Πεντάμορφης, ποὺ ἀκαρτερεῖ — πόσο θ' ἀκαρτερεῖ! — τὸ ἀντρειωμένο τὸ βασιλόπουλο, νὰ τὴν ξυπνήσῃ.

Καὶ σὰν διαμαρτυρία στὴ βέβηλη τὴν παρουσία μας, ἀμέτρητα κοπάδια πνεύματα τῆς σπηλιᾶς, ἄπειρες νυχτερίδες ξυπνημένες ἀπὸ τὶς φλόγες τοῦ γιδοβοσκοῦ, ἐπετοῦσαν ἀνήσυχες κυματιστὰ πάνω ἀπὸ τὰ κεφάλια μας, κ' ἔγραφαν μαῦρες γιρλάντες στὰ κρυσταλλένια περιστύλια τοῦ μαγικοῦ ἄντρου.

ΣΤΟΝ ΤΑΪΓΕΤΟ

Γιά να ανεβῆ κανείς τὸν Πενταδάχτυλο, ὅπως λέει σήμερα ὁ λαὸς τὸν Ταύγετο, στὴν πιὸ ψηλὴ κορυφὴ, (2410 μέτρα πάνω ἀπὸ τὴ θάλασσα,) παίρνει τὸ τραῖνο τοῦ ΣΠΑΠ καὶ κατεβαίνει στὴν Τρίπολη. Ἀπὸ κεῖ παίρνει μιὰ θέση στὰ αὐτοκίνητα πού πηγαινόρχονται καθεμέρα καὶ κατεβαίνει στὴ Σπάρτη. (Τρίπολη—Σπάρτη χιλιόμετρα 62).

Ἀπὸ τὴ Σπάρτη παίρνει μιὰ θέση στὸ τοπικὸ αὐτοκίνητο καὶ πηγαίνει στὸ Ξεροκάμπι (χιλιόμετρα 10 περίπου).

Στὸ Ξεροκάμπι θὰ πάρη ἓνα καλὸ μουλάρι, τὰ ἀναγκαῖα τρόφιμα, γιὰ δυὸ ἡμέρες τοῦλάχιστο, καὶ σκεπιάσματα γιὰ τὸν ὕπνο χειμωνιάτικα.

Τὸ κρῦο τὴ νύχτα στὸν Ταύγετο εἶναι τσουχτερό. Δὲ χωρατεύει καὶ τὸν Ἰούλιο ἀκόμη, πού καίεται στοὺς κάμπους ἀπὸ τὴ ζέστη τὸ σίδηρο.

Ἀπὸ τὸ Ξεροκάμπι, πού βρίσκεται στὰ ριζοβούνια τοῦ Ταύγετου, ἀρχίζει ἀμέσως τὸ ἀνέβασμα γιὰ τὴν κορυφὴ.

Σκαρφαλώνει κανείς ἀπότομα ἀπὸ τὴν κοιλάδα τοῦ Εὐρώτα στὰ πρῶτα βραχωτὰ καὶ ἄγρια βουνὰ τοῦ Ταύγετου.

Ἀνεβαίνει ἓνα μονοπάτι ἀπάνω ἀπὸ τὸ γεφύρι τῆς Ρασίνας, ἀρχαιότατο μονότοξο ἑλληνικὸ γεφύρι, στηριγμένο τόσους αἰῶνες πάνω σὲ δυὸ τεράστια ριζιμιὰ λιθάρια τοῦ

βουνοῦ. Ἀκολουθεῖ τὴ δεξιὰ πλαγιὰ τῆς ἄγριας ρεματιᾶς.

Περνάει ἀπέναντι στὸ Ἀνάκωλο, τὴν κρουσταλλένια
πηγὴ τοῦ βουνοῦ, πὺν δροσιζει τὸ Ξεροκάμπι.
ΑΝΑΚΩΛΟ Ἐδῶ ὑπάρχει δεύτερη, στενὴ καὶ πολύτοξη, ἀρ-
χαία καὶ αὐτὴ, γέφυρα τῆς Ρασίνας στὸ χάος κρεμαστή.

Μὲ δυὸ ὄρες περίπου ἀνέβασμα, στὸ σκληρὸ καὶ ἄγριο
μονοπάτι τῆς ρεματιᾶς τῆς Ρασίνας, φτάνει ὁ ταξιδιώτης
στὸ ὁλόδροσο βουνήσιο χωριὸ τὴν Κουμουστά, πνιγμένη σὲ
καταρράχτες νερὰ καὶ βλάστηση.

Ἀπὸ τὴν πολύκρουνη μεγάλη βρῦση τοῦ χωριοῦ, σκε-
πασμένη μέσα στὰ πλατάνια, ποτάμια κρούσταλλα νερὰ ἀνα-
βρῦζουν μὲ ἀσώπαστη ρυθμικὴ βοή, πὺν κυλοῦν στὴ ρεμα-
τιὰ.

Μπορεῖ κανεὶς νὰ περάσῃ τὴ νύχτα στὴν πάνδροση
τὴν Κουμουστά καὶ τὸ πρωὶ νὰ τὸ κινήσῃ γιὰ τὴν κορφή.

Ἄν ἔχει πάλι καιρὸ καὶ τὸν παίρνει ἡ ἡμέρα, μπορεῖ νὰ
ἐξακολουθήσῃ τὸ δρόμο του καὶ νὰ πάῃ νὰ ξευχητίσῃ ἀκόμη
πιο ψηλά, στὸ γραφικὸ τὸ μοναστήρι τῆς Γόλας.

Τὸ μοναστήρι τῆς Γόλας εἶνε πολὺ ψηλὰ πάνω σὲ μιὰ
ράχη τοῦ Ταύγετου, μακρὰ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους.
ΓΟΛΑ Οἱ καλόγεροί του, ἀπλοῖκοὶ καὶ καλόγνωμοὶ, εἶναι
πολὺ πιὸ φιλόξενοὶ ἀπὸ κάποια φημισμένα μοναστήρια.

Ἀπὸ τὴν Κουμουστά ἢ ἀπὸ τὴ Γόλα ὡς τὴν κορφὴ
τοῦ Ταύγετου, στὸν Προφητηλιᾶ, ἀνεβαίνει κανεὶς κατὰ τὴν
ἀντοχὴ καὶ τὸ δρόμο πὺν θὰ πάρῃ σὲ 5—6 περίπου ὄρες.

Ὁ δρόμος, φυσικά, εἶναι κακόβατος, ὄλο πέτρες καὶ βου-
νά, ἀγναντερὸς καὶ δύσκολος. Ἄλλὰ περνάει μέσα ἀπὸ τὰ
ὠραιότερα ἑλληνικὰ δάση καὶ ἀπὸ γάργαρες ἀνάβρες τοῦ
βουνοῦ σὰν τοὺς Πέντε Αἰλοὺς καὶ τὴν Κρύα Βρῦση.

Ἐπειτα περνάει ἀπὸ τὸ Σωρό. Ὁ Σωρὸς εἶναι πάνω σ'
ἓνα ξέφωτό διάσελο, ὡς 1500 μέτρα ψηλά.

Είναι ένας σωρός από πέτρες. Όταν χιονίζεται γίνεται μιὰ κανονική πυραμίδα.

Στὸ μέρος αὐτὸ τὸ ἀπόκοσμο ἔγινε κάποιο ἄδικο φρονικό σὲ πολὺ μακρινὰ χρόνια. Ἀπὸ τότε καθιερώθηκε κάθε διαβάτης, πὺν περνάει νὰ ρίχνῃ στὸ σωρὸ ἓνα λιθάρι σὰν ἀνάθεμα στὸν ἄδικοφονιά.

Τὸ ἱστορικό ἐχάθηκε στὰ βῆθη τοῦ χρόνου, ἀλλὰ διατηρήθηκε ἡ παράδοση. Καὶ μόλις φτάσετε στὸ Σωρὸ ὁ ἀγωγιότης σᾶς τὴ θυμίζει καὶ σᾶς δίνει μιὰ πέτρα νὰ ρίξετε καὶ σεις.

Στὴν ψηλότερη κορυφὴ τοῦ Ταύγετου.

Δυὸ χιλιάδες πεντακόσια μέτρα ἀπάνω
ΨΗΛΗ ΚΟΡΦΗ ἀπὸ τὴ θάλασσα.

*Ὀνειρο εἶναι ;

Δὲν εἶναι ὄνειρο, λοιπόν, αὐτό, πὺν βλέπει κανεὶς ἀπὸ τόσο ψηλά, μὲ ἀνοιχτὰ τὰ μάτια ;

*Ὅριζοντες ἀναρχοὶ καὶ ἀτέλειωτοι ὅπως ὁ πλάστης τους.

*Ενας ἄλλος οὐρανός, κάτω ἐκεῖ στὰ ἀμέτρητα βῆθη, ἄπιαστος, ἀόριστος, ἀπέραντος.

*Ενας ἄλλος ἀσυνόριστος οὐρανός, ὠραῖος, φανταχτερός, ποικιλόμορφος, διάπλατος στὸ ἄπειρο διάστημα, δυόμισι χιλιάδες μέτρα κάτω ἀπὸ τὰ πόδια μας, συνεχόμενος καὶ συγχόμενος μὲ τὸν ἀπάνω.

Στεριᾶς καὶ θάλασσες θολώνονται στὸ ἀπέραντο διάστημα, πὺν τὸ μάτι ἀδύνατο ἀγωνίζεται νὰ φτάσῃ.

*Ἡ γῆ ἀγνή, ὄνειρόθαμπη, ἀποθεωμένη ἐκεῖ κάτω στὸ χάος. Ἀνεβαίνει, κατεβαίνει, κυματίζει, σμίγει τὸν ἀπέραντον πόντο τῆς Μεσογείου, ἐνώνεται σὰ συνέχεια μὲ τὸ ἀσπρογάλανο ἀπάνω τὸ στερέωμα, σὲ μιὰν ὄνειρευτὴ ἁρμονία.

*Ὅπως ἀγναντεύει κανεὶς ἀπὸ τὴν κορυφὴ τὴν πανύψηλη τὴ στεριὰ καὶ τὴν ἀπέραντη Μεσόγεια θάλασσα πρὸς τὴ δύση, βλέπει ξαφνισμένος ἓνα παράξενο φαινόμενο προοπτικῆς.

Ἡ θάλασσα σὶ ἀπόμακρον τὰ βάθη τοῦ ὀρίζοντα, ὅπου σμίγει τὰ θεμέλια τοῦ οὐρανοῦ, φαίνεται σὰν νὰ ἀνεβαίνει. Ἀνεβαίνει τόσο πὺν τὸ μάτι γελιέται καὶ τὴ βλέπει ψηλὰ σὶ ἴδιο ἐπίπεδο μὲ τὴν κορυφὴν τοῦ βουνοῦ, ὅπου στέκεται.

Τὸ ἴδιο καὶ μὲ τὶς στεριές. Τὰ ἀκρογιαλίας τῆς Μάνης καὶ τῆς Μεσσηνίας ἀνεβαίνουν σὶν ἀπέραντον ὀρίζοντα καὶ αὐτά. Τόσο πολὺ, πὺν τὸ διάστημα χωνεύεται σὶν μάτι καὶ γελιέσαι. Γελιέσαι καὶ νομίζεις ὅτι μ' ἓνα πῆδημα μόνο μπορεῖς νὰ φτάσης σὶν ἀκρογιαλί τὸ μακρυνό.

Ἄξιζει καὶ μόνο γιὰ αὐτὸ τὸ παράδοξο καὶ ἀχόρταστο φαινόμενο νὰ ἀνεβῆ μιὰ φορὰ κανεῖς σὶν κορυφὴν τοῦ θείου Πενταδάχτυλου.

Μὰ δὲν εἶναι αὐτὸ μόνο.

Τὸ σπάνιο, τὸ φανταχτερό, τὸ μοναδικὸ φαινόμενο σὶν κορυφὴν εἶναι ἡ προβολὴ τῆς γαλαξίας σιλουέτας
ΟΡΑΜΑΤΑ τοῦ κολοσσοῦ Ταύγετου ἀπάνω σὶν ἀσπρογά-
 λανα πλάτῃ τῆς Μεσογείου τὴν ὥρα τῆς ἀνατολῆς, πὺν
 πρωτοβγαίνει ὁ ἥλιος.

Ἀνεβαίνω ἀπὸ τὰ δάση τῆς Βασιλικῆς καὶ ἀπὸ τὰ δυ-
 τικὰ μέρη τῆς Μάνης, πεζός.

Φτάνω πάνω σὶν κορυφὴν ἓνα καλοκαιρινὸ δειλινὸ τοῦ
 Ἰουλίου.

Ἡ ψηλὴ κορυφὴ τοῦ Πενταδάχτυλου, — ὅπου εἶναι καὶ
 ἓνα φτωχικὸ ἐκκλησάκι ἀφιερωμένο σὶν χριστιανικὸν Ἄ-
 πόλλωνα, τὸν Προφητηλία, — ἓνα ξερό, γυμνὸ, γδαρμένο
 ὄροπέδιο, πολὺ μικρό.

Ἡ κορυφὴ, μυτερὴν πετροκορυφὴν, ἓνός χωνιοῦ, πὺν οἱ
 τεράστιες πλαγιές του γκρεμίζονται ἀπότομα σὶν ἀκαταμέ-
 τρητο χάος καὶ δὲν τὶς πιάνει τὸ μάτι.

Ἀπάνω οὐρανός ἀπέραντος. Καὶ κάτω, ὀλόγωρα καὶ ἀπό-
 βαθα, ἀπέραντες στεριές καὶ θάλασσες.

Καμμιά ἄλλη γύρω γειτονικὴ κορυφὴ, τόσο ψηλὴ, πὺν

να ἀποκλῆ τὸν δριζόντα τὸ διάπλατον καὶ νὰ ἐμποδίσῃ τὸ ὑπέρλαμπρο τὸ θέαμα.

Τὰ μάτια μεθοῦν, θαμπώνονται.

Ἡ ψυχὴ μεταμορφωμένη γονατίζει. Βυθίζεται σὲ κάποια μυστικὴ προσευχὴ κοσμογονικῆς λατρείας. Ἀγαπᾷ βαθύτερα τοῦ ὠραίου κόσμου τὸν Πλάστη.

Ἀπὸ τὴν κορφὴ τοῦ Ταύγετου αἰσθάνεται κανεὶς πλατύτερα τὸ μεγαλεῖο τῆς Δημιουργίας. Τὸν κόσμον στὴν ἀπέραντη μεγαλοπρέπειά του. Καὶ τὸ Δημιουργὸ στὴ θεωτικὴ του μεγαλειότητα.

Ὁ ἥλιος γέρνει πρὸς τὸ ἡλιοβασίλεμα.

ΗΛΙΟΒΑΣΙΛΕΜΑ Στὸ ἐκκλησιδᾶκι τώρα τῆς κορυφῆς διαβάζουν τὸν ἔσπερινὸ οἱ παπάδες. Ἀπέξω ἔχουν ἀνάψει ἓνα μεγάλο σωρὸ λιβάνι, πὺν ἀνέβασαν εὐλαβητικὰ οἱ προσκυνητάδες.

Τὸ θυμίαμα ἀρωματίζει τὸν ἄγνὸν αἰθέρα τῆς κορυφῆς. Ἀνεβαίνει φειδωτὸς ὁ καπνὸς τοῦ στοῦ γαλάζια ὕψη. Θυσία στὸν προφήτη Ἡλία καὶ στὸν ἅγιον Ἥλιο, πὺν πάει νὰ βασηλέψῃ...

Ἄργος κλίνει πρὸς τὴ δύση του. Προβάλλει τεράστια τὴ σκιὰ τοῦ Ταύγετου πρὸς τὴν ἀνατολή. Ἡ κοιλάδα τοῦ Εὐρώτα, ἡ Σπάρτη καὶ τὰ περὶχωρά της σκοτεινιάζουν. Χάνονται ἀπὸ τὸ μάτι σιὸ μακρὸ διάστημα.

Ὁ δίσκος τοῦ φλογερὸς πλησιάζει νὰ καθίσῃ στὴ θάλασσα. Πυρόχρυσος τώρα ἀγγίζει στὸ μακρινό, στὸ ἀπέραντο διάστημα τῆς διάπλατης Μεσογείου τὴν ἀδιόρατη εἰδυλλιακὴ γραμμὴ πὺν φιλεῖ ὁ Οὐρανὸς τὴ θάλασσα.

Τί ὄραμα, τί ὄνειρο, τί σκηνογραφία. Τί ποικιλία χρωμάτων. Πόσες φωτεινὲς ἐναλλαγὲς ἄπιαστες· σχεδὸν φανταστικές. Τί θάμπωμα στὰ μάτια καὶ στὴν ψυχὴ.

Μιὰ πυρκαϊὰ χρυσοῦ ἀναψε ἀξαφνα ἐκεῖ κάτω, σιὰ ἀπόβαθα τῆς Μεσογείου τὰ μάκρη.

Πυρπολεῖ τώρα οὐρανὸ καὶ γῆ, σ' ὄλο τὸ διάστημα.

Βουνά και κάμποι πλέουν στὸ ἀναμμένο χρυσάφι.
 Οἱ θάλασσεσ ροδοβάφονται.
 Τὰ πυκνά δάση ντύνονται ἀχνοβύσσινη πορφύρα.

Ὁ οὐρανὸς ἀπάνω κροκοροδίζει πρὸς τὸ ἡλιοβασίλεμα.
 Γιούλια, ἀγριομενεξέδες μαδοῦν στῆς ἀνα-
 ΑΜΦΙΛΥΚΗ τολῆς τὰ ἀπόμακρα βάθη.

Τὰ πετροβούνια τῆς Μάνης, σταχτερὰ, ἀλικοβάφονται
 κάτω ὡς τὸ Ταίναρο αἱματωμένα.

Ὁ ἥλιος ἐβυθίστηκε ἀπὸ ὦρα κάτω στὰ ἀπόμακρα πε-
 λάγη τῆς Μεσογείου.

Ἄκρογιαλιές και κάμπους χαμηλὰ σκεπάζει ἡ νύχτα. Καὶ
 ἐμᾶς ἀπάνω στὸν Ταύγετο κατάκορφα μᾶς γλυκοφέγγει
 ἀκόμη μὲ κρινάτο ἀχνόγελο ἢ τρυφερὴ Ἄμφιλύκη.

Πρὶν μᾶς τυλίξει ἡ μαύρη ἡ νύχτα στὴν κορφή, στέλνει
 τὰ προμηγήματά της.

Δαιμονισμένη βουὴ ἄξαφνα ἀνεβαίνει ἀπὸ τὶς ἀβυσσα-
 λές κάτω φάραγγες. Ἄπὸ τὶς λαγκαδιές τὶς κρεμαστές και
 τὰ ἄγρια κλεισορέματα, τῶν ἀγριμιῶν και τῶν στοιχειῶν
 λημέρια.

Ξεσπάει τώρα σφοδρότατος ἀέρας ἀπὸ τὸ χάος γύρω
 μας.

Μουγκρίζει μανιακὸς και ἀντιχτυπᾷ τὴ ράχη ἀκράτη-
 τος.

Μᾶς ἀνεμοριπίζει στὴν κορφή, ποὺ δὲν μποροῦμε νὰ
 σταθοῦμε στὰ πόδια μας.

Καὶ κρῦο,—τί κρῦο! Σὰν νὰ φυσοῦσε μέσα ἀπὸ τὰ
 χιόνια. Σωστὸ ξεπάγιασμα.

Δὲν εἶχε ἀκόμη σκοτειδιάσει στὴν κορφή.

Δὲν εἶχαμὲ καλὰ καλὰ συνέλθει ἀκόμη ἀπὸ τὸ παγερὸ
 τὸ ἀνεμορίπισμα, ὅταν ἄξαφνα εὐρεθίχαμε κυκλωμένοι ἀπὸ
 ἓνα σύγνεφο πυκνότατο.

Ἐνα πυκνότατο σύγνεφο, ὑγρὸ καὶ ζοφερό, ἀγκάλιασε τὴν κορυφὴν ποῦ βρισκόμαστε ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη.
 ΣΥΓΝΕΦΑ Τὰ πάντα γύρω μας τὰ τύλιξε τώρα ἕνα πη-
 χτὸ σκοτάδι, γοργὰ καὶ ἀπότομα.

Δὲν ἔβλέπαμε τίποτε. Τίποτε ὀλόγυρά μας. Τίποτε κάτω ἀπὸ τὰ πόδια μας. Τίποτε ἀπάνω στὸ στερέωμα.

Ἐχάθησαν ὅλα, ἔτσι ξαφνικὰ ἀπὸ τὰ μάτια μας, ἢ τὰ μάτια μας ἔχασαν ἄξαφνα τὸ φῶς τους ;

Μᾶς ἐκυρίεψε τώρα ἕνα ἀδοκίμαστο συναίσθημα φρίκης, ποῦ τὸ αὐξαινε ἡ νοτερὴ ἐπαφὴ τῆς πυκνῆς δμίχλης στὰ πρόσωπά μας, στὰ χεῖλιά μας, στὰ αὐτιά μας. Κάτι σὰ ριγηλὸ νεκροφίλημα...

Στιγμῆς μόνο ἐμείναμε στὸ ζωτικὸ σκοτάδι. Μιὰ ὀρμητικὴ πνοὴ ἄρπαξε πάλι τὴν ὑγρὴ νεφέλη καὶ τὴν ἀνεμοκύλησε κάτω στὰ ἑλατοδάση τῆς Βασιλικῆς.

Ἡ Ἀμφιλύκη μᾶς ἔλουζε πάλι μὲ τὸ τελευταῖό της ὠχρὸ χαμόγελο.

Ἐπειτα ἕνας ὀλόκληρος στρατός ἀπὸ σύγνεφα βαμπακένια, πουπουλένια, σηκώθηκε μέσα ἀπὸ τὶς ἡσκιωμένες χαράδρες.

Τὸ ἕνα καιόπιν τοῦ ἄλλου, ἀνέβηκαν καὶ ἐσταμάτησαν ὡς 50 μέτρα παρακάτω ἀπὸ τὴν κορυφὴν ποῦ βρισκόμαστε.

Ἐπειτα ἔσμιξαν ὅλα.

Αὕξησαν, ἄπλωσαν, ἔσφιξαν ὀλόγυρα τὴν ψηλὴ κορυφὴν.

Ἐσκέπασαν ὅλον τὸν κόσμον κάτω ἀπὸ τὰ πόδια μας.

Ἄλλο ὄνειρο τοῦτο πάλι ;

Ἄλλο ὄνειρο καὶ ἄλλο θᾶμα !

Δὲ βλέπουμε τώρα τίποτε κάτω ἀπὸ τὰ πόδια μας.

Οὔτε τοῦ Χαλασμένου βουνοῦ τὴν κοντινὴν κορυφὴν.

Οὔτε τὶς ἄλλες χαμηλότερες κορυφές τοῦ Πενταδάχτυλου.

Χάθηκε ὁ κόσμος !

Περίγυρά μας, πενήντα μέτρα χαμηλότερά μας, μιὰ ἀπε-
 ραντη θάλασσα ἀπὸ σύγνεφα σκεπάζει πέρα ὡς
 ΦΕΓΓΑΡΙ πέρα ὄλο τὸ διάστημα, φανταχτερὰ ἀργυρολου-
 σμένη ἀπὸ τὸ φεγγάρι.

Καὶ ἀπάνω ἀπὸ τὰ σύγνεφα, σιὴν ἀποθεωμένη τοῦ
 Προφητηλιᾶ κορφῆ, σὲ ἄλλοφοσύνη ὄνειρου βυθισμένοι,
 ἀγγίζουμε ἀπάνωθὲ μας τὸ ξάστερο καὶ ἀνέφελο στερέωμα.

Λούζουμε τὴν ψυχὴ μας θαμπωμένη στὰ πλούσια ἀρ-
 γυροφέγγη τῆς Σελήνης.

Ὅσο ἀνεβαίνει πρὸς τὰ ὕψη τὸ φεγγάρι, πάνω στὸ ἀνέ-
 φελο καὶ ἄπειρο στερέωμα, λίγο λίγο κάτω ἀπὸ τὰ πόδια
 μας—ἀτμίδες ἀπὸ βαμβάκια—ἀραιώνουν, σκορπίζουν δια-
 λύνονται στὸ κενὸ τὰ πυκνὰ σύγνεφα.

Ἄοριστοι καὶ ἄπιαστοι καὶ θαμποὶ ἀγναντεύονται στὸ
 ἀκαταμέτρητο βάθος, λουσμένοι ἀπὸ τὸ φεγγάρι, συγχέον-
 ται ἀπόμακρα φανταχτεροὶ κόσμοι καὶ κόσμοι. Στεριές καὶ
 θάλασσες.

Ἐξω ἀπὸ τὸ φτωχικὸ ἐκκλησιδάκι τῆς κορφῆς μεγάλη
 φλόγα ἀνεβαίνει πρὸς τὸ ξάστερο στερέωμα.

ΘΥΣΙΕΣ Εὐλαβητικοὶ οἱ προσκυνητάδες, Σπαρτιάτες
 καὶ Μανιάτες, ἀνεβάζουν φορτώματα ὀλόκληρα λιβάνι, γιὰ
 τὴ θυσία τοῦ καλοῦ Προφήτη, στὴν Ψηλὴ κορφῆ.

Σωριασμένο τώρα τὸ ἄφθονο λιβάνι, μιὰ μεγάλη πυ-
 ραμίδα σωστή, ἔξω ἀπὸ τὸ ἐκκλητιδάκι τοῦ Προφητηλιᾶ,
 ἀνάφτει σὲ μεγάλη φλόγα, πὺν ἡ λάμψη της φτάνει ὡς
 τοὺς κάμπους κάτω, κάτω στὴν κοιλάδα τοῦ Εὐρώτα καὶ
 στὴ Μάνη, ὡς τὸ Ταίναρο.

Κολώνια ὁ πηχτὸς καπνὸς τοῦ θυμιάματος φλομώνει,
 ἀνεβαίνει πρὸς τὸν οὐρανό. Τὸ ἄρωμά του βαρὺ πυκνώνει
 τῆς κορφῆς τὸν ἀγνὸν ἀέρα.

Ὁ κόσμος τῶν προσκυνητῶν δὲ χωρεῖ μέσα στὸ ἐκκλη-
 σιδάκι καὶ ἀκούει συμμαζωμένος ἀπέξω τὸν ἔσπερινὸ μὲ
 βαθειὰ σιωπηλὴ κατάνυξη.

Τὸ αἶσθημα τῆς θρησκευτικότητος αὐξάνει στὸ μυστήριον τοῦ ὕψους. Ἡ γειτονιά τοῦ Θεοῦ ἐκμηδενίζει τὸ μικρὸν ἄνθρωπο.

Οἱ ψαλμωδίες ξεχειλίζουν τώρα μέσα ἀπὸ τὸ μικροσκοπικὸ ἐκκλησιδάκι τῆς κορφῆς. Χύνονται ἀπόξω, γεμίζουν τὴν ἀκύμαντη τοῦ ὕψους σιωπή. Συρτές, θρηνητικές, συγκρατητές, μονότονες.

Ἱεροὶ λειτουργοί, Σπαρτιάτες καὶ Μανιάτες, ἐνώνουν εὐλαβητικὰ τὶς εὐχὰς καὶ τὶς ρινοφωνίες τους στὸν Ὑψιστὸ Δημιουργὸ καὶ στὸν ἡλιόχαρον Προφήτη τοῦ ὕψους.

— «Ἄνω σχῶμεν τὰς καρδίας!»

Πόσο παραπάνω, καλὲ μου δέσποτα; Δυόμιση χιλιάδες μέτρα καὶ δὲ φτάνουν;

Ἄλλὰ δὲν μπορεῖ νὰ πάθῃ κανεὶς συγκοπή ψηλότερα:

Ἐπιτέλους. Οἱ κλοψιάρικες ψαλμωδίες ἀραιώνουν λίγο, ΧΟΡΟΙ λίγο, ξεθυμαίνουν, καταπαύουν. Ὁ ἀτελείωτος ἔσπερινός, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Προφητηλίου, παίρνει ἕνα τέλος.

Ἀναπνέομε. Ἀναπνέομε βαθειὰ τώρα τὸν ἀκύμαντον ἀγνὸν ἀέρα τῆς Ψηλῆς κορφῆς, ἀρωματισμένον πάντοτε ἀπὸ τοῦ λιβανιοῦ τὸ μυστικὸ θυμίαμα, πὸν σκορπάει ἀπὸ τὴ μεγάλη φλόγα τῆς ἱερῆς θυσίας καὶ ἀνεβαίνει, ἀνεβαίνει ἀτελείωτος, ἄσπρη στήλη καπνοῦ στὸ φεγγάρι.

Τὰ παλληκάρια, λὲς καὶ ἐπερίμεναν ἀνυπόμονα τοῦ ἔσπερινοῦ τὸ τέλος. Μόλις ἔσβυσαν τώρα οἱ τελευταῖες ψαλμωδίες μέσα καὶ ἐβγήκε ὁ λιγιστὸς κόσμος, πὸν μόλις ἔχωροῦσε στὸ μικρούτσικο ἐκκλησιάκι, ἐμπῆκαν τὰ ἄξια παλληκάρια στὸ χορό.

Σπαρτιατόπουλα καὶ Μανιατόπουλα, ἄλλα γύρω ἀπὸ τὴ μεγάλη τὴ φλόγα τοῦ λιβανιοῦ, πὸν ἔκαιε ἀκοίμητη ὄλην τὴ νύκτα, καὶ ἄλλα κάτω ἀπὸ τὸ λαγαρό, καλοκαιρινὸ φεγγάρι τῆς κορφῆς, πὸν ἔφεγγε παρ' ὀλίγο σὰν ἡμέρα,

ἐγύριζαν, ἐστριφογύριζαν, ἐπηδοῦσαν, ἐχόρευαν καὶ ἐτραγουδοῦσαν τὴ ζωὴ καὶ τὴν ἀγάπην, τὰ νιάτα καὶ τὴν ἀτίμητη εὐτυχία, πὸν χαρίζουν.

Ἐνας μέγας κύκλος φλογερός, πυροκόκκινος καὶ ἀχνὸς
 ἄν τῆς ροδιᾶς τὸν ἀνθό, πὸν αἰμοστάζει χωρὶς
 ANATOLH λάμψη καμμιᾶ, ἓνα μέγαλο στρόγγυλο πιθάρι
 πὸν βγῆκε μόλις ἀπὸ τὸ καμίνι τοῦ Ἑφραΐστου, ἀνεβαίνει
 τώρα ἀπὸ τὴ θάλασσα, στὰ βάθη τῆς ἀνατολῆς.

Ἄνεβαίνει καὶ ἀρχίζει νὰ κυλάη, βαθυκόκκινο πάντοτε
 καὶ θαμπό, ἀπάνω ἀπὸ τὰ ἀπόμακρα θεμέλια τοῦ οὐρανοῦ.

Λίγο λίγο, ὅσο ψηλῶνει καὶ ἀνεβαίνει τοῦ οὐρανοῦ τοὺς
 πλατιοὺς ἀπάνω καὶ ξάστερους κάμπους, χρυσώνει καὶ
 φλογίζεται καὶ ἀστραποβολάει.

Τὰ μάτια τώρα δὲν ἀντέχουν νὰ ἀντικρῦσουν ἀκίνδυνα
 τὰ χρυσόλαμπρα τόξα του τὰ φλογερά, καὶ γυρίζουν πρὸς
 τὴ γῆ κάτω.

Ἡ κορφὴ τοῦ Ταῦγετου ἀποθεωμένη πλέει μέσα στὸ
 χρυσάφι. Καὶ ὅπως φωτίζεται ὀλόκληρος ἀπὸ τὸν ἥλιο,
 προβάλλεται ὄνειροθάμαστη ἢ σιλουέττα του πρὸς τὴ δύση,
 ἓνας σκοτεινογάλαζος ἥσκιος πάνω στὴν ἀσπρογάλανη Με-
 σόγειο θάλασσα, πὸν ἡ κορφὴ του φθάνει κάτω στὴν Κο-
 ρώνη.

Πρὶν νὰ ψηλώσῃ καλὰ ὁ ἥλιος, εἶναι ἡ καλύτερη ὥρα
 γιὰ τοῦ κάτω κόσμου τὸ ἀγνάντεμα.

Ἀπέναντι στὸ Ταῖναρο, τὴν πέτρινη γλῶσσα τῆς δυτι-
 κῆς Μάνης, — πὸν προχωρεῖ ἀνοιχτὰ στὸ πέλαγο καὶ χω-
 ρίζει τὸν κόρφο τῆς Μεσσηνίας ἀπὸ τὸν κόρφο τῆς Λακω-
 νίας, — ὁ τρομερός Κάβο-Μαλιᾶς ἀνατολικά κρέμεται στὴ
 Μεσόγειο ἀπειλητικὸς πάντοτε καὶ ἄγριος.

Ἀντίκρου στὸν Κάβο-Μαλιᾶ κατακλειοῦν τὸ στόμα τοῦ
 κόρφου τοῦ Γυθείου τὰ Κύθηρα καὶ τὸ Ἐλαφονήσι.

Ἀνατολικά τοῦ Κάβο-Μαλιᾶ τὰ βραχωτὰ ἀκρογιάλια

καὶ τὰ βουνὰ τῆς Μονομπασιᾶς, ὁ κόρφος τοῦ Ναυπλίου καὶ παραπίσω ἡ Ὑδρα καὶ οἱ Σπέτσες. Ὁ Σαρωνικὸς ψηλότερα, τὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου θαμπὰ καὶ ἀξεχώριστα στὸ ἀπέραντο καὶ ἄπιαστο διάστημα.

Μὲ δυνατὰ γυαλιὰ, διακρίνονται λένε ἀπὸ τὴν Ψηλὴ κορφῇ τοῦ Ταύγετου, πρὶν νὰ ἀνατελεῖ ὁ ἥλιος, **ΚΟΣΜΟΙ** τὰ Δαρδανέλλια καὶ ἡ Κωνσταντινούπολη μὲ τὸ μαγευτικὸν τὸ Βόσπορο, στὰ βάρη τῆς ἀνατολῆς. Καὶ πρὸς τὴ δύση φαίνεται ἡ Σικελία τῆς Ἰταλίας.

Μὲ κοινὸ τηλεσκοπίο ξεχωρίσαμε καθαρὰ τὴ δοξασμένη τὴν Κρήτη καὶ ἀπὸ τὰ Ἐφτάνησα τὴ Ζάκυνθο καὶ τὴν Κεφαλλονιά.

Ὅγκοι βουνῶν σὰν παραπέτασμα βαρὺ στὰ βορεινὰ τὰ βάρη τοῦ δρίζοντα μᾶς ἐμποδίζουν νὰ ξανοίξουμε τὰ μέρη τῆς Πάτρας καὶ τὴ Ρούμελη.

Ὁ κόρφος τῆς Μεσσηνίας ἀποκάτω πρὸς τὴ δύση ἀσπρολογαεὶ ἀκύμαντος, ἀγκαλιασμένος ἀπὸ τὸν κάβο τῆς Κορώνης.

Ἡ Σαπιέντζα, παράξενο νησί, κοιμᾶται ἀπόξω στὴ Μεθώνη, στὸ ἀνοιχτό, ἄσπιστο πέλαγο.

Ἡ Καλαμάτα κρύβεται πίσω ἀπὸ τὸ χοντρὸ βουνὸ τῆς Σέλιτσας, προφυλαγμένη στὸν κάμπο τῆς Μεσσηνίας.

Βαθύτερα φαίνεται ὁ κάμπος τοῦ Στενήκλαρου μὲ τὸ ἱερὸ βουνὸ τῆς ἀρχαίας Ἰθώμης ἀποπάνω του.

Κάτω ἀπὸ τὶς δυτικὲς τῆς Ψηλῆς κορφῆς βουνοπλαγιές, στὰ ριζοβούνια πάνω, ὡς τὰ ἀκρογιάλια κάτω τὰ πέτρινα καὶ μολυβόχρωμα, παντοῦ ἀγναντεύουμε τοὺς συνοικισμοὺς τῆς Μάνης.

Τὴν ὄμορφη τὴν Καρδαμύλη ἀμέσως ἀποκάτω, τὸ Λευκτρο μεσημβρινώτερα μὲ τὰ χωριά του, τὸ Βοϊτύλο πρὸς τὸ Ταίναρο.

Κάτω ἀπὸ τὶς ἀνατολικὲς βουνοπλαγιές τῆς Ψηλῆς κορ-

φῆς ἀγναντεύουμε τὴν ἀχόρτασθην εἰκόνα τῆς μαγικῆς κοιλάδας τοῦ Εὐρώτα καὶ τῆ Σπάρτη.

Οἱ προσανατολικὲς πλευρὲς τοῦ Ταύγετου ἀρχίζουσι ψηλά, πάνω πρὸς τὸ βοριά, ἀπὸ τὰ Ἀρκαδικὰ βουνά.

Σχηματίζουσι κατεβαίνοντας μεσημβρινά, μὲ τὶς παράλληλες ὄροσειρὲς τοῦ Πάρωνος τῆς Κυνουρίας (Τσακωνιάς), τὴν παραδείσια τὴν κοιλάδα τοῦ Εὐρώτα. Ἀνυψώνονται ἀπότομα πάνω ἀπὸ τὴ Σπάρτη ὡς τὴν Ψηλὴ κορφὴ τοῦ δαντελωτοῦ Πενταδάκτυλου, καὶ ἀπὸ κεῖ, κάθετα σχεδόν, κατεβαίνουν καὶ χωνεύουσι στὴν ἄκρῃ τοῦ Ταίναρου μὲς τὴ θάλασσα.

Τὸ κρεμαστὸ στὴ θάλασσα βαθειὰ τὸ Ταίναρο, εἶναι ἡ βαθύτερη καὶ μεσημβρινώτερη ἄκρῃ τῆς Εὐρώπης στὴ Μεσόγειο, πρὸς τὴν Ἀφρικὴν.

Καὶ ὅπως κατεβαίνει ψηλά πάνω ἀπὸ τὸν Ταύγετο, κάτω στὴ θάλασσα τὸ Ταίναρο, χωρίζει τὴ Μάνη σὲ δύο.

Δυτικὰ ἀπὸ τὸ Ταίναρο, στὸν ἥσκιον τοῦ Ταύγετου, πρὸς τὸν κόρφο τῆς Μεσσηνίας ἢ τῆς Κορώνης, ὅπως ἐλεγόταν παλαιότερα, πέφτει ἡ Ἀποσκιαδερὴ Μάνη.

Ἀνατολικὰ, ἀνάμεσα Ταίναρο καὶ Κάβο Μαλιά, ἡ Προσηλιακὴ Μάνη, τὸ Γύθειο. Ἀποσκιαδερὴ εἶναι τὸ Οἶτυλο, ὡς τὴν Καλαμάτα.

Οἱ ἀνατολικὲς πλευρὲς τοῦ Ταύγετου, πρὸς τὴν κατάφυττη καὶ τόσο γόνιμη τὴν κοιλάδα τοῦ Εὐρώτα, χύνουσι ἀφθονοὺς στοὺς κάμπους πηγὰς καὶ βρυσσοὺλες, κάτω ὡς τὸ Γύθειο καὶ ὡς τὸν Πασσαβᾶ. Καὶ εἶναι ὅλες ἀνατολικὰ σχεδόν δασοσκέπαστες.

Ὅμως οἱ δυτικὲς τοῦ ῥάχους ἀπὸ τὰ μοναδικὰ τὰ δάση τῆς Βασιλικῆς καὶ κάτω, σπανὲς καὶ κατάξερρες σ' ὅλα τὰ βουνά καὶ τὰ κορφοβούνια τῆς Μά-

ΔΥΤΙΚΑ

14. — ΤΑ·Υ·ΓΕΤΟΣ. Στή Μεγάλη Λαγκαίδα

15. — ΤΑ·Υ·ΓΕΤΟΣ, Στή Μεγάλη Λαγκαίδα.

16. — ΤΑ·Υ·ΓΕΤΟΣ. Ἐλατά.

17. — ΤΑ·Υ·ΓΕΤΟΣ. Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Λαδᾶ.

νης, κάτω ὡς τὸ Ταίναρο. Λὲς καὶ ἐπέρασε δροσάπι φλογερὸ σ' ὄλο αὐτὸ τὸ ἀπέραντο διάστημα, καὶ ἐκαψάλισε ἀκόμη καὶ τὰ ἀγριοθύμαρα.

Σὲ χρόνια μακρυνὰ πίσω, φαίνεται, ἐκάηκαν τὰ δάση πάνω στὰ βουνά, καὶ ἐβύθισαν τὰ νερὰ στοὺς κάμπους κάτω.

Στὰ Μανιάτικα ἀκρογιαλίας, ὅπως στὴ Στιούλα μπροστά, ὑπόγεια ποτάμια ἀναπηδοῦν παράξενα μέσα στὴ θάλασσα.

Μὰ πουθενὰ πάνω στὴν ἐπιφάνεια τὴν ξερὴ τῆς γῆς, δὲν ἀπαντᾷς μιὰν ἀφθονὴ ἀνάβρα νεροῦ σ' ὅλη τὴ Μάνη.

*Αὐδρη καὶ ἄδεντρη ἀνάφτει καὶ ψήνεται ἢ φτωχὴ κάτω ἀπὸ τὸν ἥλιο, ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη.

Οἱ Δρυάδες ἐκδικήθηκαν τρομερὰ τὸν ἀπόγονο τοῦ ἐμπρηστῆ καὶ τοῦ λοτόμου.

*Απὸ τότε ἕνας λαὸς ὀλόκληρος, ἔξυλνος καὶ γενναῖος, ὁ λαὸς τῆς Μάνης, κάπου ἑκατὸ χιλιάδες, ξεροφρύγεται στὸν ἥλιο ἄδεντρος καὶ ἀνήσκιωτος.

Φλέγεται καὶ διψάει καὶ σβύνει τὴ δίψα του μὲ νερὸ τῆς βροχῆς, ποὺ κυλάει ἀπὸ τὰ αὐλάκια τοῦ δρόμου στὶς στέγνες κόκκινο.

*Απὸ τὴν Ψηλὴ Κορφὴ τοῦ Ταῦγετου, τὸ συνολικὸ τὸ ἀγνάντεμα τῆς Μάνης δίνει τὴν ἐντύπωση μιᾶς χώρας νεκρῆς, σκεπασμένης μὲ παχειὰ λάβα ἀπὸ ἠφαίστεια.

Ἡ Ψηλὴ ἢ κορφὴ τοῦ Ταῦγετου, σὲ ἕνα μεγάλο διάστημα μιᾶς ἢ μιὰμισης ὥρας ἀπὸ τὰ πυκνὰ δάση τῶν ἐλάτων καὶ ἐπάνω, εἶναι σπανὴ καὶ κατάξερη. Βράχια σκληρὰ καὶ ἀποσκαλετωμένα στουρνάρια, γυαλιστερὰ σ' ὄλο τὸ διάστημα, χωρὶς καμμιὰ βλάστηση, ἔξω ἀπὸ κάποια ἀραιὰ στεγνὰ πάνω στὶς ἄγριες πέτρες βρούα τοῦ βουνοῦ καὶ λειχνηγόρτα.

Σ' ὅλην τὴν περιοχὴ αὐτῆ τῆς Ψηλῆς Κορφῆς ἀπλώνεται ἡ ζώνη ποὺ τὴ σκεπάζει ὄλον τὸ χρόνο σχεδὸν τὸ χιόνι,

και μάλιστα κατά τὸ δυτικὸ μέρος τοῦ βουνοῦ, πρὸς τὴ Μάνη.

Στις μεγάλες, βαθύτατες χαράδρες του και στις ἀφώτιστες πολυδαίδαλες λαγκαδιές τοῦ Ταῦγετου, πρὸς τὴ Μάνη, ποτὲ ὁ ἥλιος δὲν κατεβαίνει. Τὰ χιόνια διατηροῦνται ὅλον τὸ χρόνο ἄλυωτα.

Τὸ καλοκαίρι ἀνεβαίνουν μὲ τὰ μουλάρια τους οἱ χωρικοὶ και κατεβάζουν φορτώματα τὸ χιόνι στοὺς φλογισμένους κάμπους, ὅπου τὸ πουλοῦν και δροσίζουν τοὺς διψασμένους και ἡλιοφρυγμένους.

Βουνα ἀπὸ χιόνια τὸν Ἰούλιο. Ὅποιος ἀνεβεῖ μιὰ φορὰ τὸν Ταῦγετο στὴν Ψηλὴ του κορφῆ, ἀξίζει κάθε κόπο νὰ ἀποφασίσῃ νὰ κατεβῆ δυτικὰ πίσω στις βαθύτατες χαράδρες, νὰ ἀπολαύσῃ τὸ πάναγγο, τὸ πάλλευκο, τὸ μοναδικὸ τὸ θέαμα τῶν χιονοστιβάδων στὴν καρδιὰ τοῦ καλοκαιριοῦ.

Ὅπως κατεβαίνουν, δασωμένες ἢ σπανὲς και γυμνωμένες ἀπὸ κάθε βλάστηση, οἱ τεράστιες πλαγιὲς γροτέες, οἱ γιομάτοι κολοσσαῖοι λαγῶνες τῶν πολύδιπλων ἀπάνω βουνοκορφῶν, ὅσο χαμηλώνουν, τεντώνουν τὶς καμπύλες τους και σμίγουν κάτω, μέσα σ' ἀνήλιαστες, χαωτικὲς λαγκαδιές, πὺ ποτὲ δὲν κατέβηκε ὁ ἥλιος στὰ ἀφεγγα τὰ βάθη τους.

Οἱ χωρικοὶ πὺ ἀνεβαίνουν στὸ ψηλὸ βουνό, γιὰ νὰ φέρουν στοὺς κάμπους τὸ χιόνι, ἔχουν ὠρισμένα κατατόπια, περάσματα δύσκολα και ἐπικίνδυνα, πὺ ὀδηγοῦν ἀπὸ τὶς ράγες ἀπάνω ψηλὰ κάτω στις τρομερὲς αὐτὲς και ἀπάτητες τῶν χιονιῶν γροτέες και χαράδρες. Φοροῦν στὰ πόδια ἀπαλόδεσμα γουρνοτσάρουχα μὲ πολύδιπλα λουριά, και στὸ κορμὶ εἶναι τυλιγμένοι μὲ τριχοῦσες χοντρὲς ἀπὸ γίδια, και στὸ χέρι κρατοῦν μακριὰς βουκέντρες ἀπὸ ἀγριόξυλο—ἐνα εἶδος ἄλπενστοκ δικὰ τους.

Κατεβαίνουν στις ἀβυσσαλέες αὐτὲς ὑγρὲς χαράδρες, πὺ

τὸ φῶς δὲν κατεβαίνει, παρὰ ἀρρωστημένο καὶ ὠχρὸ, ἐφω-
διασμένοι μὲ τσεκούρια, πού τὰ περνοῦν σὰ λαθρολοτόμοι
στο ζουνάρι τους, γιὰ νὰ μὴν τοὺς ἐμποδίζουν στο κατέ-
βασμα.

Ὅταν φτάσουν κάτω στὰ χιόνια, θὰ βαλθοῦν μὲ τὰ
τσεκούρια τους νὰ κόψουν τὰ πετρωμένα χιόνια, πού φέγ-
γουν μέσα στὶς σκοτεινὲς χαράδρες, σὰ νὰ εἶταν λατομεῖα
ἀπὸ ἄσπρα μάρμαρα. Τὰ κόψουν κρυσταλλένιες πλάκες μὲ
τὰ τσεκούρια, τὰ τυλίγουν μὲ ἐπιμέλεια μέσα σὲ χοντρὰ σακ-
κιὰ ἀπὸ γιδότριχα, ἐπίτηδες ὑφασμένα, καὶ μὲ προφύλαξη
τὰ ἀνεβάζουν ψηλότερα στο δάσος ἀπάνω ὅπου ἀφίνουν τὰ
μουλάρια τους, καὶ τὰ φορτώνουν γιὰ τοὺς κάμπους καὶ
γιὰ τὰ χωριά.

Ψυχὴ βασανισμένη, πολύπαθη ψυχούλα, τὸ θυμᾶσαι ;

Ἐπεράσαμε σαράντα ἡμέρες, ἕνα κα-
 ΓΛΥΚΟΘΥΜΗΜΑ λοκαῖρι, σαράντα ἀλησμόνητες ἡμέρες, ἔπε-
 ράσαμε στο μαγικὸ βουνὸ ἀπάνω, 1.500 μέτρα ψηλὰ ἀπάνω,
 μέσα στὰ παραδείσια τὰ δάση τῆς ἀθάνατης Βασιλικῆς.

Στὸ Καρτίλιο.

Τί ἀξίζει νὰ τὰ λὲθ τάχα κανεῖς ; Ἄφοῦ δὲν μπορεῖ νὰ
 τὰ ξαναζήση κανεῖς τὰ καλά, τὰ ἀλησμόνητα τὰ περασμένα,
 τί ἀξίζει, ἀλήθεια, νὰ τὰ λὲθ καὶ νὰ τὰ θυμᾶται ; Γιὰ νὰ
 τοῦ ξανακαίγεται ὁ πόθος ; Γιὰ νὰ τοῦ καίεται μέσα ἡ καρ-
 διὰ ἀπὸ νοσταλγία ἀνικανοποίητη καὶ νὰ πονῆ ;

Πρέπει, πρέπει νὰ ξαναπᾶμε μιὰ φορὰ στὰ παλιά, τὰ
 ἀλησμόνητα, τὰ ἀθάνατα τὰ λημέρια μας, πολύπαθη ψυχὴ,
 βασανισμένη, στο βουνὸ τῆς δικῆς μας τῆς ζωῆς ἀπάνω
 πρέπει νὰ ξαναπᾶμε.

Ἐκεῖ ἀπάνω τὴν ἐπέρασε τὴν ἐπικὴ του τὴ ζωὴ, στο
 Νερολίγγινο. Καὶ ἐκεῖ ἀπάνω τὴν ἀποχαιρέτησε Ὀλύμπιος
 ἀπὸ τῆς Γιατρίσσας τὴν κορφὴ, τὴν ὄμορφη, τὴ διονυσιακὴ
 τὴ ζωὴ του ὁ γέρο-λοτόμος. Ὁ παπούλης, μὲ τὰ μεγάλα

μας τὰ ἀγαπημένα. Καὶ θὰ πᾶμε στὶς ἀγαπημένες μας τὶς πυκνὲς φτέρες νὰ χωθοῦμε, καὶ θὰ μαζέψουμε, θὰ μαζέψουμε τὶς μοσκοβολημένες, κρυφῆς φράουλες.

Καὶ θὰ μαζέψουμε ἀκόμη τὰ συντρίμματα τῆς παλιᾶς, τῆς ὁμορφῆς, τῆς ἀλησμόνητης ζωῆς μας . . .

Καὶ θὰ ἰδοῦμε κάτω ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἔλατο τὸν ἥσκιο τοῦ Παππούλη, μὲ τὰ μεγάλα, γαλάζια του μάτια, μὲ τὰ ἀσημένια του ὀλόμακρα μαλλιά, ἀναρριχτὰ σὰν τοὺς ἀρματωλοὺς στὶς φαρδεῖές του τὶς πλάτες, νὰ πελεκᾷ, νὰ σκαλίζει τὸ ὁμορφο, κεδρένιο, τὸ παραμυθένιο τὸ καραβάκι τῆς χαμοζωῆς . . .

Τ Ε Λ Ο Σ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

<p>ΠΡΟΛΟΓΟΣ σελ., 5</p> <p>ΣΠΑΡΤΗ</p> <p> 'Αγνάντεμα » 9</p> <p> Παράδεισος » 10</p> <p> «Δία Σπάρτα» » 10</p> <p> Ταύγετος » 11</p> <p> Ταϊγέτη » 11</p> <p> Πλατανιστάς » 12</p> <p> Τ' άγόρια » 13</p> <p> Παρθένες » 14</p> <p> Παραπόταμα » 14</p> <p> Κοιλάδα » 15</p> <p> Μάγια » 16</p> <p> Παρόρι » 16</p> <p> Κέραμος » 17</p> <p> Φοιβαίον » 18</p> <p> Σκυλοθυσίες » 18</p> <p> Κυνίσκα » 19</p> <p> 'Η Σπαρτιάτισσα » 20</p> <p> 'Υάκινθος » 21</p> <p> Λουλούδισμα » 22</p> <p> Λυγόδεσμα » 23</p> <p> 'Ανθρωποθυσίς » 24</p> <p> Περίοικοι » 25</p> <p> Κρυπτεία » 26</p> <p> Σφαγή ήρώων » 27</p> <p>ΜΥΣΤΡΑΣ</p> <p> Τά χαλάσματα » 31</p> <p> Οί Ναοί » 32</p> <p> Τά Παλάτια » 32</p> <p> Συμφωνίς » 33</p> <p> Ξενία » 34</p> <p>ΕΥΡΩΤΑΣ</p> <p> Οί κύκνοι » 37</p> <p> 'Η ζωή » 38</p> <p> Νεροδράκοντας » 38</p> <p> Πλημμύρες » 39</p> <p> Περίχωρα » 40</p> <p> Κοίτη Λαξευτή » 41</p> <p> 'Ελος » 42</p> <p>ΚΑΣΤΑΝΙΑ</p>	<p> 'Ακροποταμιές σελ. 47</p> <p> Καστανιά » 48</p> <p> 'Αρχόντισσα » 49</p> <p> 'Αγιο-Μάμας » 49</p> <p> Διρέματα » 50</p> <p> Δασόκοσμοι » 51</p> <p> Λυκάνθρωπος » 52</p> <p> Γιδόκαστρο » 52</p> <p>ΜΕΓΑΛΗ ΛΑΓΚΑΔΑ</p> <p> Τρύπη » 57</p> <p> Στό Χάσμα » 57</p> <p> Λαβύρινθος » 58</p> <p> 'Ανήλιαστα » 59</p> <p> Συμπληγάδες » 59</p> <p> 'Υψοφοβία » 60</p> <p> Τò Φαράγγι » 61</p> <p> Πετροχάλαρα » 61</p> <p> Σίτσοβα » 62</p> <p> Τοπωνυμίες » 63</p> <p> Νεραϊδοσπηλιά » 64</p> <p> Σάτυρος » 65</p> <p> Σάν παραμύθι » 66</p> <p>ΣΤΟΝ ΤΑΥΓΕΤΟ</p> <p> Ξεροκάμπι » 69</p> <p> 'Ανάκολο » 70</p> <p> Γόλα » 70</p> <p> Ψηλή Κορφή » 71</p> <p> 'Οράματα » 72</p> <p> 'Ηλιοβασίλεμα » 73</p> <p> 'Αμφιλύκη » 74</p> <p> Σύννεφα » 75</p> <p> Φεγγάρι » 76</p> <p> Χοροί » 77</p> <p> 'Ανατολή » 78</p> <p> Κόσμοι » 79</p> <p> 'Ανατολικά » 80</p> <p> Λυτικά » 80</p> <p> Στά χιόνια » 81</p> <p> Γρότες » 82</p> <p> Γλυκοθύμημα » 83</p> <p> Νοσταλγίες » 84</p>
---	--

ΕΙΚΟΝΕΣ

1. Ὁ Εὐρώτας καὶ ὁ Ταύγετος. — 2. Στὸν Ἐλαιῶνα τῆς Σπάρτης. — 3. Ὁ Εὐρώτας καὶ ἡ Τούρκικη γέφυρά του. — 4 καὶ 5. Σκάρισμα γιδιῶν. — 6. ΜΥΣΤΡΑΣ: Ἡ Παντάνασσα. — 7. Ὁ Παπᾶς τοῦ Μυστρᾶ. 8. Ὁ Ἅγιος Δημήτριος. — 9. Ὁ ἐξώστης τοῦ Ἁγ. Δημητρίου. — 10. Ἐρεΐπια. — 11. Ἡ θέα τοῦ κάμπου. — 12. Ἐρεΐπια. — 13, 14 καὶ 15. ΤΑΥΓΕΤΟΣ: Στὴ Μεγάλῃ Λαγκάδα. — 16. Ἐλατα. — 17. Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Λαδᾶ.

